

T.C.
DICLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAP BÖLGESİNDE KÜLTÜREL YAPI VE KADIN PROFİLİ

HAZIRLAYAN

Fatime SAĞANDA

B-23417

DANIŞMAN

Doç.Dr. Ahmet CİHAN

DİYARBAKIR

2005

GAP BÖLGESİNDE KÜLTÜREL YAPI VE KADIN PROFİLİ

Fatime SAĞANDA

ÖZET

Kültür, bir toplumun tüm yaşam biçimidir. Toplumların kültürünü belirleyen temel etmenler: coğrafi yapı, iklim, din, üretim biçimi, geçmiş yaşantı ve deneyimler ve ihtiyaçlardır. Her toplum, farklı kültürel yapıya sahip olduğu için, ihtiyaçlarını veya sorunlarını farklı davranış veya uygulamalarla çözmeye çalışır. Fakat, toplumların geliştirdikleri bu çözüm yolları, ortaya çıktığı toplumla sınırlı kalmaz ve değişik yollarla başka toplumlara da yayılırlar.

Bütün kültür öğeleri sürekli bir etkileşim içerisindedirler. Herhangi bir kültürel öğe diğerlerinden bağımsız olarak incelenemez. Bu nedenle bu çalışmada GAP bölgesindeki kültürel yapı, pek çok özelliğiyle incelenerek, bölgedeki yaşam biçimi ile ilgili genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmakta, ve bu çerçeve içerisinde çeşitli evlilik örnekleri bağlamında bölgedeki kadın statüsüne vurgu yapılmaktadır.

Araştırmanın yöntemi ve kapsamı itibarıyla, bu çalışma sadece sosyolojik değil, aynı zamanda Bölge ile ilgili etnografik ve antropolojik bir çalışma niteliğindedir.

THE CULTURAL STRUCTURE AND WOMEN PROFILE IN THE GAP (SOUTHEASTERN ANATOLIA REGION) REGION

Fatime SAĞANDA

ABSTRACT

Culture is the entire ways of living of a society. The basic determining elements of the culture of a society are geographical structure, religion, climate, past ways of living, needs and form of production. Every society has a different culture, and therefore their needs and problems are solved in different ways. But this method of problem-solving does not remain with the developers only but spreads to other societies.

All cultural elements are in continuous interaction. None can be examined independently. For this reason, in this research in order to constitute a general framework about the GAP region (Southeastern Anatolia Region), has examined many elements of this society to show the various ways of life in the region and in a wide form in relation to different forms of marriages in the region through listening to women stories in order to establish their statuses in the region.

This research makes sociological, anthropological and ethnographic analysis of cultural structure in Southeastern Anatolia Region.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:.....

Üye:

Üye:

Üye:

Onay

Yukardaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET

ABSTRACT

TUTANAK

Sayfa No:

GİRİŞ.....1

I.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....3
2. Yöntem ve Teknik.....3
3. Araştırma Alanı.....4

II. BÖLÜM

KÜLTÜR KAVRAMI VE KÜLTÜR DEĞİŞMESİ

1. Kültür.....5
2. Kültür Değişmesi.....7
 - 2.1. Kültür Değişmesi Türleri.....9
 - 2.2. Kültür Değişmelerini Yaratan Faktörler.....9
 - 2.3. Kültür Değişmesi Aşamaları.....11
 - 2.4. Kültür Değişmesini Engelleyen Faktörler.....12

III. BÖLÜM

GAP BÖLGESİNİN SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

1. Nüfus Ve Yüzölçümü.....14
2. Ekonomi.....14

3. Eğitim.....	16
4. Sağlık.....	17
5. GAP Bölgesinde Halk Hekimliği Uygulamaları.....	17
6. GAP Bölgesinde Kan Davası.....	18
7. GAP Bölgesinde Kadın.....	21
8. GAP Bölgesinde Evlenme Biçimleri.....	24
8.1. Akraba Evliliği.....	24
8.2. Beşik Kertmesi.....	25
8.3. Görücü Usulü.....	26
8.4. Berdel.....	26
8.5. Kayınbiraderle Evlilik (Levirat).....	28
8.6. Baldızla Evlilik (Sorarat).....	28
8.7. Çok Kadınla Evlilik.....	29
8.8. Kız kaçırma veya Kaçma.....	29
8.9. Anlaşarak Evlenme.....	30
9. GAP Bölgesinde Başlık Geleneği.....	30

IV. BÖLÜM

GAP PROJESİNİN BÖLGEYE ETKİSİ.....	32
---	-----------

V. BÖLÜM

GAP BÖLGESİNDEKİ İLLERİN ÇEŞİTLİ KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

1. Gaziantep.....	35
2. Kilis.....	45

3. Şanlıurfa.....	47
4. Diyarbakır.....	60
5. Mardin.....	68
6. Adıyaman.....	80
7. Siirt.....	86
8. Şırnak.....	95
9. Batman.....	99

VI. BÖLÜM

SİVEREK'TE KADIN OLMAK

1. Alan Hakkında Genel Bilgiler.....	103
2. Siverek'te Kadının Genel Durumu.....	104
3. Siverek'te Evlenme Biçimleri Kapsamında Kadın Hikayeleri.....	106
3.1. Örnek Olay-1 (Kayınbiraderle Evlilik).....	107
3.2. Örnek Olay-2 (Kayınbiraderle Evlilik).....	110
3.3. Örnek Olay-3 (Akraba Evliliği).....	113
3.4. Örnek Olay-4 (Beşik Kertmesi).....	114
3.5. Örnek Olay-5 (Görücü Usulü).....	117
3.6. Örnek Olay-6 (Akraba Evliliği).....	118
3.7. Örnek Olay-7 (Çok Kadınla Evlilik).....	119
SONUÇ.....	122
BİBLİYOGRAFYA.....	127

GAP BÖLGESİNDE KÜLTÜREL YAPI VE KADIN PROFİLİ

Fatime SAĞANDA

ÖZET

Kültür, bir toplumun tüm yaşam biçimidir. Toplumların kültürünü belirleyen temel etmenler: coğrafi yapı, iklim, din, üretim biçimi, geçmiş yaşantı ve deneyimler ve ihtiyaçlardır. Her toplum, farklı kültürel yapıya sahip olduğu için, ihtiyaçlarını veya sorunlarını farklı davranış veya uygulamalarla çözmeye çalışır. Fakat, toplumların geliştirdikleri bu çözüm yolları, ortaya çıktığı toplumla sınırlı kalmaz ve değişik yollarla başka toplumlara da yayılırlar.

Bütün kültür öğeleri sürekli bir etkileşim içerisindedirler. Herhangi bir kültürel öğe diğerlerinden bağımsız olarak incelenemez. Bu nedenle bu çalışmada GAP bölgesindeki kültürel yapı, pek çok özelliğiyle incelenerek, bölgedeki yaşam biçimi ile ilgili genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmakta, ve bu çerçeve içerisinde çeşitli evlilik örnekleri bağlamında bölgedeki kadın statüsüne vurgu yapılmaktadır.

Araştırmanın yöntemi ve kapsamı itibarıyla, bu çalışma sadece sosyolojik değil, aynı zamanda Bölge ile ilgili etnografik ve antropolojik bir çalışma niteliğindedir.

THE CULTURAL STRUCTURE AND WOMEN PROFILE IN THE GAP (SOUTHEASTERN ANATOLIA REGION) REGION

Fatime SAĞANDA

ABSTRACT

Culture is the entire ways of living of a society. The basic determining elements of the culture of a society are geographical structure, religion, climate, past ways of living, needs and form of production. Every society has a different culture, and therefore their needs and problems are solved in different ways. But this method of problem-solving does not remain with the developers only but spreads to other societies.

All cultural elements are in continuous interaction. None can be examined independently. For this reason, in this research in order to constitute a general framework about the GAP region (Southeastern Anatolia Region), has examined many elements of this society to show the various ways of life in the region and in a wide form in relation to different forms of marriages in the region through listening to women stories in order to establish their statuses in the region.

This research makes sociological, anthropological and ethnographic analysis of cultural structure in Southeastern Anatolia Region.

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Adıyaman, Batman, Siirt ve Şırnak illerini içine alan bölge, "GAP Bölgesi" olarak tanımlanmaktadır.

GAP bölgesi, insan topluluklarının yaşamaya başladığı ilk yıllardan günümüze kadar sayısız uygarlığa tanıklık etmiş olup, bu gün de pek çok kültürel çeşitliliği bünyesinde barındırmaktadır. Kuzey Mezopotamya'nın önemli bir kesimini oluşturan bölge, arkeolojik çalışmalarda uzun süre göz ardı edilmesine karşın, 1960'lardan sonra başlatılan kazılar sonucunda, yeni arkeolojik bilgi ve bulgulara önemli katkılarda bulunmuş, paleolitik dönemden bu yana, pek çok uygarlığın kesiştiği bir buluşma noktası, tarımın gelişiminde ve uygarlıkların yayılmasında aracı bir alan konumunda olmuştur.

GAP idaresinin Fırat Havzası ve Dicle Havzası projeleriyle bu bölgedeki bazı yerleşim yerleri sular altında kalmış ve kalmaya devam edecektir. Gelecekte Ilisu baraj gölü nedeniyle su altında kalacak veya dolaylı olarak etkilenecek yerleşim birimlerinde yaşayan toplulukların geleneksel kültür varlıklarının; folklorik ve etnografik gerecin kurtarılması, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle GAP idaresinin kültür ve turizm faaliyetleri bünyesindeki Halk Kültürlerinin Araştırılması ve Yayınlanması ve Kültür Varlıklarının Araştırılması, Korunması, Yaşatılması projelerine gereken önemin verilmesi ve bölgede saha araştırmalarına ağırlık verilerek kültürel değerlerin kaybolması engellenmelidir.

Kültürel değerlerin içinde elbette ki olumlu ve olumsuz olanları bir arada yaşamaktadır. Sosyal bilimcilerin görevi; bunları bütün gerçeklikleriyle ortaya koyarak, neyin niçin yapıldığının anlaşılmasını sağlayıp, olumlu olanların devamına, olumsuz olanların ise yerini daha anlamlı yeni uygulamalara bırakmasına yardımcı olmaktır. Bütün kültür ürünlerini özdeki anlamlarıyla derleyip ortaya koymak, hem kuşaklar arası iletişimi kolaylaştıracak, hem de kültürel evrim sürecinin anlaşılmasına ve kesintisiz olarak devam etmesine olanak sağlayacaktır.

"GAP Bölgesinde Kültürel Yapı ve Kadın Profili" başlığını taşıyan bu çalışmada; kültürün hiçbir ögesinin diğerinden bağımsız olmadığı gerçeğinden yola çıkılarak, bölgenin pek çok kültürel özelliklerine değinilip bütüncül bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır.

Çalışma, altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde araştırmanın metodolojisinden söz edilmiş, konu, amaç, yöntem, teknik ve alan belirtilmiştir.

İkinci bölümde; kültür ve kültür değişmesi kavramlarına, kültür değişmesini tetikleyen ve engelleyen faktörlerin neler olduğuna ve kültür değişmesi aşamalarına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde; GAP bölgesinin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı başlığı altında nüfus, ekonomi, eğitim, sağlık, halk hekimliği uygulamaları, kan davası, bölgede kadının genel durumu, evlenme biçimleri ve başlık geleneğine değinilmiştir.

Dördüncü bölümde; GAP projesinin bölge üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir.

Beşinci bölümde bölge kapsamına giren Gaziantep, Diyarbakır, Kilis, Şanlıurfa, Adıyaman, Siirt, Şırnak, Batman, Mardin ilerinin ayrı ayrı olarak tarihçeleri, coğrafi konumu, yöresel mimari biçimleri, halk mutfağı, halk oyunları, geleneksel giyim-kuşam, el sanatları, yörede yaşayan aşiretler, konuştukları dil, inanç yapıları ve yerel atasözlerine değinilmiştir.

Altıncı bölümde ise; Siverek ilçesinin genel tanıtımından sonra, ilçede çeşitli biçimlerde gerçekleşen evliliklerden yedi kadının hikayelerine yer verilmiştir.

Konunun geniş kapsamlı olması ve sınırlı zamana sığdırma zorunluluğu nedeniyle; kültürel yapının her alanı araştırmaya dahil edilememiş ve bazı konulara da kısaca değinilmiştir. Ayrıca, gerek bölge illeriyle ilgili yazılı kaynak sıkıntısı, gerekse mevcut yerel kaynaklardaki bazı bilgilerin, konunun uzmanları tarafından hazırlanmamış olması, bu çalışmanın arzulanan ölçüde olmasını engellemiştir. Fakat yine de tüm bölge ile ilgili kapsamlı bir çalışmaya ulaşabilme açısından önemli bir kaynak sayılabilir.

I.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırmanın konusu ve amacı; GAP Bölgesindeki kültürel dokuyu pek çok özelliğiyle işleyerek iller arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarıp, bölgedeki yaşam biçimi ile ilgili genel bir çerçeve oluşturmak ve bu çerçeve içerisinde çeşitli evlilik örnekleri bağlamında, bölgedeki kadın statüsüne vurgu yapmaktır.

21.yy'ın başlarında "Postmodernizm", "Kapitalizm Sonrası" veya "Enformasyon Toplumu" olarak adlandırılan, küreselleşmeyle tüm dünyadan tek tip kültürün yaratılmaya çalışıldığı günümüzde, bazı alanlarda kendine özgü olduğu söz konusu olsa bile, diğer pek çok konuda bölgedeki diğer yerleşim yerleriyle benzerlik gösteren, kapalı ve geleneksel bir toplum yapısının sürdürülmeye devam ettiği bir yerleşim yeri olan Siverek'te, özellikle manevi kültürün, çok yavaş değişen özelliğiyle kadının aleyhine nasıl işlemeye devam ettiğini gerçek yaşam öyküleriyle gözler önüne sermek ve ülkemizin modernleşme alanında ne kadar geride olduğunu vurgulamaktır.

2. Yöntem ve Teknik

Bu araştırmanın temel özelliği; etnografik bir alan araştırması olmasıdır. Bu çalışma için öncelikli olarak, bölge kapsamına giren illerle ilgili yerel ve ulusal kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. İkinci olarak; GAP B.K.İ'nin "Ilsu Baraj Gölü Alt Bölge Gelişme Planı Hazırlama Projesi" kapsamında, su altında kalacak mevcut yerleşmelerde "Kültürel Doku ve Folklorik Yapı Değerlendirme Raporu" için, Ankara Üniversitesi Halkbilim Bölümü Öğretim üyeleriyle birlikte, 2003 yılı Ekim ayında Siirt, Batman, Mardin ve D.bakır illerine bağlı toplam on iki köyde gerçekleştirilen on günlük alan araştırmasına katılımla elde edilen veriler ve bölge illerinde çeşitli dönemlerde gerçekleştirilen gözlem ve görüşmelerden yararlanılmıştır. Ayrıca; dünya genelinde sorun olmakla birlikte, özellikle bölgede dikkat çekici nitelikte olan kadının ikincil statüsüne vurgu yapmak için; Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde alan araştırması yöntemi

ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak, aynı mahalleden yedi kadınla derinlemesine görüşmeler sağlanmış ve evlilik hikayeleri derlenmiştir.

Alan araştırması için seçilen bölge, o alanda uzun süre (25 yıl) yaşamış olma, o toplumun içinden gelmiş olup aynı kültürü paylaşmış olma ve aynı dili konuşabilme avantajları göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

Görüşme kapsamına dahil edilen kadınlar aynı mahalleden, ulaşılması ve görüşülmesi kolay olan kadınlar arasından seçilmiş olup, söz konusu kişilerle enformel bir görüşme ortamı ve yarı yapılandırılmış bir görüşme biçimi sağlanarak, kendilerini rahatça ifade etmelerine olanak tanınmıştır. Ayrıca; kendilerini güvende hissedebilmeleri için gerçek isimlerinin kullanılmayacağına inandırılmış, kişi haklarına ve mahremiyetlerine saygı ilkesi de göz önünde bulundurularak kahramanlara takma isimler verilmiştir. Çünkü bu kadınların hikayelerinin bir bölümünde özgünlük söz konusu olsa bile, diğer pek çok konuda bölge kadınlarıyla ortak kaderi paylaştıkları bilinmektedir.

3. Araştırma Alanı

Bu çalışma GAP bölgesi olarak adlandırılan; Gaziantep, Kilis, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin, Batman, Siirt, Şırnak illerini kapsamış, buralardaki kültürel yapı özellikle yerel ve ulusal kaynaklardan ve bölgenin çeşitli yerleşim yerlerindeki (Mardin/Dargeçit/YoncalıKöyü, D.bakır/Bismil/İsalı, Batman/Beşiri/Kurukavak, Siirt/Sağlarca, Siirt/Eruh/Ufaca, Batman/Hasankeyf/İncirli, Siirt/Eruh/Ormanardı, Batman/Hasankeyf/Irmak, Siirt/Kurtalan/Ergüven, Siirt/Kurtalan/Çiçekli, Siirt/Kurtalan/Çeltikbaşı, Batman/Hasankeyf/Kavacık Köyündeki) on günlük alan araştırması ve farklı zamanlardaki gözlem ve görüşmelerden ve Şanlıurfa'nın Siverek ilçesindeki derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir.

Konu kapsamının genişliği bakımından yazımda; ilçeler ve köyler farklı olarak değerlendirmeye alınmamış, sadece uzun süre kalma imkanı bulunabilmesi açısından, Siverek ilçesinde derinlemesine görüşmeler sağlanabildiği için, burası GAP bölgesinde kadın yaşantıları için örneklem alanı olarak belirlenmiştir.

II. BÖLÜM

KÜLTÜR KAVRAMI ve KÜLTÜR DEĞİŞMESİ

1- KÜLTÜR

Kültür kavramının pek çok ve değişik tanımları vardır. Bu nedenle kültür sözcüğünün kolay tanımlanamaz bir özelliği olduğu görüşü yaygındır. Öyle ki, kimi yazarlar kitabının tümünü kültürün farklı tanımlarına ayırabilmişlerdir. Örneğin, Amerikalı iki antropolog A.L. Kroeber ve C. Kluckhohn “Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions”(1952) adlı yapıtlarını sadece bu kavrama ayırmışlar ve 164 farklı kültür tanımını derleyerek tartışmışlardır.

Peter Burke kültür için “can sıkacak kadar çeşitli tanımları olan bir kavramdır”¹ der. Cemil Meriç’te “Kelime değil bukalemun”² yorumu yapar.

Kültür sözcüğü, Türkçe’ye Fransızca’dan geçmiş olup, temelde “çevirmek, döndürmek, toprağı alt üst etmek, tarlayı sürmek, işlemek, bakım göstermek” gibi anlamlar taşıyan Latince “colere” fiiline dayanır.³

Sosyal Bilimcilerin üzerinde en çok anlaştıkları kültür tanımı, İngiliz Antropolog E.B. Tylor’a aittir. O’na göre “kültür yada uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanın öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür”⁴.

Marx’a göre kültür; “Doğanın yarattıklarına karşılık insanoğlunun yarattığı hemen her şeydir”⁵.

Linton’a göre “bir toplumun tüm yaşam biçimidir”⁶.

Gordon Childe’a göre her kültür, bir çevreye uyum pratiğidir. İnsanlar dış dünyayla etkileşimlerini, ondan geçimini sağlamak ve onun tehlikelerinden korunabilmek için araç gereçler yapmışlar ve kendini çevresine uydururken, çevresini de ihtiyaçlarına göre düzeltmeye çalışmışlardır.⁷

¹ Peter, Burke; *Tarih ve Toplumsal Kuram* (çev: Mete Tunçay) İstanbul, 1994, s. 115.

² Cemil, Meriç; *Kültürden İrfana*, İstanbul, 1986, s. 9.

³ Gürdal Aksoy; *İnsan, Kültür ve Uygarlık*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1996, s.113.

⁴ E.B. Tylor’dan aktaran: Bozkurt Güvenç; *İnsan ve Kültür*, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s.101

⁵ A.A.Zvorikine’den aktaran:Bozkurt Güvenç; a.g.e. s. 100.

⁶ R.Linton’dan aktaran: Bozkurt Güvenç; a.g.e. s.100.

⁷ Gordon Childe; *Tarihte Neler Oldu*. (çev: Alaeddin Şenel, Mete Tunçay), Ankara, 1974, s.19

Türkiye’de Etnoloji’nin öncülerinden Sedat Veyis Örnek’e göre kültür: “bir toplumun maddi ve manevi alanda oluşturduğu ürünlerin tümü; yiyecek, giyecek, barınak, korunak gibi temel ihtiyaçların elde edilmesi için kullanılan her türlü araç-gereç, uygulanan teknik, fikirler, bilgiler, inançlar, geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar, düşünce, duyuş, tutum ve davranış biçimleri; yaşam tarzı”nı ifade eder.⁸

Gördüğümüz gibi buraya kadar ki tüm tanımlamalar, kültürün, bir toplumun tüm yaşam biçimini ifade ettiği noktasında yoğunlaşmaktadır. Bizce de en kapsamlı tanımlama bu şekilde olacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde geriye doğru baktığımızda doğadaki ilk insanlardan itibaren bütün insanlar beslenme, barınma, korunma kısacası yaşamlarını sürdürme mücadelesi vermişlerdir. Bunun için doğayı denetim altına almaya ve ona egemen olmaya çalışmışlardır. İşte kültür, tarihsel süreç içerisinde insanoğlunun doğayı denetimine almak için yarattığı her şey ve bütün bu çabalar sonunda ortaya çıkan anlamlar, değerler ve kurallardır. Bir toplumun kültürünü belirleyen temel etkenler: coğrafi yapı, iklim, tarihsel yaşantı ve deneyimlerdir.

Her toplum sahip olduğu olanaklar ve doğanın elverdiği ölçüde bir kültürel yapı geliştirir. Kültürel yapı içerisindeki her öge, bir ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuştur. Bu öğeleri, maddi ve manevi olmak üzere iki gruba ayırabiliriz. Maddi kültür: Bir toplumun doğayla mücadelesinde kullandığı her türlü araç-gereçlerdir ve bunun altında teknoloji yatmaktadır. Manevi kültür ise bir toplumun gelenekleri, görenekleri, davranış biçimleri, inanç yapısı, toplumsal değerleri, kısacası maddi kültür alanına girmeyen her şeydir. Bunu da kısaca ideoloji olarak ifade etmek mümkündür.⁹

Maddi kültür ve manevi kültür değerleri birbirleriyle sürekli etkileşim halindedirler. Çoğu zaman manevi kültürün belirleyici ögesi, maddi kültür yani teknoloji olmaktadır. Fakat bazen de tam tersi, yani ideoloji (manevi kültür), maddi kültürü(teknolojiyi) belirlemekte ve değişimin başlatıcısı olmaktadır.¹⁰ Genel olarak maddi ve manevi kültürün birbirleriyle uyumlu olduğunu fakat her zaman manevi kültürün değişme hızının daha yavaş olduğunu öne sürebiliriz.

⁸ S.Veyis, Örnek; *Etnoloji Sözlüğü* Ankara, 1971, s. 148

⁹ Emre Kongar; *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul, 1995, s.24.

¹⁰ Emre Kongar; a.g.e., s. 24.

Her toplum, farklı bir kültürel dokuya sahip olduğu için, aynı türden ihtiyacı veya problemlerini bile farklı davranış, farklı gelenekler veya farklı uygulamalarla çözmeye çalışır. Fakat, toplumların geliştirdikleri bu çözüm yolları, icatlar ve keşifler, ortaya çıktığı toplumla sınırlı kalmaz ve değişik yollarla başka toplumlara da yayılma gösterirler. Bu nedenle kültürel yapılar bir yandan gitgide daha çok kollara ayrılma eğilimindeyken, bir yandan da birleşme ve tek bir nehre katılma ve onun içinde erime eğilimi göstermektedirler.

Kültürün Özellikleri

Bozkurt Güvenç, Murdock'tan esinlenerek kültürün bazı özelliklerini ve ilkelerini şöyle sıralamıştır.¹¹

- Kültür öğrenilir. İçgüdüsel ve kalıtsal değildir.
- Kültür, tarihidir ve süreklidir. Kazanılan alışkanlıklar ve edinilen bilgiler kuşaktan kuşağa aktarılır.
- Kültür toplumsaldır. Yani bu öğretiler toplum tarafından yaratılır.
- İhtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır. Yani; kültürel kurumlar ve ilkeler, başarısı denenmiş çözüm yollarıdır.
- Kültür değişir. Koşullar değiştikçe geleneksel çözüm yollarının sağladığı doyum düzeyi azalır ve değişir.
- Kültür soyut bir kavramdır. Tamamıyla maddi veya gözlemlenebilir bir şey değildir.
- İdeal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir.
- Bütünleştiricidir. Sosyo-kültürel değişimin açtığı kurumları, beslediği çatışmaları uzlaştırıp kapatmaya çalışır.

2- KÜLTÜR DEĞİŞMESİ

Değişme, kısaca önceki durum ya da davranıştan farklılaşma olarak açıklanabilir. Belirli bir tarihsel dönem içerisinde, doğada, toplumda ve insanda gözlenen başkalaşmalar, farklılaşmalar “değişme” kavramıyla ifade edilmektedir.¹²

Değişme kavramıyla ilgili olarak neyin ve nelerin değiştiği sorusuna tarihçiler

¹¹ Bozkurt Güvenç; *İnsan ve Kültür*, 1991, İstanbul, s. 101 - 104.

¹² Barlas Tolan; *Toplumbilimlerine Giriş*, Ankara, 1983, s. 276.

“uygarlığın”, sosyologlar “toplumların”, kurumların, yapı ve işlevlerin, kısaca toplumsal sistemin, biyologlar “insanın”, antropologlar ise “kültürün” değiştiği cevabını vermişlerdir.¹³

Aslında birbirinden ayrılması olanaklı olmayan toplumsal yapı ve kültürel yapı bir arada sosyo-kültürel yapıyı, yada sosyo-kültürel olayları meydana getirirler. Toplumsal değişme; temelinde teknolojik değişimin yattığı insanlar arası ilişkilerin değişmesidir.¹⁴ Kültür değişmesi de insanların yaratılarının ve bunlara yükledikleri değerler, kurallar ve anlamların değişmesidir, gerçekte toplumu ve kültürü birbirinden ayrı olarak incelemek mümkün değildir. Çünkü kültür toplum içerisinde şekillenmektedir ve kültürü yaratan toplumdur. Ayrıca her toplumun bir kültürü vardır ve kültürsüz bir toplum söz konusu olamaz. Bu nedenle biz bu çalışmada bazen her iki kavramı da birbirinin yerine kullanacağız, fakat konu başlığımız kültürel yapı olduğu için kültür kavramına ağırlık vereceğiz.

Değişme, hiçbir doğrultuyu ifade etmeyen ve hiçbir değer yargısı taşımayan bir kavramdır, ileriye doğru bir değişme olabileceği gibi geriye doğru da olabilir. Toplum ve kültür sürekli bir değişme halinde bulunmakla birlikte, bunların değişme hızları ve zamanları birbirinden farklılık gösterir. Aynı zamanda aynı toplumdaki kültür öğelerinin değişme hızları da birbirinden farklı olabilir. Yani kültürün bazı kısımları değiştiği halde diğerleri aynı kalabilir. İşte bu durum maddi ve manevi kültür arasında ahenksizlik ve aksaklık meydana getirir.¹⁵ Ogburn buna “kültürel boşluk” demektedir.¹⁶

Kıray’ın “tampon kurumları” bir anlamda Ogburn’un “Kültürel Gecikme” veya “kültürel boşluk” kuramı ile paralellik göstermektedir. Kıray’ın modeline göre değişme, toplumsal yapının bütün öğelerinde aynı anda ve aynı hız ve miktarda meydana gelmediğine göre değişen bir toplumda, belli bir anda, hem eski yapıya, hem de yeni yapıya ilişkin nitelikler bir arada görülebilir.¹⁷ Kıray’ın tampon kurumları içine oturttuğu değişme modeline göre değişimin temel ilkeleri şunlardır: 1) Toplumsal yapının öğeleri birbirine bağlı olduğu için değişme rastgele olmaz. 2) Toplumsal yapının bazı öğelerinin değişmesi öteki öğeleri de etkiler. 3) Bir öğenin değişmesi tüm toplumsal yapıyı değiştirir. 4) Toplumsal yapının bütün öğeleri aynı hız ve miktarda

¹³ Bozkurt Güvenç; *Sosyal Kültürel Değişme*, Ankara, 1976 ,s. 22.

¹⁴ Emre Kongar; *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul, 1995, s. 23.

¹⁵ Mümtaz Turhan; *Kültür Değişmeleri*, İstanbul, 1951, s. 22.

¹⁶ Mahmut Tezcan; *Kültürel Antropoloji*, Ankara, 1997 ,s. 9.

¹⁷ Mübeccel Kıray; *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Ankara, D.P.T.Yayımları, 1964, s.7

değişmediği için arada boşluklar olur. 5) Değişmenin meydana gelmesi toplumsal yapının bütünlüğünü bozmaz. 6) Bütün bunlardan dolayı toplumsal değişimin iç değişme oluşumları her zaman toplumsal dengeyi koruyan mekanizmalar halinde belirir.¹⁸

2.1. KÜLTÜR DEĞİŞMESİ TÜRLERİ

Kültür Değişmeleri üç yolla gerçekleşebilmektedir.¹⁹

a) Serbest Kültür Değişmeleri: Bu tür değişmelerde kendiliğinden gerçekleşen, doğal bir gelişme söz konusudur. Bir toplumsal grup yada toplum, yabancı bir kültüre sahip başka bir grup yada toplumla ilişki kurduğu zaman, hiçbir içsel veya dışsal baskı olmaksızın kültürün yada bazı öğelerinin değişmesi şeklinde olmaktadır.

b) Zorlanmış Kültür Değişmesi: Ayrı kültürlerle sahip iki toplumun yada grubun birinin, kendi kültürünü veya bazı kültür öğelerini diğer gruba baskı yaparak zorla kabul ettirmeye çalışması şeklindedir. Aynı toplumda bazı egemen güçlerin çeşitli reformları tüm topluma dayatması da zorlanmış kültür değişmesini oluşturmaktadır. Ülkemizdeki Cumhuriyet dönemi reformları bu tür değişmelere örnektir.

c) Güdümlü yada Planlı Kültür Değişmeleri: Belirli amaçlara ulaşabilmek için, belirli zaman sürelerinde yapılacak yeniliklerin ve değişmelerin önceden planlanarak, belirli düzen çerçevesinde yürütülmesidir. Teknolojik kalkınma programları, bu tür değişmeleri kapsarlar. Her kültür değişmesinde doğrudan yada devamlı bir ilişkinin gereği yoktur. Günümüzde radyo, televizyon, basın gibi kitle iletişim araçları da dolaylı yoldan kültür değişmelerine neden olabilmektedir.

2.2. KÜLTÜR DEĞİŞMELERİNİ YARATAN FAKTÖRLER

Bunları iç ve dış etmenler olarak ikiye ayırabiliriz.²⁰

1- Dış Etmenler:

a) Coğrafi ve çevresel etmenler: Doğada meydana gelen deprem, su baskını, iklim değişimi ve salgın hastalıklar, çevre ve nüfus arasındaki dengeyi bozarak, ilişkileri değiştirir ve yeni bir kültür yaratabilir.

¹⁸ Mübeccel Kıray; a.g.e. s.7

¹⁹ L. Mair'den Aktaran, Zafer İlbars, "Kültür Değişmelerine Genel Bir Bakış", *A.Ü.D.T.C.F., Antropoloji Dergisi*, 12. Sayı, Ankara, 1985, s. 57- 58.

²⁰ *Sosyoloji*, A.Ü. A.Ö.F. Ön Lisans Programı Ders Kitabı, 1993.

b) İstila: insanların yaşadığı bir bölgenin başka gruplar tarafından ekonomik amaçlar doğrultusunda istila edilmesi de diğer bir değişim kaynağıdır.

c) Kültürel Temas: Bir toplumun üyelerinin diğer bir kültürün üyeleriyle olan teması sonucu yeni bilgiler ve teknikler öğrenilir. Bu da değişmeyi hızlandırır.

d) Yayılma: Kültür elemanlarının toplumdan topluma temas sonucu yayılmasıdır.

Genelde teknoloji en çabuk kabul gören ve benimsenen bir kültür ürünüdür. Yayılma ile bir yenilik veya buluş komşu alanlara geçer ve devam ederek bütün dünyaya yayılır. Çağımızda endüstrileşme süreci gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere yayılma yoluyla geçmektedir. Yayılma sadece maddi kültür öğeleri için geçerli değildir. İdealler, değerler ve normlar da yayılarak benimsenebilir.

2- İç Etmenler:

a) Keşifler ve İcatlar: Daha önce o kültür içinde varolan, fakat bilinmeyen öğelerin veya olayların bilinmesi veya bulunması anlamına gelen keşifler toplumsal değişimin kaynağı olabilir. Keşfedilen öğe, toplumun üyelerince paylaşırsa, toplumun kültürel yapısının bir parçası olur. İcat, bilinen şeyleri kullanarak, mevcut bilgi yapısıyla yeni şeyler bulma ve ortaya çıkarmaktır. Örn: Elektrik, telefon veya televizyon icadı çok büyük değişmelere sebep olmuştur.

b) Nüfus Hareketleri: Nüfus artış hızının çok yavaşlaması, toplumun ortadan kalkmasına neden olduğu gibi, aşırı nüfus artışı da kaynak tüketimini hızlandırarak doğal kaynakların tükenmesine veya açlığa neden olabilir.

c) Teknoloji: Teknoloji değişimin en önemli itici gücüdür. Bunun etkilerini çevremizde kolaylıkla görebiliriz. Örneğin otomobiller, gemiler, uçaklar yaşamın akışını değiştirmektedirler.

Toplumsal değişmeyi ve kültürel değişmeyi açıklayan pek çok kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları sosyologlar, bazıları tarihçi ve antropologlar tarafından yapılmıştır. Fakat biz bunu konumuzun sınırlılığı açısından çalışma kapsamımıza dahil etmemeyi tercih ettik.

2.3. KÜLTÜR DEĞİŞMESİ AŞAMALARI

Kültürel değişme, her zaman bir yenilikle başlamaktadır. Bu yenilik, toplumun içinden olabileceği gibi dışından da gelebilir. Ayrıca bu yeni öge maddi veya manevi bir kültür ögesi olabilir. Fakat topluma giren bu yeniliğin yayılması ve benimsenmesi bazı önkoşullara bağlıdır. Bu ön koşullar yerine getirilmedikçe yayılma olmaz. Yenilik yeni bir teknik araç, makine, motor vb. olabileceği gibi bir yasa, anayasa ilkesi, bir basın-yayın organı, bir eğitim kurumu veya yeni bir eğitim programı da olabilir. Bir yeniliğin yayılması, yalnız teknik veya ekonomik koşulların yerine getirilmesini değil, bazı değersel ve kuramsal engellerin de aşılmasını gerektirebilir.²¹

Antropolog G.P. Murdock'a göre kültür değişmesi aşamaları şunlardır.²²

- a) Yenilik
- b) Seçici ayıklama
- c) Toplumsal kabullenme
- d) Bütünleşme

Topluma giren yeni bir öge, aynı işi gören mevcut kültür ögesi ile mücadeleye girer ve bir ayıklama sürecinden geçer. Eğer yeni öge baskın çıkarsa, eskisi zamanla işlevini yitirir ve artık kullanılmaz. Bundan sonra, yeni öge yayılıp toplumun diğer kültür öğeleriyle bütünleşme ve uyum süreci içerisine girer.

Türkdoğan'a göre yeniliklerin kabullenmesinde bazı ilkeler şunlardır: Bu ilkeler bütün yerleşme bölgelerinde söz konusu olmakla birlikte, daha çok kırsal kesim insanına yöneliktir.²³

- 1- Yenilikler ne kadar az zihni bir etkinliği gerektiriyorsa o kadar çabuk kabul edilme şansına sahiptirler.
- 2- Bir yenilik ne kadar çok sınıf ve konumu yükseltici etkiye sahipse o kadar çok kabul edilme şansı vardır.
- 3- Maddesel yenilikler, zihinsel yeniliklere oranla daha kolay kabul edilirler.
- 4- Yeniliğin görülebilir oluşu, kabulünü kolaylaştırır.
- 5- Bir yenilik, komşular, gruplar tarafından kabullenilirse, benimsenmesi kolaylaşır.

²¹ Bozkurt Güvenç; *Sosyal Kültürel Değişme*, Ankara, 1976, s.175.

²² Mahmut Tezcan; *Kültürel Antropoloji*, Ankara, 1997, s. 205.

²³ Mahmut Tezcan; *Kültürel Antropoloji*, Ankara, 1997, s. 211.

- 6- Yenilik, geçmiş deneyimlerle ve benimsenen değerlerle uygunluk gösteriyorsa kabullenme şansı artar.
- 7- Yenilik, bölünebilir, ufalanabilir nitelikte ise daha çabuk kabullenilir. Yani: küçük bir ölçüde yada sınırlı koşullar altında denenebilir oluşudur.
- 8- Gelir ve gider ilişkileri ne kadar uygun, zarar miktarı ne kadar az olarak tahmin edilirse o kadar çabuk kabullenilir. (Yarar sağlama)

Bunlar dışında yeniliği getiren kişinin toplumdaki konumu da yeniliğin kabulünde önemlidir. Üst sınıfların getirdiği yenilikler daha hızlı yayılıp, daha kolay kabul görürken, alt sınıflar tarafından getirilen yeniliklerin kabulü daha zordur.²⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki; bir yeniliğin kabulü, toplumun ihtiyaçlarına, değerlerine, hedeflerine, alışkanlıklarına ve mucidin prestijine bağlıdır.

2.4. KÜLTÜR DEĞİŞMESİNİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER

Değişme, kaçınılmaz, sürekli, doğal ve gerekli bir olgudur. Hiçbir toplum değişmeyi önleyemez. Fakat kapalı ve homojen toplumlar değişmeye karşı daha dirençlidirler. Değişmeye direnişin çeşitli nedenleri vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz.²⁵

1- Ekonomik Nedenler: Ekonomik bakımdan alt sosyo-ekonomik düzeydeki bireyler, alım gücüne sahip olmadıkları için yeniliğe karşı doğal bir direnç gösterebilirler. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki gruplarda bazen bilinçli olarak değişmeye karşı bir tutum geliştirebilirler. Örneğin; köy ağaları çıkarlarını engelleyecek her türlü yeniliğe (toprak reformu, köyünün kooperatifleşmesi vb) karşı koyarlar.

2- Toplumsal Nedenler: Küçük yerleşim yerlerinde ve kapalı toplumlarda değişme daha yavaştır. Çünkü: bunlarda birincil ilişkiler vardır. Aile, akrabalık ve arkadaşlık bağları çok güçlü olduğu için aralarında güçlü dayanışma duyguları vardır. Dolayısıyla bunlar pek çok ihtiyaçlarını kendi aralarında, kendi iç dinamikleriyle karşılamakta ve sorunlarına ortak çözümler getirmektedirler. Bu durumda kredi, güvenlik, kreş gibi kent toplumu olanaklarından faydalanamamaktadırlar. Ayrıca, aile içi otorite ve siyasal yapıdaki otoriteler de (dini liderler, ağalar) değişmeye karşı çıkabilirler.

²⁴ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul, 1959, s. 47 - 50.

²⁵ Foster'den Aktaran Mahmut Tezcan; *Kültürel Antropoloji*, 1991, Ankara, s. 191 - 204.

3- Psikolojik Nedenler: Algılamaların kültürler arası farklılaşması, iletişim sorunları, dil güçlükleri, görsel simgelerin farklı algılanması, amacın yeterince anlaşılabilmesi ve değişimi örgütleyen ve yönlendiren kurum hakkındaki kalıp yargılar da değişimin önündeki engelleri oluşturabilirler.

4- Kültürel Nedenler:

a) Gelenekçilik: Geleneksel toplumlarda, her yenilik kuşkuyla karşılanır. Onlara göre her “eski” iyi, her “yeni” kötüdür.

Toplumumuzda bir konuma yeni gelen kimsenin yaptığı yenilikler hemen yadırganır ve “Gelen, gidene aratır” deriz. Bu husus bir alışkanlığın ifadesidir. Yeni olan şeylerin çekiciliği daha çok sanayi toplumlarında söz konusudur. Bizim toplumumuzda ve diğer az gelişmiş toplumlarda daha az değerlidir. “Bildiğin yoldan şaşmayacaksın” sözü de bunun için söylenmiştir.

b) Dinsel Nedenler: Dinsel inançlar her zaman olmamakla birlikte yenilikleri engelleyebilirler. Örneğin: Hindistan’da sığır eti kutsal sayılır ve eti yenilmek için kesilmez. Bu nedenle bir çok insan açlık içerisindeyken, milyonlarca sığır çiftliklerde başıboş dolaşır. Bizim toplumumuzda, kadını aile dışı üretimden yoksun bırakan zihniyet de dinin etkisindedir. Kaderciliğin yaygınlığı da mevcut durumun kabulünü sağlayarak, yeniliği engelleyebilmektedir.

c) Kültür Bencilliği: (Etnocentrizm) Her toplumun kendi kültürünü en üstün olarak görmesidir. Bu durumda, başka kültürden alınan öğe, genellikle küçümsenir ve yayılması önlenir.

d) Gurur ve Haysiyet: Topumlarda küçük düşürülmekten ve uygun görülmeyen bir rolü oynamaktan kaçınma isteği evrenseldir. Teknik olarak çok iyi düzenlenmiş bir çok yardım programlarının, kültürel olarak ifade edilmiş gurur biçimleri nedeniyle, uygulanmasında güçlüklerle karşılaşmıştır.

e) Mahcubiyet Normları: Bütün toplumların üyelerine, utangaçlık konusunu oluşturan durumlar kültürleri tarafından aşılmalıdır. Doğrudan kültür değişmesi programlarında utangaçlık duygusu ciddi engeller doğurmaktadır. Örneğin gebe kadının utangaçlığı, çocuk ve anne ölümlerini azaltmaya çalışan tıp ve halk sağlığı programlarında ciddi sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca utangaçlık nedeniyle bazı hastalıklar gizli kalmakta ve tedavisi mümkün olmamaktadır.²⁶

²⁶ Foster’den Aktaran Mahmut Tezcan; *Kültürel Antropoloji*, 1991, Ankara, s. 191 - 204.

III. BÖLÜM

GAP BÖLGESİNİN SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

1. NÜFUS VE YÜZÖLÇÜMÜ

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini içine alan GAP Bölgesi toplam ülke yüzölçümünün % 9.7'sine tekabül eden 75.358 km²'lik bir alana sahiptir.

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre; 67 803 927 kişi olan ülke toplam nüfusunun %10'una tekabül eden GAP bölgesi nüfusu 6 608 619 kişi olup, bu nüfusun %62.7'si (4.143.136) kentlerde, %37.3'ü (2.465.483) kırsal alanlarda yaşamaktadır.²⁷

Nüfusun yaş grubuna göre dağılımına bakıldığında Türkiye genelinde 0-14 yaş grubu % 29.9, 15-64 yaş % 64.5, 65+yaş grubu ise %5.6'dır. Bölge genelinde ise bu oranlar sırasıyla: %41.2, % 54.7 ve % 4.1'dir.

1990-2000 döneminde yıllık nüfus artış hızı Bölge'de % 2.5, ülke genelinde ise %1.8 olarak gerçekleşmiştir. Kaba Doğum Hızı ülke genelinde binde 21.5 iken, bölgede 35.9'dur. Ülke ve Bölge düzeyinde kentsel ve kırsal alanlardaki nüfus artış hızlarına bakıldığında, 1990-2000 döneminde Bölge'de kentsel nüfus artış hızının yıllık % 3.7 olduğu görülmektedir. Bu değer, ülke genelinde kentsel nüfus artış hızı olan %2.7'nin oldukça üzerindedir. Kırsal alandaki nüfus artış hızında ise Bölge için % 0.7 iken, ülke için % 0.4'tür.²⁸

1990 yılı itibariyle Bölge toplam nüfusu içinde %56'lık paya sahip olan kent nüfusu 2000 yılında %62.7'ye çıkarken, kırsal alan nüfusu %44'ten % 37.3'e düşmektedir.²⁹

2. EKONOMİ

Bölgenin temel ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bölge illerinden Gaziantep kısmen sanayide gelişmiştir. Diğer illerde ise tarım dışı sektör yatırımları oldukça azdır. Çalışan nüfusun yaklaşık yüzde 60'ı tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Bölge'de ortalama hane halkı geliri ve kişi başına düşen gelir Türkiye ortalamasının altındadır.

²⁷ D.İ.E. *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 2004

²⁸ D.İ.E. *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 2004

²⁹ www.saglik.gov.tr

GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin 1989 Master Planı 2005 yılı itibarıyla GSBH'nın % 22.9'unu tarım, % 23.7'si sanayi ve % 53.4'ünün hizmetler sektöründen kaynaklanmasını öngörmüştür. Fakat 1998'de cari fiyatlarla GSBH'nın % 30.1'i tarımdan, % 15.1' sanayiden, ve % 54.8'i ise hizmetlerden kaynaklanmıştır.³⁰ Bu durum az gelişmiş ülkelerde tarım sektöründen hizmet sektörüne direkt bir geçişin sözkonusu olduğunu göstermektedir. Ekonomik olarak çarpık olan bu durum (yani sanayiye atlayarak tarımdan hizmet sektörüne geçiş) toplumsal alanda da bazı bunalımlara yol açabilir.³¹

Bölgede arazi- mülkiyet ilişkileri, yani toprak dağılımı, çok büyük dengesizlik ve farklılıklar göstermektedir. Toplam çiftçi ailelerinin büyük bir bölümü olan % 65'i, toplam arazinin küçük bir bölümü olan % 10'una sahipken, ailelerin küçük bir bölümü olan % 5 ile % 10'u arasındaki toprak ağaları, toplam arazinin çok büyük kısmı olan % 65'ine sahiptir. Yani bölge arazilerinin önemli bir kısmı az sayıdaki yerel ağa ve zengin tarafından işletilmektedir. Öte yandan köylü ve fakir halk kesimi ya arazisizdir veya çok az miktarda araziye sahiptir.³² Bölgedeki 1991 yılı Tarım Sayımı sonuçlarına göre, tarımla uğraşan hanelerin % 40'ı topraksızdır.³³

Bütün bu toprak mülkiyet ilişkisine bakıldığında; toprağın yörede kültürü belirleyici unsur olarak öne çıktığı anlaşılmaktadır. Toprağın bu egemenliği üretim tarzı, biçimi, üretim ilişkilerini, toplumsal örgütlenmeyi belirlediği gibi yöre halkının yaşama tarzının, görünüşünün ve dünyaya bakış açısının şekillenmesine de yol açmaktadır.³⁴

Yüksek orandaki işsizlik, bireylerin ve özellikle gençlerin toplumla bütünleşmesini engellemektedir. Bölge'deki toplumsal güç yapılanmasının niteliğinden dolayı, geniş kitleler için, bireysel girişimcilik ve kaynaklara erişim güçleşmektedir. Ayrıca bölgede yaşanan terör olayları toplum nezdinde, kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerde belirgin bir güvensizlik ortamının oluşmasına ve kalıpsal önyargılara sebep olmuştur.

³⁰ *GAP Bölge Kalkınma Planı GAP yönetici Özeti*, Cilt 1, GAP-BKI Ankara, 2002, s.3

³¹ Ahmet Özer; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998, s.37

³² Ahmet Özer; a.g.e.s.147

³³ *GAP Bölge Kalkınma Planı GAP yönetici Özeti*, Cilt 1, GAP-BKI Ankara, 2002, s.99

³⁴ Ahmet Özer; a.g.e.s.153

3. EĞİTİM

2000 yılı itibariyle Türkiye genelinde okur-yazarlık oranı 85.6 iken, bu oran Bölge'de % 68.8'e düşmektedir. Okur-yazarlık oranının cinsiyetler arasındaki dağılımında da Bölge, Türkiye ortalamasının gerisindedir. Türkiye'de erkeklerin % 92.4'ü, kadınların %78.7'si okur-yazarken, Bölge'de erkeklerin % 81.8'i, kadınların %55.6'sı okur yazardır. Bir başka deyişle bölge kadınının yarıya yakını okuma yazma bilmemektedir.³⁵

Ülke genelinde %9.8 olan okul öncesi eğitim oranı, Bölge'de %2.1'e düşmektedir. İlköğretimde okullaşma oranı ülke genelinde % 97.6 iken, Bölge'de % 82.4'tür. Türkiye'de ortalama olarak 31 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 42 öğrenciye bir derslik düşmekteyken, Bölge'de 43 öğrenciye bir öğretmen, 58 öğrenciye bir derslik düşmektedir. İlköğretimde cinsiyete göre okullaşma oranında Bölge, ülke ortalamasının gerisindedir. Türkiye'de kız çocuklarının ilköğretimde okullaşma oranı ortalama % 92.3 iken, Bölge'de ortalama % 75.2'dir.³⁶

Genel ortaöğretim kademesinde ülke genelinde %36.6 olan okullaşma oranı, Bölge'de 18.4'tür. 2000 yılı itibariyle Türkiye genelinde ortalama 18 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 31 öğrenciye bir derslik düşmekteyken, Bölge'de ortalama 25 öğrenciye bir öğretmen, ortalama 40 öğrenciye bir derslik düşmektedir.³⁷

Mesleki ve teknik ortaöğretimde ülke genelinde %22.8 olan okullaşma oranı, Bölge'de %6.8'e düşmektedir. Türkiye'deki resmi mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının %5.6'sı Bölge'dedir.³⁸

Okullaşma oranları eğitim basamağı yükseldikçe düşmektedir. Fakülte ve dengi okul mezunlarının toplam kadın okur-yazar içindeki oranı 1990'ların ortalarındaki bir tespite göre, %18.33 iken, Bölgede sadece %2.15'dir.³⁹

4. SAĞLIK

³⁵ *GAP Bölge Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

³⁶ *GAP Bölge Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

³⁷ *GAP Bölge Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

³⁸ *GAP Bölge Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

³⁹ *GAP Bölge Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

Bölgede sağlık sektörü göstergeleri ülke ortalamalarının altındadır. Bebek ve anne ölüm oranları, bazı hastalıkların sıklığı, sağlık tesislerinin durumu, sağlık personeline düşen nüfus, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik gibi verilere bakıldığında; bölgedeki göstergelerin ülke ortalamasından farklılıklar gösterdiği gözlenmektedir. 2000 yılı itibariyle Türkiye’de bir hekime düşen nüfus 920, bir uzman hekime düşen nüfus 2098, bir pratisyen hekime düşen nüfus 1640 olmasına karşılık; aynı oranlar bölge için sırasıyla; 2154, 5822 ve 3418’dir. Türkiye’de 10 bin kişiye düşen yatak sayısı 24.3 iken Bölge’de 13.1’dir.⁴⁰

Kadın ve çocuklara yönelik ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetleri Bölge’nin pek çok yerleşiminde yetersizdir. Bebek ölüm hızı Türkiye ortalaması % 3.53, GAP Bölge’sinde ise % 6’dır. Kırsal kesim yerleşim birimlerinin dağılımı ve Bölge’ye özgü doğa koşulları da sağlık hizmetlerindeki yetersizliği artıran etmenlerdendir. Temel sağlık hizmetlerinin sunumunda çok önemli bir işlevi bulunan özellikle kırsal kesim sağlık ocakları ve sağlık evlerinin büyük bölümü hizmet dışıdır. Bölge’de kırsal alan yerleşmelerinin %28’i susuz, %12’si ise yetersiz içme suyuna sahiptir.⁴¹

5. GAP BÖLGESİNDE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI

Günümüzde hala sağlık sisteminin yeterince oturmadığı, hasta-doktor iletişiminin sağlanamadığı, ekonomik ve ulaşım koşullarının elverişsiz olduğu bölgede, hastalıkların tedavisinde geleneksel sağaltım yöntemlerinin hala geniş kabul gördüğüne şahit olmaktayız.

Özellikle kırsalda hastalar öncelikle şeyhlere, türbelere ve ziyaretlere götürülmektedir. Bu yöntemlerin sonuç vermediği durumlarda doktora müracaat edilir. Fakat bölgede özellikle maddi olanaksızlık ve sağlık personelleriyle dil sorunundan kaynaklanan iletişim güçlüğü ve kendini ifade edememe, aşağılanma korkusu, çoğu zaman hastaları modern tıptan faydalanmaktan yoksun bırakmaktadır.

Bölgenin Siirt, Batman, Diyarbakır, Mardin illerinin bazı köylerinde ve Siverek’te yapılan çeşitli alan araştırmalarından derlenen yaygın halk tedavi yöntemleri şunlardır:

⁴⁰ *GAP Bölge Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

⁴¹ *GAP Bölge Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

- Yenidoğan bebeğın göbeğine iyileşmesi için kuru kahve ve tuz basılır veya is sürülür.
- Ay basmasını önlemek için her ay başında, ay dolunay halindeyken içeriye ışık sızmamaması için pencerelere siyah çarşaf gerilir. Ay basmasına uğramış çocukların alınlarına is sürülür.
- Nazardan korunmak için kurşun döktürülür, kafaya ateşte kavrulmuş tuz serpilir, nazar boncuğu takılır, evin girişine at nalı, geyik boynuzu, küçük çocuk ayakkabısı, deve dikenı, sarımsak vb. asılır.
- Kadınlar baş ağrısını önlemek için saçlarına kına yakarlar.
- Sarılık olan çocuğun hastalığının geçmesi için, boynuna sarı boncuklar dizilir. Üzerine sarı yazmalar örtülür. Yağlı ve tuzlu gıdalar yedirilmez. Kulak arkası veya karnı jiletle kesilerek kanatılır.
- Kızamık hastalarına yağlı ve beyaz renkli yiyecekler yedirilmez. Tatlı gıdalar verilir. Eti yenilebilen bir hayvan kesilerek, ciğeri bir fakire verilir.
- Romatizma ve diğer bazı lokal ağrıları gidermek için ağrıyan bölgelere hacamat yapılarak (bardağa sülükleri koyup ağrıyan yerlere yapıştırma ve kirli kanları emmesini sağlama) kirli kanlar akıtılır.
- Vücudun boyun, ense, bacak gibi ağrıyan yerleri hafif közlerle yakılıp ağrısı giderilmeye çalışılır. (Siirt/Eruh, Batman/Hasankeyf/Irmak köyü)
- Gözlerin aydınlanması için gözaltları yakılır. Diş ağrısını gidermek için alt ve üst çene yakılır. (Batman/Hasankeyf/Irmak köyü)
- Boğmaca hastalığının tedavisi için çocuk, ortası delik silindir şeklindeki taşın içerisinden üç defa geçirilir. (Siirt/Eruh/Ormanardı köyü)

6. GAP BÖLGESİNDE KAN DAVASI

Kan davası, aile üyelerinden, akrabalarından veya cemaat üyelerinden birini öldüren kişiyi, yada, onun ailesinden, akrabalarından veya cemaat üyelerinden birini öldürmek suretiyle öç almaktır.⁴²

Yabancı literatürde “blood vengeance”, “blood feud” veya “vendetta” olarak yer alan, daha çok ilkel topluluklarda görülen bir gelenek olan kan gütme, başlangıçta toplu öç alma şeklinde olmuştur. Kuralların çiğnenmesi, bunu çiğneyenin bütün ailesine de

⁴² S. Veyis Ömek; *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara, 1971: s. 130.

bulaşan bir leke olarak kabul gördüğünden, bütün aile suça ortak sayılırdı ve böylece toplu öç alma olayları meydana gelirdi. İkel topluluklarda kolektif sorumluluk olduğu ve akrabalık bağları çok güçlü olduğu için, birinin işlediği bir suçtan bütün klanı sorumlu tutuluyordu. İntikam alınırken ya katilin kendisi veya onun en yakını öldürülmekteydi.⁴³

Kan gütme, sadece ilkel toplumlara özgü olmayıp, yeryüzünün çeşitli ülkelerinde, özellikle de geleneksel toplumlarda görülmektedir. H.Z.Ülken, Bedevilerde ve hemen hemen bütün Araplarda öç almak amacıyla beş akrabalık derecesinde bulunan her bireye, katilin bu beş dereceye dahil herhangi bir akrabasını öldürme hakkının tanınması halinin yaygın olduğunu belirtmektedir.⁴⁴

Ülkemizde kan davası en çok Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde görülmektedir. Az da olsa İç Anadolu'nun bazı yerlerinde de rastlanılmaktadır.

Tezcan'a göre kan davasının ekonomik, toplumsal ve psikolojik nedenleri vardır. Toplumsal nedenlerin arasında: kız kaçırma, kadınla ilgili nedenler, silah taşıma geleneği, adaletin yerine getirilmediği inancı ve devlet otoritesinin zayıflığı, telkin ve teşvik geleneği, namus, şeref anlayışı ve çevrenin etkisi, kan gütmenin devamından çıkar sağlayan bölgedeki nüfuzların etkisi, kabadayılık, yiğitlik, mertlik öğeleri, çocuk kavgaları ve eğitim düzeyinin düşüklüğünü sayabiliriz. Ayrıca, Doğu Karadeniz'de arazinin dağlık olması ve ekilecek toprağın az olması nedeniyle, toprak değerlidir ve adam öldürmeye sebep olabilmektedir.⁴⁵

Ekonomik nedenlerin de başında arazi sorunları gelmektedir. Sınır anlaşmazlıkları, birçok alana kadastronun girmemesinin bir sonucudur. Bu nedenle aynı toprak parçası üzerinde birden fazla kişinin hak iddia etmesi genellikle öldürme olayları ile sonuçlanmaktadır. Ayrıca yörenin sosyo-ekonomik açıdan geri kalması, fakirlik, işsizlik gibi sorunlar da kan davalarını besleyen diğer unsurlar olarak sayılabilirler.⁴⁶

Özellikle kırsal bölgelerde görülen, devletin adaletini hiçe sayan, öç alarak kişisel adalet arama geleneği olan kan davası, kırsal yörelerde tapu, kadastro kayıtlarının yeterince sağlıklı olmaması, adalet mekanizmalarının yeterince tarafsız ve iyi işlememesi ve ağır işlemesi, afların veya ceza indirimlerinin, yakınlarının katillerini

⁴³ Mahmut Tezcan; *Kan Gütme Olayları Sosyolojisi*, Ankara, 1972, s. 19 - 20.

⁴⁴ Mahmut Tezcan; a.g.e. s. 23.

⁴⁵ Mahmut Tezcan; *Kan Gütme Olayları Sosyolojisi*, Ankara, 1972, s. 81 - 82.

⁴⁶ Ahmet Özer; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998,s.194

kısa bir süre sonra tekrar karşılarında bulan ailelerin intikam duygularını körüklemesi nedeniyle devam etmektedir.⁴⁷

Özellikle Doğu Anadolu ve GAP bölgesinde kan davasını doğuran nedenler; feodal ilişki ve üretim biçimi ve bunlardan kaynaklanan toprak dağılımının dengesizliği, aşiret yapısı ve ağalık kurumu, kamu hizmetlerinin gerektiği biçimde yerine getirilmemesi, adalet sisteminin çok ağır işlemesi, namus, şeref anlayışı ve tüm bunları besleyen eğitim seviyesinin düşüklüğüdür.

Ünsal'ın Anadolu'nun çeşitli cezaevlerindeki araştırmasında, kan davasının nedenleriyle ilgili şu oranlar elde edilmiştir. Arazi, su, otlak, mera, anlaşmazlıkları, miras kavgaları ve para alıp verecekleri gibi anlaşmazlıklar yüzünden işlenen cinayetlerin oranı % 40'tır. Namus gibi çok hassas bir alana giren ırza geçme, sarkıntılık ve kız kaçırma olayları sonrasında işlenen cinayetlerin oranı % 29, aileler arasında sosyal statü çekişmeleri, küslükler, siyasi rekabet ve particilik ise %29 oranında kan davasına sebep olmaktadır.⁴⁸

Kan borcu, kanın yerde kalmaması yada aile şerefi gibi manevi ağırlıklı söylemlere karşın, kan davasının temelinde; kısıtlı maddi ortam içinde akrabalık ilişkileri çok güçlü olan aileler arasında cinayet nedeniyle bozulan güç dengesini yeniden düzeltme, ama alışılmış söylemle “adalet”i ve “hakkı” sağlamak arzusu yatmaktadır.⁴⁹

Kan davası geleneği, her şeyden önce bir alt kültür olgusudur. Aile üyeleri ekonomik, sosyal ve kültürel yönden aile bireylerine dönüşme olanağı bulamadıkları sürece alt kültüre özgü değer, inanç ve davranış biçimleri gücünü korur. Aile veya aşiret üyeleri üzerinde anaların gözyaşları ve çocuklarını koşullandırmalarıyla beslenen babaerkil baskılar azalmadıkça, eğitim seviyesi yükselmedikçe, zorunlu veya gönüllü göçler yani coğrafi yer değiştirmelerin aile üyeleri üzerindeki etkisi sınırlı kalacaktır. Büyük metropollerde bile Anadolu'dan göç edenlerin hala hemşerilik kültürüne sıkı sıkıya bağlı olmaları, kent içinde yeni kent yaratmaları, ana toplumun kültürüyle bir türlü bütünleşememeleri yada bütünleşmek istememeleri de şaşırtıcı değildir.⁵⁰

⁴⁷ Artun Ünsal, “Ağıt ve İntikam; Anadolu’da Bitmeyen Kan Davası” *Kan Damardan, Cogito. YKY*, Sayı: 27, 2003; s. 230 - 238.

⁴⁸ Artun Ünsal; *Anadolu’da Kan Davası*, 2. Baskı, İstanbul, 2003.

⁴⁹ Artun Ünsal, “Ağıt ve İntikam; Anadolu’da Bitmeyen Kan Davası” *Kan Damardan, Cogito. YKY*, Sayı: 27, 2003; s. 230 - 238.

⁵⁰ Artun Ünsal, “Ağıt ve İntikam; Anadolu’da Bitmeyen Kan Davası” *Kan Damardan, Cogito. YKY*, Sayı: 27, 2003; s.238.

7. GAP BÖLGESİNDE KADIN

Kadının aile ve toplum içerisindeki konumu, onun üstlendiği rol ve fonksiyonlar oldukça karmaşık bir konu olup, belirli bir toplum kesimine, bölgeye bakarak veya bölgenin muayyen bir biriminde ortaya çıkan tezahürleri irdeleyerek bütünüyle anlamak olası değildir.

Herhangi bir olgu, var olduğu bölgeyle sınırlı bir çerçevede anlaşılır olacak kadar basit değildir, tam aksine değişik perspektiflerden incelenmeyi gerekli kılar. Sosyal yapıların birbiriyle olan ilişkileri, bütünü kendi parçaları üzerindeki etkileri bu konuda birinci derecede belirleyici olmuş olabilir. Bu nedenle, sosyal ve kültürel doku ile toplumsal arka planı anlamak kadının statüsü, aile ve toplum içindeki konumunu irdelemek açısından bize yardımcı olabilir.

Kadının kadınlık rolü, kadın olma kimliği, farklı toplumlardaki statüsü vb. tarihsel süreç içerisinde farklılık göstermektedir. Tüm dünyadaki kadınların sadece kadın olma, çocuk doğurma, onların bakımını üstlenme, erkeğin eşi olmanın dışında farklı görevleri de vardır. Ancak, çoğu toplumda, bu klişeleşmiş kadın imajı ve modeli büyük ölçüde devam etmektedir.

Kadının toplum ve aile yaşamındaki konumunun, üstlendiği rol ve fonksiyonların belirlenmesinde iki temel faktörler dizininden söz edilebilir. Birincisi, toplumsal örgütlenme modelleri ve üretim şekillerini de içine alan sosyo-kültürel faktörler, diğeri ise durumdan duruma ya da belirli bir sosyal grup ve çevreye göre değişebilen “özgün” nedenlerdir. Sosyal ve kültürel öğelerin, geçmişten günümüze kadının aile ve toplum içerisindeki konumunun belirlenmesinde birinci derecede etkin rol oynamış olduğu öne sürülebilir.

Kadın, geçmişten günümüze dolaylı ve doğrudan mal ve hizmet üretimine katkıda bulunmuş olmasına rağmen, hiçbir zaman bağımsız bir ekonomik güç olarak düşünülmemiş, söz konusu bu algılama biçimi bugün de devam etmektedir. Ev dışında ve aile ortamında, kadın iş gücünden her zaman çeşitli biçimlerde yararlanılmış, ancak bu durum onları yardımcı ekonomik güç olmaktan kurtaramamıştır.

Yerine getirdiği hizmetler ve faaliyetler yönünden erkeğe nazaran çoğunlukla arka planda sayılan kadın, üzerinde söz sahibi olunan bir tür “meta” olarak algılanır.

gelmiş ve bu durum bugün de görece değişerek devam etmektedir. Sürekli olarak itaat eden konumunda bulunan kadın grup üyeleri, aynı zamanda erkeğe bağımlı ve muhtaç halde kalmış, bağımsız iş yapma arzusu ve öne çıkması engellenmiş, yaratıcılığı bastırılmış, zaman zaman töre ve namus adına susturulmuş ve sindirilmiştir.

Erkek ve kadın grup arasındaki eşitsizliği sosyal ve ekonomik yaşamın her alanında gözlemlemek mümkündür. Gündelik yaşamdan başlayarak, kamusal alanda mal ve hizmet üretimine, aile, kent ve ülke genelindeki “karar verme ” süreçlerine katılıma değin bir çok konuda erkek ve kadın grup arasında derin bir eşitsizlikten söz edilebilir.⁵¹

Söz konusu alanlarda, erkek ve kadın grup arasındaki eşitsizliğe neden olan genel faktörler olduğu gibi, merkezden kırsal alanlara doğru gidildikçe eşitsizliği kadın aleyhine artıran ve derinleştiren unsurlar da bulunmaktadır. Bunların başında, erkek egemen ve yaşlı dominant kültürün merkezden çevreye doğru gidildikçe daha belirgin bir şekilde varlığını hissettirmesi; geleneksel değerlerin kırsal alanda merkeze nazaran görece daha yavaş değişime uğraması ve bunun bir tür tezahürü olarak eğitim olanaklarının kadın gruplara eş zamanlı olarak sunulmaması gösterilebilir.⁵²

GAP Bölgesinde kadınının, toplumsal gelişmişlik göstergeleri açısından modern bir toplumun standartlarının ve Türkiye ortalamasının çok gerisinde olduğu her alanda göze çarpmaktadır. Kadınlar geleneksel sosyal katmanlaşmadan, özellikle de aşiret bağlarından kaynaklanan ve rolleri/statüleri toplumsal olarak belirlenmiş cinsler arası eşitsizliklerden olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durum özellikle kırsal alanda yaşayan kadın için daha da belirgindir.

Bölge kadını, tarımsal üretimdeki katkılarıyla gündelik yaşamda önemli rol oynamasına karşılık, toplumsal statüsünü yükseltecek modern araçlara ulaşamamakta, yeniliklerden uzak kalmakta ve geleneksel yaşam ilişkilerinden dolayı modernleşme sürecinin çoğunlukla dışında kalmaktadır. Bu durumda ise, daha çok emek-yoğun işgücü gerektiren düşük statülü işleri yapmaktadır. Ayrıca hem kırsal alanda hem de kentsel alandaki çok çocukluluk, kadının iş yükü sorununu ağırlaştırmaktadır.

Kadınlar erkeklere göre yönetim ve karar alma süreçlerine daha az katılmakta, temel sağlık ve eğitim hizmetleri ile teknolojiden daha az yararlanmakta, gelir

⁵¹ Ahmet Cihan,; “Kadın ve Erkek Grup Arasındaki Eşitsizlik: Diyarbakır ve Çevresi Örneklemleri”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, 2004-4, s.137-153

⁵² Ahmet Cihan, a.g.e. s.137-153

kaynaklarına ulaşmakta daha çok güçlük çekmektedir. Diğer taraftan Bölgedeki yakın akraba evlilikleri de kadının toplumsal statüsündeki olumlu yöndeki değişimin önündeki engellerden biridir.

Kırsal alanda, üretim sürecinde aktif bir role sahip olan bölge kadını, kentsel alanlarda eğitim seviyesinin yetersizliği, beceri düzeyinin düşüklüğü, piyasa koşullarının elverişli olmayışı ve kültürel baskılar gibi nedenlerle ekonomik faaliyetlerde istenilen düzeyde rol alamamaktadır.

Kadınların temsili kurumlardaki etkinliği, tüm Türkiye’de düşükken, bu durum bölgede daha da ağırlaşmaktadır. 2000 yılı verilerine göre kadınların yerel meclislerde yer alma oranı yalnızca Gaziantep’te %0.6 olup, diğer yerlerde sıfırdır.⁵³ Kadınlara yönelik negatif ayrımcılık, mülkiyet konusunda da kendini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Kadınlar yoğun çalışmalarına ve üretime büyük katkıda bulunmalarına rağmen, ekonomik kaynaklar kadının tasarrufunda değildir. Yasalarda yer almakla birlikte, erkek kardeşlerin var olduğu durumlarda kız çocukları mirastan pay alamamakta ve böyle bir talepte bulunma hakkına sahip olduklarını bile düşünmemektedirler.

Kırsal alanda kadınlar için ilk evlilik yaşı ortalama 17’dir ve kadınların %37’si 15 yaşın altında evlenmektedir. Kentsel kesimde ilk evlilik yaşı ortalaması 17.5’dir. Kentli kadınların %64’ü, 15-19 yaşları arasında evlenmektedir. Ülkede ilk evlenme yaşı ortalaması ise 18.9’dur.⁵⁴

Sonuç olarak, bölgedeki üretim biçimi ve mülkiyet ilişkileri, aile yapısı, inanç yapısı, değer yargıları kısacası kültürü, kadının ev dışı alanlarda çalışmasının önünde engel oluşturmakta, eğitimine ve ekonomik bağımsızlığına ket vurmakta ve kadını bireysel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakıp erkeğe bağımlı hale getirmektedir.

Ülkelerin kalkınmasında, kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi ve kalkınmaya entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, kadınların eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi ve yasal açıdan kadın-erkek eşitliğini ön plana çıkaran düzenlemelere ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bölgedeki kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesi aynı zamanda; Türkiye’de bölgeler ve cinsiyetler arası eşitsizliğin azaltılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi anlamına da gelmektedir.

⁵³ *Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

⁵⁴ *Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma Planı*, GAP-BKI, Ankara, 2002

8. GAP BÖLGESİNDE EVLENME BİÇİMLERİ

Toplumsal yapının temel birliği olan aileyi oluşturması bakımından evlenme, bütün toplumlarda önemli bir geçiş aşaması olarak görülmektedir.

Evlilik, kız ve erkeğe yeni bir sosyal statü kazandıran, yeni roller yükleyen, aileler için yeni bir akrabalık ilişkisi geliştiren ve toplumsal dayanışma ve ekonomik ilişkileri belirleyen bir gelenektir.

Evrensel amaçlar ve özellikler taşıyan evlenme olayı, bağlı bulunulan kültür tipinin kural ve kalıplarına göre gerçekleştirilmektedir. Toplumların tarihsel boyutları, ekonomik yapıları, yerleşim düzenleri, üretim ve tüketim ilişkileri, sosyal normları, kısaca kültürel yapıları evlenme biçimlerini belirlemektedir.⁵⁵

8.1. Akraba Evliliği: Bölgede feodal bir yapının ve aşiretlerin varlığını sürdürmesi, akrabalar arası evliliklerin yoğun bir şekilde görülmesine sebep olmaktadır. Erkek egemen bir toplum olması nedeniyle baba soyundan evliliklere (patrilineal sistem) öncelik verilmektedir. Öyle ki evlenme çağına gelmiş bir genç kızın evlenme çağında bir amca oğlu varsa, istemeye gidilmeden önce mutlaka amcasının evine gidilir ve kızı almaya niyetleri olup olmadığı sorulur. Bu bir çeşit izin alma anlamını taşımaktadır. Çünkü bölgede “amcaoğlu, amca kızını at üstünden indirir” düşüncesi hakimdir. Sonradan sorun yaşanmaması için kız ailesi razı olsa bile amcaya danışılmaktadır.

Akrabalar arası evliliklerin temelinde gücün ve malın yabancılarla paylaşılmaması, her yönüyle tanıdıkları bir insan olmasının rahatlığı, akraba kızının aileye daha iyi uyum sağlayacağı düşüncesi, başlık ve diğer düğün masraflarının daha az olacağı ve kaynana ve kayınpedere daha iyi hizmet edeceği düşüncesi yatmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Siverek’te özellikle kaynanalar arasında yaygın olan bir söz “El kızı insanı yer bitirir, akraba kızı etini yese bile kemiğini bırakır” şeklindedir.

8.2. Beşik Kertmesi: “Birbiriyle hısımlık kurmak isteyen yada bir yakınıyla var olan dostluk bağı, ekonomik ilişkisini daha da pekiştirmek isteyen başka bir ailenin,

⁵⁵ Sedat Veyis Örnek; *Türk Halk Bilimi*, İş Bankası Kültür Yay: 180, Ankara, 1977, s.185.

söz konusu kimsenin yeni doğmuş kızını oğluna nişanlaması bu geleneğin aslını oluşturur.”⁵⁶

Çocuklar henüz beşikte iken birbirine söz kesip nişanlamak şeklinde olan bu evlilik, Dede korkut hikayelerine de konu olmuş çok eski bir gelenektir. Temelinde sosyo ekonomik ve psikolojik etmenlerin yattığı bu tür nişanlanma Hindistan ve Avustralya’da da görülmektedir.⁵⁷

Bölgede bu tür evlilikler genellikle akrabalar arasında gerçekleşmektedir. Özellikle son yıllarda bu sözlerden cayma durumlarına çok rastlanılmaktadır. İki tarafın gençlerinin istememesi halinde kolaylıkla untabilen bu sözler, tek tarafın cayması durumunda ise büyük gerginliklere ve sürtüşmelere sebep olabilmektedir. Çünkü tek tarafın cayması durumunda, karşı taraf saygınlığını yetirmiş ve onuru incinmiş olarak hissetmekte ve bunu gurur meselesi haline getirebilmektedir.

Siverek’teki araştırma sırasında tespit edilen beşik kertmesi ve berdelle ilgili bir örnek olay şöyle gelişmiştir. Dayı oğlu ve hala kızı arasında beşik kertmesi söz konusudur. Gençler evlilik çağına gelmiş ve ikisinin de rızasıyla nişan yapılmıştır. Nişandan bir süre sonra kız tarafı, erkek tarafının da yetişkin kızlarının berdel olarak kendi oğullarına verilmesini talep etmişlerdir. Fakat erkeğin annesi, kızını vermek istemediğini ama beşik kertmesi olan gelinini istediğini söylemiştir. Bunun üzerine kız tarafı, beşik kertmesi sözünden vazgeçmiş ve böyle bir şeyi hakaret olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Aralarındaki gerginlik bir süre devam ettikten sonra çevredekilerin ve aile büyüklerinin araya girerek, kız tarafının berdel istemeye hakkı olmadığı ve beşik kertmesinin önceden verilmiş bir söz olduğu için cayılamayacağı yönündeki genel yargılarından sonra kız tarafı ısrarından vazgeçmiş ve beşik kertmesi evliliği karşılıksız olarak gerçekleşmiştir.

8.3. Görücü usulü: Bölgede çok yaygın olan bir evlenme biçimidir. Ancak günümüzdeki görücü usulü evlilikler geçmiştekilerden farklılık göstermektedir. Geçmişteki bu usul evliliklerde gençlerin görüşü alınmaz, çiftler çoğu zaman birbirlerini ilk defa gerdekte görürlerdi. Şimdi ise görücü usulü evlilikler yeni bir boyut kazanmıştır.

⁵⁶ Sedat Veyis Örnek; *Türk Halk Bilimi* İş Bankası Kültür Yayınları:180, Ankara,1977, s.187

⁵⁷ Sedat Veyis Örnek; *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayını No: 200,Ankara 1971, s.46

Gelin adayı yakın çevreden ise çoğu zaman özellikle erkeğin fikri sorulmakta ve ondan sonra kız istenmektedir. Tanıdık bir çevreden değilse, aile, kızı beğendikten sonra kızla oğlan uygun bir yerde birbirlerine baktırılmakta yada sadece erkek kızı görebilmektedir. Ailesinde eğitim gören birinin olduğu yada ana babanın çok katı olmadığı ailelerde gençler bir defaya mahsus birbirleriyle görüşürülmekte ve kısa süreli konuşurılmaktadırlar.

Görücü usulü evlilikler çoğu zaman yakınların tavsiyesiyle gerçekleşmektedir. Erkeğin aile üyeleri, akraba veya komşularından seçilen birkaç kadın daha önceden üzerinde durulan yada tanıdıklarca tavsiye edilen kızın evini ziyarete gidip hem kızı yakından incelerler hem de niyetlerini belli ederler.

Bu tür evliliklerde ailelerin maddi durumlarının denk olmasına, kızın iyi tanınmış bir aile kızı olmasına, geleneklerine bağlı ve her açıdan (giyim, davranış, ev işleri vb.) yeni aileye kolaylıkla uyum sağlayacak bir yapıda olmasına dikkat edilmektedir.

8.4. Berdel: Evlenecek iki erkeğin evlilik çağındaki kız kardeşlerini birbirleriyle değiştirmeleri şeklinde gerçekleşen bu evliliklerde, başlık sorunu ve yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır.

Hakkari yöresinde “Kepir” Denizli ve Aydın yörelerinde “Değişik yapma”, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu da ise “Berder”⁵⁸ veya “Berdel” denilmektedir.

Bölgedeki berdel evliliklerinde çok büyük yaş farkları olabilmekte ve değişik şekillerde de gerçekleşebilmektedir. Örneğin; bazen karısı ölen yada çeşitli nedenlerle yeni bir evlilik yapmak isteyen baba, kızını, evlenmek istediği kızın kardeşine yada babasına verebilmektedir.

Berdel türü evliliklerin gerekçesi, çoğu zaman başlık sorununu ortadan kaldırmak, düğün masraflarını asgariye indirmek ve akrabalık bağıni pekiştirmektir. Bu tür evliliklerde her iki tarafın harcamaları arasında bir denge söz konusudur.

Geleneksel kültürlerdeki erkeğin güçlü otoritesinin ve egemenliğinin kötüye kullanılmasına bu evlilik biçimi izin vermemekte, misilleme korkusu her iki tarafı da denetlemekte ve gelinlere daha iyi davranmaya gayret edilmektedir.⁵⁹ Fakat bu evliliğin yarattığı sorunlar da fazla olmaktadır. Bunlardan en önemlisi çiftlerden birinin

⁵⁸ İsmail Beşikçi, *Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar*, Ankara 1969, s. 163

⁵⁹ Ali Rıza Balaman, *Evlilik Akrabalık Türleri*, Karınca Matbaacılık ve Tic. Koll. Şti. 1982, s. 43

anlaşmazlığı ve ayrılması halinde diğer çiftin de evlilikleri iyi gidiyor olsa bile ayrılmak zorunda kalmalarıdır.

Diğer tüm sosyal olay ve olgular gibi, berdeli de tek bir açıdan tanımlamak, yorumlamak ya da tek bir örnekle sınırlamak elbette ki bizi yanılgıya düşürecek ve ön yargıyla donatacaktır. Ayrıca berdelde dikkat çeken, belki de en çok vurgulanmak istenen şey, “kadın” a büyük haksızlık yapıldığı; horlandığı, aşağılandığı, bir değiş tokuş malzemesi olarak görüldüğü düşüncesidir. Oysa, herhangi bir kültürün parçası olan bir olgu açıklanırken veya değerlendirilirken, söz konusu olgu, kültürün diğer unsurlarıyla birlikte değerlendirilmeli, olguyu ortaya çıkaran süreçler göz önünde bulundurulmalıdır.

Öte yandan, olgunun cereyan ettiği yörenin yapısı göz önüne alındığında, gerek dini, gerekse sosyal dokunun “kadın” gruba yüklemiş olduğu anlam, toplumu tanıyanlarca bilinmektedir. Kadın grubun “namusla” özdeş olduğu bir toplumda kadının horlanması, aşağılanması ve değiş tokuş malzemesi olarak algılanması söz konusu olabileceği gibi, kadına çok önemli bir rol ve fonksiyon yüklenmiş olabileceği de akla getirilmelidir. Çok kötü sonuçlar doğurabilecek bir çok konuda, kadının önemi ve değeri ortaya konularak toplumsal çatışmaların önlenmeye çalışılması buna bir örnek teşkil edebilir.

Bölgede ekonomik yapı, kalabalık aşiretlerin birbirlerine karşı üstünlük sağlama çabaları ve kendi içlerinde saygınlıklarını koruma düşünceleri bazen küçük sorunların büyümesine yol açmakta ve sokaktaki iki çocuğun kavgası bile aşiretler arası kavgaya zemin hazırlayabilmektedir.

Bu tür olumsuzluklarda bazen, çatışmadan çok yapıcı yaklaşımı ortaya koymak için, uğruna hiç bir sorumluluktan, hatta maddi ve manevi zarardan kaçınılmayacak bir değer olan namus objesiyle olay sonlandırılmaktadır. Bir başka anlatımla, “namus”u sembolize edilen kadın/kız, toplumsal çatışma ve aileler arası kan davalarına bedel olarak, berdel yapılmaktadır. Bu şekilde yapılan berdelde, “kadın cinselliği ve doğurganlığı”, husumetleri sona erdiren kutsal bir değer haline dönüştürülmektedir. Bir nevi, kadın barışın, huzurun bedeli olarak sunulmaktadır. Her ne kadar içerisinde erkek egemen bir kültürel yansıma olsa bile...

Ayrıca; kadının namus objesi olarak algılanması, kız kaçırma olaylarında kırılan ve rencide olan onurun onarılmasında da berdel türü evlilikler büyük bir önem arz etmektedir. Kız kaçırma eylemiyle, hem namusa el uzatıldığı hem de ailenin toplumdaki

itibar ve saygınlığına hanel getirildiği düşünölmekte, bu durumda, kaçırlan kıza karşılık, kaçıran aileden bir kız alınarak, kırılan onurun bedeli olarak karşı tarafla berdel evliliği yapılmaktadır.

8.5. Kayınbiraderle Evlilik (Levirat): Dul kadının, ölen kocasının kardeşiyle evlenmesi şeklinde olan bu evliliklerde genellikle karar organları aile büyükleri olmaktadır.

Bu tür evliliklerin temelinde; özellikle çocukların ve yengenin bakımını üstlenme, çocukların ve gelinin yaban ellere gitmesine engel olma gibi psikolojik etkenler ve yeni bir gelin için ödenecek başlık ve düğün masraflarından kurtulmayı amaçlayan ekonomik etkenler ve toplumsal etkenler yer almaktadır. Son yıllarda azalmakta birlikte hala rastlanan bu tür evlilikler, erkeğın veya kadının eğitilmiş olması ve ekonomik özgürlüklerinin bulunması durumunda gerçekleşmemektedir. Siverek'teki örnek olay araştırması sırasında, eşleri ölen her üç kadının kayın biraderiyle evliliklerine özellikle erkeğın annesinin karşı çıktığı tespit edilmiştir. Bunun daha çok duygusal nedenlerden kaynaklandığı kesin olmakla birlikte, diğeri bir nedenin de gelin-kaynana çatışmasının yaygın olduğu ölkemizde, kaynananın denenmemiş yeni bir gelinle daha iyi anlaşabilme umudunun varlığından kaynaklandığı düşünölmektedir.

8.6. Baldızla Evlilik (Sorarat) : Erkeğın, karısı öldükten sonra karısının kız kardeşiyle evlenmesi durumudur. Bu tür evlilikler özellikle kızın ailesinin damadından memnun olduğu ve çocukların bulunduğu durumlarda gerçekleşmektedir.

Çünkü kızın ailesi, ölen kızlarının hazır düzenine yabancı birisinin gelip oturmasına tahammül edememekte ve özellikle de çocukları üvey anne eline bırakmak istememektedir. Bu nedenle baldızın bulunmadığı durumlarda kızın yakın akrabalarından birisi de tercih edilebilmektedir. Örneğın bu konu ile ilgili Siverek'te gözlenen bir evlilikte, teyzenin ölümüyle, baldız bulunmadığı için, yaşı küçük olmasına rağmen teyze kızı teyzenin yerine verilmiş ve teyzesinin kocasıyla evlendirilmiştir. Bu evlilikte en önemli etken, çocukları emin ellere teslim etmek düşüncesi olmuştur.

Gerek levirat ve gerekse sorarat türü evliliklerde, akrabalık bağının devamının sağlanmak istenmesi ve ilerde çıkabilecek gerginlikleri engellemek düşünceleri de önemli nedenlerdir.

8.7. Çok Kadınla Evlilik (Polijini) : Bölgede çok kadınla evlilik daha çok maddi durumu elverişli, ağalık ve şeyhlik statüsüne sahip bireylerde güç ve varlık simgesi olarak görülmektedir. Bunun dışında hiç çocuğu olmayan veya erkek çocuğu olmayan kişilerde, kadının sürekli bir hastalığının olduğu durumlarda ve ilk evliliğini istemeyerek gerçekleştirmiş bireylerde polijini görülmektedir.

8.8. Kız Kaçırma veya Kaçma: Bu tür durumlara, ailelerden birinin veya ikisinin de evliliğe karşı çıkması veya taleplerinin karşılanamaz olduğu durumlarda başvurulmaktadır.

Ağır bir suç olarak görüldüğü ve toplum tarafından şiddetle kınandığı için az rastlanılan bir olay olmaktadır. Özellikle de tanınmış büyük aşiretlerde statü zedeleyici ve saygınlığı yitirici bir durum olarak algılandığı için namus meselesi olarak görülüp hem kızın hem de erkeğin ölümüyle sonuçlanabilmekte veya yıllarca süren dargınlıklara sebep olabilmektedir. Özellikle zorla kaçırma durumunda erkeğe ulaşılamadığı takdirde en yakınlarından birinin öldürülmesi de söz konusu olabilmektedir.

Bazen olayın tatlıya bağlandığı, karşı tarafa kız vererek (berdel yaparak), yaygın olan başlık miktarının iki katı ödenerek veya araya hatırı sayılır kişilerin girmesiyle anlaşma sağlandığı da görülmektedir.

Günümüzdeki genel gözlem; ailelerin, kızın kaçmaya niyetlendiğini hissettiklerinde böylesi bir kara lekeyi taşımamak için şartları hafifleterek erkek tarafına “evet” dediği şeklindedir.

8.9. Anlaşarak evlenme: İki gencin karşılıklı istek ve arzularıyla gerçekleşen bu tür evlilikler, daha çok eğitilmiş ve aileden bağımsız bir iş sahibi olan bireyler arasında görülmektedir.

Bununla birlikte son yıllarda diğer gençlerin de, gizlice anlaştıkları kişilerle evlenme konusunda ailelerine baskı yapabildikleri ve büyüklerin evlilik kararlarına karşı çıkabildikleri gözlenmektedir.

Evliliklerde aynı cins kardeşler arasında sıra gözetilirken, kız ve erkek kardeş arasında yaş kuralına uyulmamaktadır. Özellikle kız kardeşler arasında yaş sırasına dikkat edilmekte, küçük kızın önce evlenmesi durumunda büyük kız, gururu incinmiş

olarak hissedip aşağılık kompleksine kapıldığı için, genellikle aileler bu tür sapmalara karşı çıkmaktadırlar. Fakat aynı sıralama erkek kardeşler arasında çok önemli değildir. Büyük kardeşin razı olması ve sırasını devretmesi durumunda küçük kardeş yaş kuralını bozabilmektedir.

9. GAP BÖLGESİNDE BAŞLIK GELENEĞİ

Erkeğin evlenmek için kızın ailesine verdiği para, hayvan yada maddi değeri olan eşyaya “başlık” denir. Başlığın, hem kızın ailesinden ayrılmasıyla kaybedilen işgücünü karşılamak, hem de kadının durumunu ve evliliğin devamını güvence altına almak gibi ikili bir fonksiyonu vardır.⁶⁰

Toplumların iç dinamiğinin ahenkli bir şekilde devam etmesi için sosyal hayatı düzenleyici bir takım "temel" kurallara ihtiyaç vardır. Uğraşaları geleneksel tarım ve hayvancılık olan toplumlarda, aile bir üretim birimi, aileyi oluşturan tüm bireyler de üretime katılan birer tarım işçileridir. Köy kültüründe yaşam için doğayla verilen savaşta, bireyler teknolojik eksiklik ve yetersizlik nedeniyle, bu uğraşa beden gücüyle katılmaktadırlar. Böylesine bir uğraş içerisinde olan aile, kızını gelin olarak başka bir aileye verirken bir beden gücü kaybetmekte, kızı alan aile ise, bir beden gücü kazanmaktadır. İşte bu gücün bir bedeli olmak gerekir ki, bu da başlıktır. Bunun Anglo-sakson dilindeki adı “bride-price” yani “gelin değeri”, Afrika yerlilerinde ise “labola”dır.⁶¹

Türk aile sisteminde de çok önceleri mevcut olup, Orhun Âbidelerinde "kaling" olarak adlandırılan başlık geleneği, bölgede daha çok “kalın” olarak kullanılmaktadır.

Bölgede başlık, kız tarafı için prestij ve onur vesilesi sayılmaktadır. Başlık miktarı arttığı oranda kızın ve ailesinin değeri de artmaktadır. Eskiden çok sayıda kız çocuğu olan babalara “sultan olacaksın” (çok başlık alıp zengin olacaksın anlamında) denirdi. Başlık alınmadan kız verildiği durumlarda, çevreden “acaba özrü mü vardı?” yada “evde mi kalmıştı” gibi söylentiler yükselmeye başlar. Üstelik yüksek miktarlarda başlık ödenerek alınan kadına, elden kaçırmamak için ev içerisinde daha iyi muamele gösterilir. Bununla ilgili olarak Siverek’te anlatılan bir hikaye şu şekildedir: Geçmişte

⁶⁰ S. Veyis Örnek; *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara, 1971, s. 39.

⁶¹ A.Rıza Balaban; “Başlık”, *TFA Dergisi* sayı:317, İstanbul, 1975, s. 7500.

bir aile, başlık ödemedi başka bir köyden gelin almış, köylerine dönerlerken geniş bir nehri geçmek zorundadırlar. Bu sırada düğün alayı gelini dereden geçirmek için telaşlanıp panikler. Kayınpeder gelin çevresindekilerinin endişelendiğini fark edince “yahu niye endişeleniyorsunuz? Sanki paramızı mı verdik? diyerek başlık ödemiş olmanın yarattığı umursamazlığı ortaya koymuştur.

Başlık alınmadığı durumlarda veya bazen başlık alınsa bile , kız tarafının dayı, abla, kardeş, amca gibi yakınlarına “dayı hakkı” “kardeş hakkı”, “amca hakkı” gibi isimler altında çeşitli hediyeler veya para verme geleneği de vardır. Barak’larda bunlar “dayı yolu”, “amca yolu”, “kardeş yolu” şeklinde ifade edilmektedir.⁶²

GAP bölgesi, ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayanması, yoğun bir ekonomik sıkıntının yaşanması, kadınların eğitim seviyesinin düşük olması ve ekonomik özgürlüklerini kazanmamış olmaları, hepsinden önemlisi; kadına evde hizmet eden gözüyle bakılıyor olması gibi nedenlerle, özellikle ilçe ve köylerde başlık geleneği devamlılık göstermektedir. Eğitimli ve ekonomik bağımsızlığını kazanmış kızlar için ise başlık talep edilmemektedir.

Her sosyal olay bazı gereksinimlerin ve birikimlerin ürünüdür. Temel gereksinimler yeterince doyum bulursa bu kurum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Zaten kır toplumlarına oranla, ailenin ya da kadının ekonomik özgürlüğünü kazandığı toplumlarda başlık kalkmıştır. Olsa da sembolik bir anlamdadır. “Dayı hakkı”, “kardeş hakkı” adı altında küçük armağanlarla geçiştirilmektedir.

IV.BÖLÜM

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ’NİN (GAP) BÖLGEYE ETKİSİ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye Cumhuriyeti’nin gerçekleştirmekte olduğu en büyük ve kapsamlı bölgesel kalkınma çabasıdır. GAP’ın temel hedefleri; bölge insanının gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmek, diğer bölgelerle aradaki gelişmişlik farkını azaltmak, kırsal alanda verimliliği artırmak, istihdam olanaklarını artırmak ve sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi ulusal kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktır.⁶³

⁶² İbrahim Kır; “Barak Aşireti” *GAP Çerçevesinde Halk Kültürü sempozyumu*,(G.Antep, 2001) Ankara, 2002, s.157.

⁶³ www.gap.gov.tr

Fırat ve Dicle nehirlerinin sulama ve enerji üretimi amacıyla değerlendirilmesi ve düzensiz akışı olan bu iki nehrin sularının dizginlenmesi amacıyla, Fırat ve Dicle havzalarına ilişkin olarak 1960'larda başlayan etüt ve planlama çalışmaları, 1977 yılında "GAP" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bölgenin zengin toprak ve su kaynaklarından yararlanmak amacıyla önce kendi içinde bir enerji ve sulama projesi olarak başlayan GAP, 1989 yılında tamamlanan "GAP Master Planı" çalışmasıyla entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür.

GAP Master Planında yer alan temel kalkınma hedefi; "Bölgenin gelişmişlik düzeyini en kısa sürede Ülkenin genel düzeyine yükseltmek" olarak tanımlanmış, bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal hedefler belirlenmiş ve temel strateji olarak Bölgenin "tarıma dayalı ihracat merkezi" haline getirilmesi benimsenmiştir. Bu proje, bölgede toprak, su ve insan kaynaklarını geliştirerek topyekün sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik entegre ve sürdürülebilir insani gelişme ilkesine dayalı bir girişimdir.⁶⁴

Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilir 8.5 milyon ha arazinin 2.1 milyon ha'sı (% 25'i), Aşağı Fırat ve Dicle Havzasından oluşan bu bölgedir. Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye sınırları dahilindeki ortalama su potansiyeli yılda 52.9 milyar m³ olup, ülke toplam potansiyelinin % 28'ini oluşturur.⁶⁵

Bu proje, sadece ekonomik büyümeyi değil, toplumun sosyo-kültürel dönüşümünü de amaçlayan bir özellik göstermektedir. Tarım alanlarındaki gelişmeye paralel olarak, bireylerin gelir düzeylerinin yükselmesi ve üretim ilişkilerinin farklılaşması sosyal ilişkilere yansıtacak ve sosyal gelişme ve değişmeyi etkileyecektir. Fakat bu değişme sürecini yönlendirmek, ortaya çıkacak boşlukları doldurmak, yeni ekonomik ve sosyal düzene bireylerin uyumunu sağlamak için, mevcut durumun belirlenmesi, değişme potansiyellerinin tanımlanması, ihtiyaç, talep ve sorunların değerlendirilmesi gerekmektedir. İşte bunun için GAP BKİ.Başkanlığı bazı sosyal araştırmalar yapmış ve bunların ışığında "GAP Sosyal Eylem Planı" oluşturulmuştur. Bu sosyal eylem planları yaygınlaştırılmadıkça, kentleşmeyle birlikte kültürel boşluklar ve kültürel gecikmeler artacak, yüzeysel bir değişme yaşanacak fakat değer yargıları, zihniyet ve davranışlardaki değişimler yavaş olacaktır. Zihniyet değişimi, kolektif bir ihtiyaç ve inanç haline getirilmedikçe gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir.

⁶⁴ GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Bilgi serisi:5.Mayıs 2001

⁶⁵ **GAP Bölge Kalkınma Planı**, Yönetici özeti, c.1, Ankara, 2002

En önemli sorun, bölgede çok dengesiz ve çarpık bir toprak mülkiyet ilişkisinin varlığıdır. Çözümü adil bir toprak dağılımının düzenlenmesini gerektirir. Bu yapılmadığı takdirde devlet GAP projesi ile yaratmış olduğu büyük olanakları sadece küçük bir azınlık olan büyük toprak sahiplerine sunmuş olacak ki, bu da sosyal ve siyasal bunalımları besleyerek, zamanla bazı toplumsal patlamalara neden olacaktır. Böyle bir durumda GAP projesinin amacına ulaşması bir yana, amacının tam tersi bir gelişmeye yol açması işten bile değildir.⁶⁶

Sonuç olarak, bölgede yaşanan iç göçler GAP'la birlikte artacak, bazı kentlerde nüfus yığılması devam edecek, istihdam olanakları oluşturulmazsa işsizlik ve marjinal işlerde yoğunlaşma devam edecek, arada kalma ve varoş kültürü iyice belirginleşecektir. Bireylerin gelir düzeyi artırılırsa ve fırsat eşitliği sağlanırsa, değişme pozitif yönde gelişerek hayat standartları ve dünya görüşleri değişecek, yenilikler ve değişimler sindirilebilecek ve kültürün bütün kurumlarında gözlenebilen bir değişim ve dönüşüm söz konusu olabilecektir. Örneğin; geniş aileden çekirdek aileye geçilecek, çocuk sayısında azalma olacak, beslenme ve hijyen alışkanlıkları değişecek, kadının hane dışı istihdamı aile içi otorite ve statü farklılaşmasını getirecek, komşuluk ilişkileri zayıflayacak, aşiret ve akrabalık bağlarının zayıflamasıyla kan davaları azalacak, evlenme geleneği; görücü usulü, berdel, akraba evliliğinden, anlaşarak yapılan evliliklere dönüşecek, başlık parası kalkacak, namus ve şeref anlayışı değişecek, töre cinayetleri azalacak, eğitim seviyesinin yükselmesiyle cinsler arası hizmet almadaki eşitsizlik azalacaktır.

Tüm bu değişim ve dönüşümler uzun bir süreci kapsayacak, bunalımlı, kuşak çatışmalarının yoğun olduğu kararsız bir geçiş dönemi yaşanacak fakat, ekonomik alandaki olanaklar, bu bunalımın bitmesini sağlayacaktır. Aksi durumda suç patlamaları olacak, doyurulmamış ihtiyaçlar, gerçekleşmemiş umutlar, düş kırıklıkları, toplumda uyumsuz bireylerin sayısını artıracak, toplumsal bütünleşmeyi engelleyecek, stresli, agresif, depresif, şüpheli, güvensiz ve mutsuz bir toplum ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, bölgedeki insan kaynakları ve doğal kaynaklar potansiyelinin iyi değerlendirilmesi ve her şeyden önemlisi; adilane bir hizmet ve kaynak dağılımı yapılmalı ve tüm bölge insanının hizmetlerden eşit şekilde faydalanabilmesi sağlanmalıdır.

⁶⁶ Ahmet Özer; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998,s.256

Ayrıca, GAP'ın tarihi ve kültürel değerler üzerindeki olumsuz etkileri asgariye indirilmeli ve pire için yorgan yakılmamalıdır. Yerel kültürlerin pozitif olanları, milli kültür ve evrensel kültür içerisinde birer renklilik ve zenginlik olarak yaşatılmalıdır. Bölgede yapılması planlanan tüm projelerin uygulanmasında, halkın ihtiyaçlarına ve düşüncelerine kulak vermek gerekmektedir. Baraj gölü altında kalacak yerleşmelerdeki toplumun yeniden iskanında, onların yaşam tarzı dikkate alınarak, gerçekçi bir yaklaşımla uyum sağlayabilecekleri alanlara ve konutlara yerleştirilmeleri sağlanmalıdır.

V. BÖLÜM

GAP BÖLGESİNDEKİ İLLERİN ÇEŞİTLİ KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

1.GAZİANTEP

1.1.İlin Tarihçesi

Tarihsel geçmişi alt-paleolitik döneme dayanan Gaziantep'te M.Ö.1800 yıllarında Hititler, M.Ö.850-612 yılları arasında Asurlular, 612-333 döneminde Medler ve Persler, ardından Makedonyalılar ve İskender, Selekoslar, Roma, Bizans (M.S.395-638), Araplar, Dulkadiroğulları, ve Memlûklular yaşamışlar, 1516 Mercidabık

savaşından sonra Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı devletinin yönetimine bağlanmıştır.⁶⁷

Memlûklular zamanında Gaziantep ve Kilis şehirleri Türk-İslam kültür merkezleri olarak öne çıkmışlardır. Bu dönemde Gaziantep, ticaretteki canlılık yönünden “Şam” kültür gelişmesi bakımından “Küçük Buhara” adıyla anılmıştır. Bu zamanlarda Antep’te öğretim yapan yüksek okulların olduğu değerli kaynaklarca belirtilmektedir. İlk uygarlıkların doğup geliştiği, doğu ve batı kültürlerini bağlayan anayollar üzerinde, Mezapotamya ve Akdeniz üzerinde bulunması tarihinin çok renkli oluşuna sebep olmuş ve tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarının konaklama ve ticaret merkezi olmuştur.

Cumhuriyet öncesi yıllara kadar Ayıntap (Ayıntab) adıyla anılan şehirden, Urfa’lı Mateos ve Papaz Griro’nun 1124-1155 yılları arasındaki hacı seferlerinde “Hantap” diye söz ettiği öne sürülmektedir. Arapça “Parlak Pınar” anlamına gelen Ayıntab, ermeni kaynaklarında “Anthapt” olarak geçer. İslam egemenliği sırasında “Ayıntab” adı giderek “Ayıntap”a dönüşmüş, I. Dünya Savaşında önce İngilizler, ardından Fransızlar’a karşı gösterdiği direnişe karşılık olarak, 6 Şubat 1921 tarihinde TBMM tarafından “Gazilik” ünvanına layık görülmüştür. Gaziyıntab adı 1928 yılında Gaziantep olarak değiştirilmiştir.⁶⁸

Antep 1830 yılında kaza merkezi yapılarak Halep Eyaletine bağlanmış, 1908 yılında sancak merkezi olmuştur, 1928 yılında Halep’in İngilizler tarafından işgali üzerine bağımsız sancak olmuş, 1924 yılında ise tüm sancaklar kaldırılarak il statüsüne dönüştürülmüştür.⁶⁹

Osmanlılar döneminde bölgesel bir merkez durumuna gelen kentte, 1920’lere kadar Müslümanlar dışında çok sayıda Ermeni ve Yahudinin de yaşadığı kentte, Cumhuriyet döneminden sonra azınlıkların çoğu kenti terk etmişlerdir.

Nüfusun çoğunun kentte yaşadığı il, 1950’li yıllardan sonra sanayileşmeye başlamış, özellikle 1970’lerden sonra çevre illerden ve köylerden çok göç almış. 1980 öncesi Maraş olaylarından dolayı çevre illerden yoğun Alevi nüfusu kente gelmiştir.⁷⁰

⁶⁷ *Gaziantep İl Yıllığı*, 2002.

⁶⁸ *Gaziantep İl Yıllığı*, 2002

⁶⁹ *Gaziantep İl Yıllığı*, Gaziantep Valiliği 1968.

⁷⁰ N. Zeynep Özçörekçi Göl: “Gaziantep İli Evlenme Adetlerinin Kültürel Değişim Yönünden İncelenmesi” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Gelenek, Görenek, İnançlar, Seksiyon Bildirileri*, Kültür Bakanlığı, Yayınları, Ankara, 1997; s. 309.

1.2. Coğrafi Konum

Yüzölçümü 7.642 km² olan Gaziantep, GAP alanı içinde %10'luk bir yer kaplamaktadır. Doğuda Şanlıurfa, batıda Adana, kuzeyde Kahramanmaraş ve Adıyaman, güneyde ise Suriye ve Antakya ile komşudur.

Tarıma elverişli topraklar toplam yüzölçümünün %62'sini oluşturur. 2000 yılı genel nüfus sayımına göre toplam nüfusu 1.285.249 kişidir. Bunların 1.009.126'sı il ve ilçe merkezlerinde, 276.123 kişi ise köylerde yaşamaktadır.⁷¹ Yani kentleşme oranı yaklaşık %78 oranındadır.

10 ilçe merkezi 617 köy ve 257 köy altı yerleşmeleri vardır. Türkiye'nin güney ve güneydoğusunun mamul mal talebini karşılayan bölgenin sanayi merkezidir. İmalat kapasitesi ve coğrafi konumdan dolayı pek çok Ortadoğu ülkesiyle iyi ekonomik ilişkiler geliştirmiştir.

DPT'nin 1996'daki 858 ilçenin gelişmişlik sıralamasına göre Türkiye genelinde Gaziantep;

- Büyükşehir	13
- Nizip	278
- Islahiye	367
- Araban	650
- Oğuzeli	659
- Yavuzeli	689
- Karkamış	734
- Nurdağ	748.sıradadır. ⁷²

1.3.Aşiretler⁷³

- **Aladinli Aşireti**→ Kürtçe ve Türkçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Arap Aşireti** → Arapça konuşurlar. Hanefi ve Şafii mezhebine bağlıdırlar.
- **Barak Aşireti** → Türkçe konuşurlar. Nizip ile Oğuzeli arasındaki bölgeye yerleşmişlerdir. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.

⁷¹ DİE, 2002, *Türkiye İstatistik Yıllığı*.

⁷² *GAP Gaziantep Sosyo - Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1997, Ankara.

⁷³ Bu bölümdeki bilgiler; *Aşiretler Raporu*, 1. Basım, Kaynak yay. İstanbul, 1998'den derlenmiştir.

- **Celikanlı Aşireti**→ Kürtçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Damalka Aşireti**→ Türkçe ve Arapça konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Delikanlı Aşireti**→ Kürtçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Elbeyli Aşireti** → Türkçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **HatluAşireti** → Türkçe konuşurlar. Alevidirler. Islahiye ilçesinde yaşamaktadırlar.
- **Rişvan Aşireti** → Kürtçe ve Türkçe konuşurlar. Hanefidirler.

Rişvan Aşiretine bağlı kabileler:

- **Turnalar Kabilesi:** Kürtçe ve Türkçe konuşurlar. Yezidi'dirler. Nizip İlçesi Kızılin, Güder ve Çardak köylerinde yaşamaktadırlar.
- **Aydınlı Kabilesi:** Türkçe konuşurlar. Aydın ilinden gelmişlerdir. Yaz aylarında Amanos ve Toros dağlarına yaylak için çıkarlar. Kış aylarında ise Islahiye ve Dört Yol ilçelerine inerler. Yarı göçebedirler.
- **Araplı Kabilesi:** Türkçe konuşurlar. Oğuzeli ilçesi köylerinde yaşarlar. Hanefi ve Alevi mezhebine bağlıdırlar.
- **Çepni Kabilesi:** Türkçe konuşurlar. Nizip ilçesi ve Yavuzeli ilçesi köylerinde yaşarlar. Alevidirler.

1.4. Yöresel Mimari

G.antev evleri, yüksek duvarlarla çevrili avlulu (hayat) evlerdir. Genellikle iki katlıdırlar. İkinci katında sokağa yapılan konsol çıkıntılarına “köşk” denir. Hayatın tabanında işlemeli taşlar, kenarlarında çiçeklikler, genellikle ortasında da havuz bulunmaktadır.

Sofa etrafında sıralanmış, çoğu zaman eyvanlı odalar vardır. Eyvanların ön yüzü avluya bakar ve yaz günlerinde sığınılan gölgeli mekanlardır. Önceleri toprak çatı olan mekanlar, daha sonra yerini alaturka kiremite (yörede bunlara “bardak” denmektedir) bırakmıştır.

Duvarlar kıymık, minare taşı , havara taşı veya karataştan yapılmıştır. Alt katta genellikle sokağa açılan pencere yoktur. Üst katta yola bakan büyük kafes pencereler vardır, sokaklar çok dar yapılmıştır. Evlerin altında bulunan mahzene “hazne” denir. Kiler amaçlı kullanılmaktadır.⁷⁴

⁷⁴ *Gaziantep İl Yıllığı*, 2002.

Evliya Çelebi, XVII. yy.'da yapıların çoğunun Halep mimari üslubunda olduğunu, her evden su geçtiğini, her evde bahçe, havuz ve şadırvan olduğunu söylemektedir.⁷⁵

Evler poyrazı önlemek, güneşten olabildiğince faydalanabilmek için doğu-batı doğrultusundadır ve tümüyle taştan yapılmıştır. Büyük yuvarlak kemerli kapıdan dar bir dehlize, oradan da avluya geçilir. Odaların önünde ayakkabıların çıkarıldığı eşiklik vardır. Odalar yüksek tavanlıdır. Tavanlar ağaç işlemeli, göbekli yada boya çiçek süslemelidir.

Kapılar ve pencereler geçmeli, geometrik motiflerle süslü ağaç işçiliğinin güzel örneklerini yansıtırlar. Sokaklar iklime bağlı olarak dar (güneş almaması için) topografik zorunluluk yüzünden engebelidirler.⁷⁶

1.5. Yöresel El Sanatları

Gaziantep el sanatlarında bakır işlemeciliği, sedef kakmacılık, yemenicilik, kilim dokumacılığı, yorgancılık, abacılık, kutnuculuk, kuyumculuk önde gelmektedir. Antep bakır işlemeciliğinin özelliği diğer yörelerdekinden farklıdır. Diğer yörelerde parçalı mamüller üretilirken, burada tek parça olarak imal edilmektedir.

Ülkemizde tarihi değeri olan kutnu bezi dokumacılığının yapıldığı tek il Gaziantep'tir. Kutnu kumaşı yöresel kıyafetlerde kullanıldığı gibi çeşitli aksesuarlar, turistik giysi, çanta, terlik, perdelik olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca, kentte üretilen sedef kakma, mescit süslemeleri, koltuk takımı, Kur'an rahlesi, çeyiz sandığı, tüfek ve tabanca kabzası kaplamaları gibi örneklerde kullanılmaktadır.⁷⁷

Bayanlar tarafından Antep işi, sırma işi, tel işi gibi işlemler yapılmaktadır. Antep'te ayrıca ağaç işlemeciliği ve semercilik yapılmaktadır. Zurna da yapılmakta ve Türkiye'nin pek çok yerine gönderilmektedir.

1.6. Halk Mutfağı

Dünya mutfakları ve Türk mutfakları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan Gaziantep mutfağı ülke ve bölge turizmine büyük katkı sağlamaktadır. Adını verdiği baklavası ve fıstığı beslenmede önde gelmektedir. Yemeklerde baharat, nane, kırmızı biber ve sarımsak bol miktarda kullanılmaktadır.

⁷⁵ *Yurt Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul, 1994.

⁷⁶ *Yurt Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul, 1994

⁷⁷ www.gap.gov.tr

Antep tarihsel süreç içerisinde farklı kültürlere ev sahipliği yaptığı için ve ticaret merkezi olduğu için, bu zenginlik mutfak kültürüne de yansımıştır. Et ve süt ürünleri, yaygın olarak kullanılmakta, yoğurt pişirilerek yemeğe katılmakta, peynir tatlılarda ve pidelerde kullanılmaktadır. İklimin yazın sıcak ve kurak olması bir çok sebze ve meyvenin kurutulmasını, kışların soğuk geçmesi ve nemin olmayışı patlıcan ve kabak gibi sebzelerin tuzla bidonlara basarak taze olarak saklanmasını, birçok baharat ve tatlandırıcı çeşidinin kurutulabilmesini olanaklı kılmıştır. İklimin elverişliliği ürün çeşidini, dolayısıyla yemek çeşidini de artırmıştır.

G. Antep Yemek Çeşitleri⁷⁸

Çorbalar: Alaca çorba, gelin çorbası, lebeniye, şirinli çorba, soğan çorbası, yoğurtlu dövme çorbası, ekşili mercimek çorbası, keme çorbası vd.

Kebaplar : Kuşbaşı kebab, çağırtlak kebab (ciger kebabı), kıyma kebabı, sarımsak kebabı, soğan kebabı, yeni dünya kebabı, ayva kebabı, elma kebabı, firenk kebabı, simit kebabı, patlıcan kebabı, kazan kebabı, ekşili kebab, yoğurtlu kebab, ayvalı tas kebabı, sebzeli kebab vd.

Köfteler: Arap köftesi, ayvalı köfte, ekşili köfte, ufak köfte, çiğköfte, havaydı köftesi, mercimekli köfte, patatesli köfte, sini köftesi, topaçlı köfte, içli köfte, yoğurtlu köfte vd.

Yoğurtlu Yemekler: Antep'te yoğurtlu yemeklerde, yoğurt yemeklerinin üzerine dökülerek değil, ayrıca pişirilerek yemeğe eklenir. Çağala aşısı, orman, sahte yuvarlama, sarımsak aşısı, yoğurtlu elma aşısı, yoğurtlu fasulye, yoğurtlu kabak, yoğurtlu patates, yoğurtlu soğan yahnisi vd.

Sebze Yemekleri: Ali nazik, ayva tavası, bezelyeli köfte, borani, çiğdem aşısı, doğrama patates tavası, domatesli alinazik, ebegümece buğulaması, kabaklama karnıyarık, keme aşısı, pancarlı aş, patlıcan musakka, soğan aşısı vd.

Zeytinyağlı Yemekler: Arpacık soğanlı kereviz, bamya, börülce, dolma, enginar, fasulye, ıspanak, imam bayıldı, lahana sarması, pancar sarması, pancar kavurması, yer elması ve ekme aşısı.

Etlî Yemekler: Ekşili daraklık tavası, et parçası, kelle paça, tavuk paçası, incik haşlaması, paşa köftesi, beyran fırında tavuk, sebzeli tavuk vd.

⁷⁸ *Gaziantep İl Yıllığı*, 2002.

Dolmalar: Biber, patlıcan, kabak,soğan, domates, havuç, pırasa, patates, enginar, yumurta, mumbar, kaburga dolmaları, fıstıklı yaprak sarması, lahana ve pancar sarması.

Pilavlar: Özbek Pilavı, Havuçlu pilav, dövme aş, meyhane pilavı, pancarlı pirinç ve pancarlı bulgur pilavı, etli-nohutlu pilav, kabak pilavı, kabak kabuğu pilavı.

Hamur İşleri: Lahmacun, peynirli börek, şekerli ve peynirli börek, yeşil zeytin böreği, pirinçli börek, bazlamalar, topaçlı börek vd.

Piyazlar-Salatalar: Maş, fasulye, patates, pırpırım, aş otu, zeytin piyazları, çoban, koruk, patlıcan salatası, cacık, humus, nohut piyazı, yarpuz ve asma yaprağı piyazı, peynirli taze kekik salatası.⁷⁹

Pastalar ve Tatlılar: Baklava, kurabiye, kırma kadayıf, fıstıklı kaymaklı kadayıf, burma kadayıf, zerde, aşure, sütlaç, irmik helvası, kaymak, cevizli ve peynirli kadayıf, ayrıca üzümün bulamacından yapılan pestil, sucuk ve kesmeler de kış akşamlarında çerez olarak yenilir.

1.7. Evlenme Geleneği ve Düğün

Antep'in kırsal kesiminde görücü usulü evlilikler ve akraba evlilikleri yaygınken, kent merkezinde anlaşarak yapılan evlilikler artış göstermektedir. Tanışarak anlaşma konusundaki hoşgörü, daha çok eğitilmiş ve ekonomik bağımsızlığını kazanmış bireyler için söz konusuysa, bunun dışındaki gençler anlaşsalar bile, aileden ve çevreden gizlenerek görücü usulü biçiminde evlenmektedirler.⁸⁰

Antep'te görücüye gitmeye “dügür gezme”⁸¹ denmektedir. Tanıdık çevreden bir kız bulunamazsa eş-dost, akraba aracılığıyla tavsiye edilen kızın evine düğür gidilir ve kıza bakılır. Beğenilirse kız ve ailesi çevreden soruşturulur. Olumlu cevaplar alınırsa kız istemeye gidilir.

Gelinlik kız aranırken, ailelerin sosyal statülerinin ve ekonomik yapılarının denk olmasına, kızın becerikli olmasına, namuslu bir aileden olmasına ve güzel olmasına dikkat edilir.

⁷⁹ *Gaziantep İl Yıllığı*, 2002.

⁸⁰ Nilüfer Zeynep Özçörekçi; “Gaziantep İli Evlenme Adetlerinin Kültürel Değişim Yönünden incelenmesi” *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü, Kongresi, Gelenek, Görenek, İnançlar Sektör Bildirileri*, Kültür Bak. Yay. Ankara, 1997, s. 311.

⁸¹ *Gaziantep İl Yıllığı*, 2002 , *Gaziantep İl Yıllığı*, 1968.

Kız istemeye gidilince “sizinle akraba olmak istiyoruz” denir. Kızın annesi kızını vermek istemezse ya yaşının küçüklüğünü, yada amcası oğlunun varlığını bahane eder. Eğer vermek isterse “müsaade edin, babasıyla konuşalım, sorup soruşturalım” der.

Kız tarafı erkeğin ekonomik durumuna, saygın bir aileden olup olmadığına, evin içinde bekar görünce olup olmamasına ve oğlanın içki ve kumar alışkanlığının olup olmamasına dikkat eder, olumlu haberler alınırsa kızın dedeleri, amcaları ve diğer aile büyüklerine danışılır.

Son yıllarda erkek tarafı kızın eğitim durumuna, bilgi ve görgüsüne, evcimen olup olmamasına dikkat ederken, kız tarafı da erkeğin garantili bir işinin olup olmamasına, ayrı ev açıp açamayacağına ve kendine ait bir işyerinin olmasına (aileden bağımsız) dikkat etmektedirler.

Başlık geleneği Antep’te daha çok kırsal kesimde ve yoksul ailelerde görülmektedir. Fakat genellikle alınan başlık tamamen kızın çeyizi ve masraflarına harcanmaktadır. Özellikle Barak’larda eskiden başlık geleneği ve berdel evlilikleri yaygındı. Şimdi başlık yerine çeşitli hediyeler ve bol miktarda çeyiz istenmektedir.

Söz kestikten sonra kızla birlikte alışverişe çıkılır, nişan kıyafetleri ve takılar alınır. Nişan takmaya “beklik takma” denmektedir. Nişan gecesi için oğlan tarafı kız evine yemek, tatlı ve meyveler gönderir. Nişan yüzüklerini takan kişinin mutlu bir evlilik yapmış olmasına dikkat edilir.

Nişanlılık dönemi özel günlere ve bayramlara denk gelirse kız evine hediyeler gönderilir. Örneğin; Ramazan ayının 15’inde kız evine sahurluk (yemeklik malzeme, meyve ve baklava) gönderilir. İftardan sonra gidilip sahura kadar oturulur. Geline elbiselik kumaşlar götürülür. Sahur yemeğinden sonra eve dönülür. Günümüzde damat adayı da bu ziyafete katılmaktadır.

Bayramın ilk günü damat adayı çiçek ve çikolata ile kız evine bayramlaşmaya gider. Sonraki günde de ailesiyle birlikte kıza bayramlık hediye olarak tekrar gider. Mayıs ayına denk gelen nişanlılık döneminde kız evine bir demet gül ve kaymak gönderilir. Yaz aylarına denk gelirse kız ve erkek tarafının kadınları ve nişanlı çift birlikte pikniğe giderler.

Düğün öncesi resmi nikah yapılır ve yatak biçilir. Yatak biçmede erkek tarafı kadınları toplu olarak kız evine gelip getirdikleri yatak yüzlerini sembolik olarak konukların yanında kesip, dikip geçirirler. Bir yandan da yemekler yiyip eğlenirler.

Yatak biçme genellikle Perşembe günleri yapılır. Aynı gün gelinin erkek kardeşine de bir takım elbiselik kumaş “kardeş yolu” olarak getirilir.

Düğünden önceki hafta Pazar günü, kızın çeyizleri baba evinden alınıp damat evine götürülür. Kız evine çalgılar ve zılgıtlar eşliğinde gidilir. Bir süre eğlenildikten sonra, çeyizler yüklenip, kız babasının verdiği çeyizi övücü sözler söylenerek geri dönülür. Bazen çeyiz sandığının üstüne kızın erkek kardeşi veya başka yakını oturarak oğlanın babasından para veya hediye talep eder. Kız evinde çeyiz almaya gelen misafirlere şeker, sigara ve meşrubat ikram edilir.

Yakın bir zamana kadar düğüne davetleri “okuyucu” kadınlar yapmaktaydı. Bunlar kapı kapı dolaşıp kağıtlı şeker dağıtırlardı. Ev sahipleri de bunlara para veya bulgur verirdi. Artık son yıllarda düğünler evlerden salonlara taşınmış ve davetler de telefon veya davetiyelerle yapılmaktadır. Düğünler Antep’te 1970’lere kadar “Gelinçi” olarak adlandırılmış. Bu dönemdeki düğünlerde ve hala bazı köylerde geçerliliğini koruyan gelinçilerde, sadece kadınlar bir araya toplanıp eğlenirler. Davet edilen kadınlar yanlarında yiyeceklerle gelirler ve hep birlikte yiyip eğlenirler.

Sağdıç düğün süresince damada eşlik eder. Kızın sağdıcı da “iki gece yengesi” olmaktadır. Kına gecesinde kız ve erkek evinde ayrı ayrı bazen de bazen de birlikte eğlenilir. Kınayı erkek tarafı alıp gündüzden kız evine gönderir. Gece ilerleyen saatlerde kız evine gelip yoğrulmuş kınadan bir miktar alıp götürürler. Önce bir öksüzün eline, sonra da damadın ve arkadaşlarının eline yakılır. Damat, kına gecesinde sağdıçla birlikte muziplik olsun diye saklanır ve bütün davetliler onları aramaya başlarlar.

Düğün günü, gelin konvoylar eşliğinde evinden alınıp biraz gezdirildikten sonra oğlan evine getirilir. Burada kapı eşiğinde bir bardak veya fincan kırdırılır. Başına şekerler serpilir.

Gerdek gecesi “iki gece yengesi” (sağdıç), geline abdest aldırıp iki rekat namaz kıldırır ve sonra damatla yalnız bırakırlar.

Gerdek sabahı damat, kız evine ve kendi evine “katmer” (bir çeşit börek) alır. Kız evine gönderilen katmerler bölünerek, kağıtlı şekerlerle akraba ve komşulara dağıtılır. Bu dağıtım kızın kabul gördüğü anlamındadır.⁸²

Gerdekten sonra ilk 15-20 gün tanıdıklar ve komşular gelini görmeye gelirler. Evini gezip eşyalarına bakarlar. Düğünden bir hafta sonra kızın ailesine el öpmeye

⁸² Nilüfer Zeynep Özçörekçi; a.g.e., s. 327.

gidilir. Yemekler yenilir. Kızın ailesi kıza halı, kilim, altın veya elektrikli süpürge hediye eder, damada da yüzük, künye veya saat verilir.

Sanayileşmeye paralel olarak kentte ekonomik seviyenin yükselmesi ve teknolojik gelişmelerden yararlanacak maddi gücün oluşması çeyiz artışına ve modaya uyulmasına sebep olmaktadır.

1.8. Halk Oyunları

Halk oyunları yörenin coğrafi yapı ve iklimine, sosyo ekonomik yapısına ve dini inançlarına göre farklılık göstermektedir. Yörenin dağlık ve ova kısımlarında adım ve tavır karakteri farklılık göstermektedir. Örneğin: dağlık bölgelerde iklim daha sert, ovalarda daha ılıman olduğu için, oyunlarda daha sert veya yumuşak basışları etkileyerek oyunun kendi içerisindeki anlatımıyla bütünleşerek belli bir tavır oluşturur.

Yöre halkı düğün ve hasat sonu şenliklerinde günlük yaşamdaki olayları taklit ederek alaysı bir şekilde oyunlaştırmıştır. Örneğin: Teşi oyununda kadının günlük yaşamdaki uğraşları erkekler tarafından taklit edilmektedir. Yörede bu oyuna “kerç etme” denmektedir.⁸³

Yöre oyunlarının konusu; doğa, insan ve hayvan taklitleri, yiğitlik, mertlik, sevinç, hüznün, coşku, aşk, sevda, günlük yaşamı taklit ve birlik ve beraberliktir. Bu oyunların icra edildiği ortamlar; yapılan çömçe gelin uygulamasında, hıdırellez, newruz kutlamaları, erkek çocuk doğum kutlamaları, sünnet eğlenceleri ve asker uğurlama törenleridir.

Bazı oyunlar sadece erkekler veya sadece kadınlar tarafından oynanmakta, yaşa göre oynanan oyunlar da farklılaşmaktadır. Yörede oynanan oyunlar adım karakterleri ve ritmik hareketlerine göre 5 ana kümede toplanır.

- Kabalar (Tüm kabalar ve yarım kabalar)
- Düzler ve şirvaniler
- Galatalar ve sallamalar
- Hareketli ve türkölü oyunlar
- Seyirlik oyunlar

Tüm kabalar, sadece erkekler tarafından oynanırken, yarım kabalarda ve düzlerde

⁸³ Yılmaz Kılınç; “Gaziantep Yöresi Halk Oyunlarında Halay Geleneği” *GAP Çerçevesinde Halk Kültürü, Sempozyum Bildirileri*,(Ekim 2001, Gaziantep), Kültür Bak.Yay. Ankara, 2002, s.137- 147

erkekler başta, kadınlar sonda dizilirler. Arada da akrabalar veya çocuklar olur. Galatalar ve türkölü oyunlarda kadın ve erkekler birlikte oynarlar. Taze gelin ve zennube gibi oyunlar ise kadın oyunlarıdır.⁸⁴

Oyunlar üflemeli çalgılar, telli çalgılar ve vurmali çalgılar eşliğinde oynanır. Bunlar zurna, kaval, kemiş düdük, bağlama, çöğür, cıra, meydan sazı, davul, zilli zilsiz tef ve darbukadır.. Düğündeki davul veya diğcr çalgıların sayısı, düğün sahibinin ekonomik durumuyla eşdeğer tutulmaktadır.

Antep'te özellikle Barak aşiretinin ve bölgesinin kendilerine has sazlı sözlü ve içkili eğlenceleri vardır.

1.9. Halk Deyimleri ve Atasözleri⁸⁵

- Adamın ahmağı avcı, itin ahmağı bocu alır
- Ağaca baltayı vurmuşlar, sapı benden demiş
- Arpayı taşlı yerden, kızı kardaşlı yerden.
- Arsız adama söz neylesin, kokmuş ete tuz neylesin.
- Baba malı tez tükenir, evladın kazanması gerek.
- Bakmakla öğrenilse, it kasap olur.
- Borçlunun döşegi ateşten olur.
- Çağrıldığın yere erinme, çağrılmadığın yere görünme.
- Görmemiş görmüş, akıldan olmuş.
- Gün karası gider, yüz karası gitmez.
- Her delinin başına bayrak dikilse, dünyada bez kalmaz.
- Komşu kızı alan, kalaylı tasta su içmişe benzer.
- Davetsiz gelen döşeksiz oturur.
- Kuzusuna kıyamayan, kebab yiyemez.
- Misafirin yüzüzü, ev sahibini ağırlar.
- Üveye etme özünden bulursun, geline etme kızından bulursun.

2. KILIS

2.1. İlin Tarihçesi

⁸⁴ Yılmaz Kılınç; a.g.e.

⁸⁵ *Gaziantep İl Yıllığı*, 2002

Tarihi, Orta Tunç Çağ'a kadar uzanan eski bir yerleşim yeridir. Önceleri Babil'e bağlıyken, daha sonra Hititler, Hurri - Mitanniler ve Asurlular arasında sürekli el değiştirdikten sonra bir süre bağımsız yaşamıştır.⁸⁶

İ.Ö.1460'larda Halep Krallığı içinde yer alan Kilis, Hitit İmparatorluk döneminin başlamasından sonra Hitit egemenliğini kabul etmiştir. Arami ve Asur egemenliğinden sonra İ.Ö.6.yy.'da Pers Yönetimi, 4.yy.'da Makedonya yönetimine girdi. Selevkoslar'dan sonra Roma'ya bağlandı. Bizans denetiminden sonra Sasaniler ve Araplar'ın eline geçti. 11.yy.'da Selçuklu akınlarına uğradı. Haçlı Seferi sırasında kurulan Haçlı kontluğunun yönetiminden sonra 12. yy.'da Anadolu Selçuklularına bağlandı. 14-15. yy.'da Memluk, 16. yy.'da Osmanlı topraklarına katıldı.⁸⁷

Tunç Çağ'ına ait bir Asur Tabletinde geçen Ki-li-zi adı birçok uygarlığın kültürel birikimini taşıyarak Kilis adıyla günümüze ulaşmıştır.

19. yy.'da Ali Cevad Kilis'e ilişkin şunları yazar: "Kilis Halep vilayeti merkez sancağına bağlı bir kazadır. 20.000 nüfusu vardır. Bunun 15.000'i Müslüman, 1406'sı Süryani, 1547'si Ermeni, 1300'ü Katolik, 747'si Musevidir."⁸⁸

Kilis il sınırları içindeki Tilhabeş Yavuzlu köyü yakınlarında, 1516 yılında Sah İsmail ve Yavuz Sultan Selim arasında yapılan ve Osmanlı İmparatorluğunun zaferi ile sonuçlanan Mercidabık Savaşı, kentin Osmanlı idaresine girmesini sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı sırasında bir süre İngiliz ve Fransız işgalini de yaşayan Kilis, 1921 yılında düşman işgalinden kurtulmuştur.⁸⁹ Antep'e bağlı bir ilçe olan Kilis, 1995 yılında il olmuştur.

2.2. Coğrafi Konum

Yüzölçümü 1520 km² olup GAP alanının % 2'sini oluşturmaktadır. Doğu, batı ve kuzeyden Gaziantep ili sınırları ile çevrelenen Kilis, güneyden Suriye ile komşudur. Türkiye Suriye sınırınının 9 km. kuzeyinde kurulmuştur.⁹⁰

Topraklarının % 66'sı tarıma elverişlidir. 2000 yılı Genel nüfus sayımı sonuçlarına göre ilin toplam nüfusu 114.724'tür. Bunun 74.985'i il ve ilçe

⁸⁶ *Yurt Ansiklopedisi*, 4. Cilt, Anadolu yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 2986

⁸⁷ *Ana Britannica*; 13.cilt, Ana yayıncılık, 1993, s.308

⁸⁸ *Yurt Ansiklopedisi*, 4. Cilt, Anadolu yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 2986.

⁸⁹ www.gap.gov.tr.

⁹⁰ *GAP Kilis Sosyo-Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1997, Ankara.

merkezlerinde, 39.739 kişi ise köylerde yaşamaktadır.⁹¹ Kentleşme oranı yaklaşık % 66'dır. Km²'ye düşen insan sayısı 75'tir.

Merkez ilçe dahil dört ilçesi ve 137 köy yerleşmesi vardır. Zeytinciliğin merkezi durumunda olan Kilis Gaziantep Merkezinin 60 km. güneybatısında, Suriye sınırına 10 km. uzaklıkta Gaziantep'ten Halep'e giden karayolu ile Hassa'dan gelen yolun kavşak noktasında bulunur. Karayolu üzerindeki bu konumu sınıra yakınlığı nedeniyle sınır ülkeleri ile olan ticarete önemli bir yer tutmaktadır.⁹²

Temel ekonomik etkinlikleri tarım, ticaret ve sanayidir. Osmanlı döneminde Halep'in meyve ve sebze bahçesi konumunda olduğundan kent tarımının pazara açılması çok eskiye dayanır.⁹³

Günümüzde geniş bir alana ticaret, merkezi olarak hizmet veren kentte zeytinyağı, sabun, şarap üreten ve dericilik yapan imalathaneleri vardır.

DPT'nin 1996 yılındaki Türkiye genelinde 858 ilçenin gelişmişlik sıralamasında Kilis Merkez İlçe 246. sıradadır.⁹⁴ Kilis'in İlçeleri: Elbeyli, Musabeyli ve Polateli'dir.

2.3. Atasözleri ve Deyimleri

- Kara gözden yaş, fukara evinden aş bekleme.
- Acıdan karnı gurlar, başında nergis parlar.
- Aba vakti yaba, yaba vakti aba al.
- Gel demeden gelen avrat, deh demeden giden at.
- Eli ağır zanaat sahibinden, ayağı çabuk dilenci daha karlı.
- Halının tozu, kötünün sözü bitmez.
- Güzelden yar, çirkinden çor eksilmez.
- Kocamış eşşek de yıllanmış akıl olur.
- Kız dediğin kapı şakşağısı; gelen çalar, giden çalar

*** Kilis'in diğer kültürel özellikleriyle ilgili bilgilere(yakın bir zamanda il olması nedeniyle yeterli kaynağa sahip olmama ve Gaziantep kültürel yapısıyla çok benzerlik göstermesi nedeniyle) tekrarlara girmeme açısından yer verilmemiştir.

⁹¹ D.İ.E. 2002 *Türkiye İstatistik Yıllığı*.

⁹² *Yurt Ansiklopedisi*, 4. Cilt.

⁹³ *Ana Britanica*, 13. Cilt, 1993: 308.

⁹⁴ *GAP Kilis Sosyo-Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara,1997.

3. ŞANLIURFA

3.1. İlin Tarihçesi

Urfa'nın tarihi, Paleolitik döneme kadar uzanır. Bozova İlçesindeki Biris mezarlığı ve Söğüt tarlası yerleşimlerinde ele geçen buluntular bu dönemin varlığını kanıtlamaktadır. Daha sonraki dönemlerde Ebla, Akkad, Sümer, Babil, Hitit, Hurri - Mitanni, Arami, Asur, Medler, Persler, Makedonyalılar (M.Ö. 331), Selevkoslar, Partlar (M.Ö. 137) ve Roma'luların (M. S. 164) eline geçmiş, 639 yılında Halife Ömer zamanında İslam ordularınca fethedilmiş, 1026 yılında Bizans'a bağlanmış, 1094 yılında Selçuklu topraklarına katılmış, 1098 yılında Haçlı Kontluğu idaresine girmiş olan Urfa, Eyyubi, Memlük, Türkmen Aşiretleri, Timur Devleti (1399), Akkoyunlular, Dulkadiroğulları Beyliği ve Safeviler (1514)'den sonra 1516 yılında Osmanlı sınırlarına katılmıştır.⁹⁵

Urfa "Peygamberler Şehri" olarak bilinir. Şehirler kuran İdris Peygamber veya tufandan sonra Nuh Peygamber tarafından kurulduğu rivayet edilir. Bir söylentiye göre de ilk insan oğlu ve ilk Peygamber olan Adem, Harran ovasında çiftçilik yapmış, Musa Peygamber Urfa'daki Tektok dağlarında çobanlık yapmış, Hz. Eyyüb 7 yıl bu şehirde çile çekmiş ve Hz. İbrahim, Kral Nemrut tarafından burada ateşe atılmıştır.⁹⁶

Rüyasında hükümdarlığının elinden gittiğini gören Kral Nemrut'un bu rüyası kahinler tarafından "bu yıl bir çocuk doğacak, senin putperest dinini ortadan kaldıracak ve krallığına son verecek" şeklinde yorumlanır. Bunun üzerine Nemrut o yıl doğan ve doğacak olan bütün çocukları öldürtmeye karar verir. Hz. İbrahim'in annesi o yıl İbrahim'i bir mağarada gizlice doğurur. Hz. İbrahim burada 7 yıl gizlice yaşar ve annesi tarafından beslenir. Sonra mağaradan çıkarılıp baba evine götürülür. Büyüyünce Nemrut ve halkının taptığı putlarla mücadele etmeye başlar. Bunun üzerine Nemrut, Hz. İbrahim'i yakalatarak Urfa Kalesi'nin bulunduğu tepeye kurdurttuğu mancınıkla ateşe attırır. O anda Allah tarafından ateşe "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve selamet ol" emri verilir. Ateş suya, odunlar da balığa dönüşürler. Bugün onun düştüğü Halil-ür Rahman ve yakınındaki Ayn-Zeliha gölleri ile içindeki balıklar kutsal olarak görülmekte ve turistlerin akınına uğramaktadır.⁹⁷

⁹⁵ www.gap.gov.tr - *Şanlıurfa İl Yıllığı*, 2000 - *Yurt Ansiklopedisi*, 10. Cilt.

⁹⁶ www.gap.gov.tr.

⁹⁷ Mehmet Taş - Ö. Sait Kılıç; "Şanlıurfa Kültüründe Dergah Balıklı Göl ve Balıkların Kültürel Miras Olarak Yeri ve Önemi" *GAP Bölgesinde Kültür Varlıklarının Yaşatılması, Korunması ve Tanıtılması*

Hız. İbrahim'in doğduğuna inanılan mağara şimdi "Dergah" olarak anılmakta ve pek çok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Evliya Çelebi'ye göre bu mağara Nemrut'un Hız. İbrahim'i ateşe atmadan önce aç ve susuz bıraktığı yerdir. Sonra Allah'ın hikmetiyle bu mağaranın bir tarafından ince bir su akmaya başlar. Halen akmakta olan bu suyun her hastalığa şifa olduğuna inanılmaktadır.⁹⁸

İnsanlara sabrı öğreten Eyüp Peygamberin de ilginç bir öyküsü vardır. Buna göre; Allah Urfa'da yaşayan Eyüp Peygamberi sınamak için önce malını elinden alır,sonra da büyük bir hastalık verir. Çektiği tüm acılara rağmen hasta yattığı mağarada Allah'a ibadete devam eder ve şükür gösterir. Bu sabra karşılık Allah kendisine sağlığını ve malını geri verir. Hastalık çektiği mağara bugün hala Eyüp Peygamber'in makamı olarak ziyaret edilmektedir.⁹⁹

M.Ö. 132 - M.S. 250 tarihleri arasında Urfa'da hüküm süren ve bir şehir krallığı olan Süryani Osrhoena krallığı dönemi, Hıristiyanlık tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Osrhoena krallarından V. Abgar (Abgar Ukkama) M.S. 13-50 yılları arasındaki ikinci saltanatı sırasında Hız. İsa'ya mektup yazarak O'na inandığını, O'nun dinini halkı ile birlikte kabul ettiğini belirtmiş ve hastalığını tedavi etmesi için Hız. İsa'yı Urfa'ya (Edessa) davet etmiştir. Hız. İsa bu davet üzerine Urfa'yı kutsadığına dair bir mektubunu ve yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevi portresini havarilerinden Adday ile birlikte Abgar Ukkama'ya göndermiştir. Abgar Ukkama, bu kutsal mendille yüzünü, silerek sağlığına kavuşmuştur. Hız. İsa'nın mektubunun grekçe çevirisi Urfa Kalesi'nin güneyindeki dağda yer alan antik bir mağaranın girişi üzerine yazılmıştır. Urfa'nın Hız. İsa tarafından kutsanmış olması, Hıristiyanlığı dünyada ilk kabul eden kralın Urfa Kralı olması bu ilin Hıristiyanlar tarafından kutsal tanınmasına neden olmuştur. Halen Hıristiyanlar Urfa'ya kutsanan şehir anlamına gelen "The Blessed City" demektedirler.¹⁰⁰

Şanlıurfa dinler tarihi açısından önemlidir. Güneş ve gezegenlerin kutsal tanındığı Sabiizm'in merkez şehirleri Harran ve Soğmatar, Urfa İl Sınırları içerisindeydir.¹⁰¹

Sempozyumu Şanlıurfa, 1998; 213 - 218.

⁹⁸ .a.g.e. s. 214.

⁹⁹ www.gap.gov.tr.

¹⁰⁰ Haşim Karpuz - Cihat Kürkçüoğlu; "Müzeşehir Şanlıurfa'nın Kültür ve Turizm Potansiyelinin Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılmasına Yönelik Önerler" *GAP Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması, Tanıtılması Sempozyumu*, Şanlıurfa, 1998, s. 235.

¹⁰¹ a.g.e., s. 234.

Urfa'nın bilinen en eski ismi, Makedonya Krallığı merkezinin de ismi olan Edessa'dır. Urfa adının kaynağına ilişkin pek çok sav vardır. Bunlardan biri Süryanice orhai sözcüğünden türediğidir. Süryani Vakayinamesine göre bu ad Hewya'nın oğlu Urhai'den gelmektedir. Ayrıca Hitit tabletlerindeki "Ruhua" veya "Rujva"nın bugünkü Urfa olduğu iddialar arasındadır. Halen yerli halk arasında "Ruha" olarak anılmaktadır.¹⁰²

Urfa 1865 - 1908 yılları arasında Halep Vilayetine bağlı bir sancak iken, 1919 yılında bağımsız bir sancak haline getirilmiş, 1924 yılında il olmuş, 1984 yılında Şanlı "unvanını alarak" "Şanlıurfa" olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁰³

3.2. Coğrafi Konum

Yüzölçümü 18.584 km² ile GAP bölgesinin en geniş topraklara sahip olan Şanlıurfa, GAP alanı içerisinde yaklaşık % 25'lik bir alanı kapsamaktadır.

Doğuda Mardin ve Diyarbakır, batıda Gaziantep, Kuzeyde Adıyaman ve güneyde Suriye ile çevrilidir. İlin tarıma elverişli toprakları toplam yüzölçümünün % 61'ini oluşturmaktadır. Harran ve Suruç ovaları ilin en önemli tarım alanlarını oluşturmaktadır.

2000 Genel nüfus sayım sonuçlarına göre toplam nüfusu 1.443.422'dir. Bunların 842.129'u il ve ilçe merkezlerinde, 601.293'ü köylerde yaşamaktadır. Yani kentleşme % 58 oranındadır.¹⁰⁴

Şanlıurfa 11 ilçe merkezi, 772 köy ve 1646 köyaltı yerleşmeden oluşmaktadır. Nüfus yoğunluğuna göre km²'ye düşen insan sayısı 78'dir. DPT'nin 1996'daki 858 ilçenin sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik sıralamasına göre;

- Merkez 105
- Birecik 458
- Ceylanpınar 489
- Bozova 596
- Siverek 640
- Viranşehir 669
- Suruç 694
- Hilvan 723

¹⁰² www.gap.gov.tr.

¹⁰³ *Şanlıurfa İl Yıllığı*, 2000, s. 15.

¹⁰⁴ D.İ.E. 2002 *Türkiye İstatistik Yıllığı*.

- Akçakale 761. sıradadır.¹⁰⁵

3.3. Aşiretler¹⁰⁶

- **Acem Aşireti:** Merkez İlçede otururlar. Kürtçe ve Arapça konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Advan Aşireti:** Viranşehir ilçesinde otururlar. Arapça konuşurlar. Hanefi'dirler.
- **Agovat veya Ağovat:** Viranşehir'de otururlar. Arapça konuşurlar Şafi'dirler.
- **Alaaddin veya Alaadinli:** Suruç köylerinde otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi'dirler.
- **Allahverdi Aşireti:** Bozova'da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi'dirler.
- **Arap veya Tamallı Aşireti:** Siverek Çatlı ve Erkonağı köylerinde otururlar. Kürtçe konuşurlar ve Şafi'dirler.
- **Atmanlı Aşireti:** Bozova ve Merkez ilçede otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Aziyanlar Aşireti:** Merkez ilçede otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Badıllı Aşireti:** Merkez ilçe ve Hilvan'da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Bablılar (Babıjlar):** Siverek ve Viranşehir Merkez ve köylerinde otururlar.
- **Bahserli Aşireti:** Siverek ve Viranşehir Merkez ve köylerinde otururlar.
- **Brodirej Aşireti:** Siverek ve Viranşehir Merkez ve köylerinde otururlar
- **Berazi (Berezan) Aşireti:** Merkez ilçede otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi'dirler.
- **Baziki Aşireti:** Birecik ve Hilvan'da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Beggare Aşireti:** Viranşehir'de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi ve Şafidirler.
- **Behriman (Behman) Aşireti:** Viranşehir'de otururlar. Arapça konuşurlar. Hanefidirler.
- **Berguhan Aşireti:** Viranşehir'de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Bezki (Beziki) Aşireti:** Bozova'da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Bininil (Biniecil) Aşireti:** Merkez ilçede otururlar. Kürtçe ve Arapça konuşurlar. Hanefi'dirler.
- **Binizeyt Aşireti:** Merkez ilçede otururlar. Arapça konuşurlar. Şafidirler.

¹⁰⁵ *GAP Şanlıurfa Sosyo-Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1997.

¹⁰⁶ Bu bölümdeki bilgiler *Aşiretler Raporu*, İstanbul, 1998, Kaynak Yayınları: 242 ve Ahmet Özer; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998,s.126'dan derlenmiştir.

- **Bini Muhammet (Bini Hamat) Aşireti:** Merkez ve Akçakale’de otururlar. Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Bini Yusuf Aşireti:** Merkez ilçede otururlar. Arapça konuşurlar. Şafii-Hanefidirler.
- **Bini Ubiyt (Hubeyt), Bini Naimi, Binizeyt, Biniecil, Bini Muhammet, Bini Yusuf, İbade, Selemde Aşiretleri:** Akçakale, Ceylanpınar – Harran Ovası Suriye sınırı boyunca uzanmakta olan ova köylerinde yaşamaktadırlar. Bu aşiretler arap kökenli aşiretlerdir. Bu aşiretlerin ismi önüne gelen “Bini” kelimesi Arapçada “oğlu” anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Arapça ve Kürtçe konuşurlar. Hanefi ve Şafi’dirler.
- **Bucak Aşireti:** Hilvan ve Siverek’te otururlar. Zazaca konuşurlar. Hanefidirler.
- **Canbeyli (Canbek) Aşireti:** Bozovada otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Cemaldin Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **Cümeyle Aşireti:** Akçakale’de otururlar. Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Çakallı Aşireti:** Merkez İlçe’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi’dirler.
- **Çekeli Aşireti:** Urfa Merkez ve Bozova köylerinde otururlar.
- **Cebikan (Cemikan) Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi-şafidirler.
- **Coşkunlar Aşireti:** Urfa Merkez ve Tulmen köyünde otururlar.
- **Çurufa Aşireti :** Viranşehir’de otururlar. Arapça konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **Çuvan Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Delikanlı Aşireti:** Hilvan’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi’dirler.
- **Didanlı Aşireti:** Suruç’ta otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi’dirler.
- **Dinar Aşireti:** Merkez ve Suruç’ta otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi’dirler.
- **Divan Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Dodıkan Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Dügerler Aşireti:** Merkez’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi’dirler.
- **Gajanlı Aşireti:** Merkez’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi’dirler.
- **Geşan Aşireti:** Hilvan’da otururlar. Arapça konuşurlar. Hanefi’dirler.
- **Hacikan Aşireti:** Merkezde otururlar. Arapça - Kürtçe konuşurlar. Hanefi-Şafidirler.
- **Hacı Musa Aşireti:** Hilvan’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.

¹⁰⁷ Ahmet Özer; ; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998,s.128

- **Hadidi Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Arapça konuşurlar. Hanefidirler.
- **Halfanlı Aşireti:** Merkez’de otururlar. Arapça - Kürtçe konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **Hartavi (Hirtavi) Aşireti:** Birecik’te otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi -Şafidirler.
- **Hamaventler:** Urfa Merkez ve Tulmen Köyünde otururlar.
- **Hidrekan Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **İzol Aşireti:** Siverek ve Hilvan’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Karahan Aşireti:** Siverek’te otururlar. Zazaca konuşurlar. Hanefidirler.
- **Karakeçi Aşireti:** Siverek, Bozova, Suruç’ta otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **Ketikanlı Aşireti:** Birecik’te otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **Kejan Aşireti:** Siverek’te otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **Kırvar Aşireti:** Siverek’te otururlar. Zazaca konuşurlar. Hanefidirler.
- **Kojbinik Aşireti:** Merkezde otururlar. Kürtçe - Türkçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Kusan Aşireti:** Siverek’te otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Kuran ve Guran Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Kuri (Guri) Aşireti:** Merkezde otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Kurkanlı (Burkanlı) Aşireti:** Halfeti’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Kümnakşan (Kumaktan) Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Lebenci Aşireti:** Merkez’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi’dirler.
- **Mendan Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **Merabi Aşireti:** Urfa Merkez ve Bozova köylerinde otururlar.
- **Mersavi (Mersaflar) Aşireti:** Merkezde ve Bozova ve Suruç sınırlarında yer alan köylerde otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Meşhur Aşireti:** Akçakale’de otururlar. Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Milli Aşireti:** Hilvan’da otururlar. Arapça konuşurlar. Hanefidirler.
- **Milan Aşireti:** Karacadağ ve çevresinde oturmaktadırlar.
- **Mirdis (Mirdasi) Aşireti:** Merkez ve Hilvan’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Mirdesanlı Aşireti:** Bozova’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.

- **Nasır Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Picanlı (Bijanlı) Aşireti:** Bozova’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Piyan Aşireti:** Suruç ilçesi ve dolaylarında otururlar.
- **Piranlı Aşireti:** Suruç ilçesi ve dolaylarında otururlar.
- **Reşoan Aşireti:** Hilvan’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Sabukanlı (Sebikanlı) Aşireti:** Halfeti’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Seyyidan Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Sersap Aşireti:** Siverek’te otururlar. Zazaca konuşurlar.
- **Sinkan Aşireti:** Hilvan’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Siyale (Sihale) Aşireti:** Merkez ve Akçakale’de otururlar. Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Süleymanlar Aşireti:** Hilvan’da otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Şerkiyan Aşireti:** Viranşehir Oğlakçı Dedeköy, Köylerinde, Bozova Yukarı çatak Köyünde otururlar. Kürtçe konuşurlar. Yezidi ve Hanefidirler.
- **Şeddadi Aşireti:** Merkezde otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Şemilyan(Şımtıyan)Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Arapça konuşurlar. Hanefidirler.
- **Şerifhan (Surufhan) Aşireti:** Viranşehir’de otururlar. Arapça konuşurlar. Hanefi-Şafidirler.
- **Şeyhan (Şeyhanlı) Aşireti:** Merkez, Suruç, Siverek ve Viranşehir’de otururlar. Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Tammah Aşireti:** Akçakale’de otururlar. Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Türkan (Tırkan) Aşireti:** Siverek’te otururlar. Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Ubedan (Übeyyen)* Aşireti:** Viranşehir ve Aşkale’de otururlar. Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Yazaran* Aşireti:** Urfa Merkez ve Bozova köylerinde otururlar.

3.4. Geleneksel Mimari

Bu isimlerin yukardaki Bini Ubiyt aşiretiyle aynı olduğu düşünülmektedir. Bölgede farklı etnik toplulukların bulunması ve farklı dillerin konuşuluyor olmasından dolayı aşiret ismi sınıflamasında karışıklıklar göze çarpmaktadır. Pek çok aşiret ismi, farklı telaffuzlardan dolayı farklı olarak algılanmış ve ayrı belirtilmiştir.

Aşiret ismi sonlarındaki “an” veya “yan” ekleri Kürtçe olup, Türkçedeki “ler, lar” çoğul eki yerine kullanılmaktadır. Örneğin; Yazaran- Yazarlar ,Dodikan-Dodıklar, Şerkiyan-Şerkiler, Türkan- Türkler gibi.

Urfa mimarisinde iklimin, İslam dini ve kültürünün ve diğer dinlerin etkisi vardır. Hıristiyanlığın en anıtsal, görkemli ve süslemeli kiliseleri Şanlıurfa’da yapılmıştır. Bu gün de mimari dokusunun zenginliği ile Anadolu’nun önde gelen illeri arasında yer almakta ve “müze şehri” olarak anılmaktadır. 8 kapalı çarşısı, köprü, han, hamam, medrese, camii ve kiliseleriyle (çoğu camiye çevrilmiştir) tam bir müze şehridir.¹⁰⁸

Evlerin haremlik ve selamlık bölümleri vardır. Bunlar bir iç kapıyla birbirlerine bağlanmışlardır. Dıştan yüksek duvarlarla çevrelenmiş yalın görünümlü evler, içten zengin ahşap süslemeli mekanlar halindedir. Sokakla bağlantısı görkemli büyük bir kapı ile sağlanır. Kapılarda kuş, el, palmet, rozet biçiminde kapı tokmakları vardır. Bunlar zil görevi görmektedir. “Hayat” denilen avlu dikdörtgen veya kare planlıdır. Avlunun tabanı kalker taşlar ile kaplanmıştır. Genellikle avlunun ortasında küçük bir havuz vardır. Yazın sıcaktan kurtulmak için yapılan eyvanlar vardır. Bunlar avluya bakmaktadır. Evin altında ahır veya mahzen bulunur.¹⁰⁹

Yaz aylarında damda yada avluda kurulan tahtlarda yatılmaktadır. Sokak genişlikleri 3-4 metre yapılmış, sokaklardan evlere giriş 8 - 15 metre ve uzunluğunda, 1.5 - 2 metre genişliğinde çıkmaz sokaklarla olmaktadır. Evlerin üst kat odalarının taş çıkmaları sokaklara farklı bir görünüm sağlamaktadır ve sokaklar güneşten korunmaktadır. Buralar kadınların buluşup konuştukları, çocukların oynadıkları yerlerdir.

3.5. El Sanatları

Şanlıurfa’da yer alan başlıca el sanatı dokumacılıktır. Çulha Tezgahı denilen küçük dokuma tezgahlarında yerli bezler, aba, şallar, kuşaklar ve yerli kilimler ile erkek baş örtüleri dokunmaktadır. Keçecilik, çulculuk, saraçlık, kürkçülük, kuyumculuk, bakırcılık gibi el sanatları giderek azalmakla birlikte az da olsa devam etmektedir. İl’in en eski el sanatlarından olan kuyumculuk, bilhassa oymalı, savatlama tekniğiyle yapılmış, örme ve telkari bilezikler, ince bir sanat eseri olan kordonlar ve akıtmalar rağbet gören örneklerdir. Ağaç işlemeciliği geçmişte oldukça yaygınken günümüzde bir uğraş alanı olmaktan çıkmıştır.

¹⁰⁸ www.gap.gov.tr.

¹⁰⁹ *Yurt Ansiklopedisi*, 10. Cilt, s. 7436.

3.6. Halk Mutfağı

Şanlıurfa yemek kültüründe yağlı, unlu, baharatlı yiyecekler yaygındır. “İsot” denilen kırmızı pul biber çoğu yemeğin katkı maddesidir. Yağ ve baharat kullanımı açısından Arap kültürünün etkileri hissedilmektedir.¹¹⁰

Çiğ köftenin Urfa kültüründe önemli bir yeri vardır. Diğer yemekler; Urfa kebabı, Tirildi köfte, Mumbar, Borani, Semsek, Peynirli helva, Bazlama, Bulamaç, Doğrama, Katmer, Söğülme, Sarma, Dolma, Patlıcanlı - domatesli kebab, Tepsi kebabı, Kazan kebabı, Ekşili köfte (xılorik), Nohutlu yarpuz ekşisi, İçli köfte, Kenger yemeği, Kelle – paça, Peynirli - şekerli pide, Lıklıklı köfte, Karnıyarık, Ağzıaçık, Ağzıyumuk, Hoşaf.

Kışlık yiyecekler olarak dolmalık biber, patlıcan kurutulur. Domates ve biber salçası yapıp damda kurutulur. Etler kesilip pişirilerek bidonlara bastırılıp kavurma olarak saklanır. Domates, biber, patlıcan, acur, lahana, havuç turşuları yapılır. Ayrıca üzüm suyu kaynatılarak pekmez, pestil, sucuk, kesme gibi kışlık tatlı yiyecekler yapılır

Tatlılar: Baklava, Künefe, Şıllık, Pestil, Kesme, Sucuk, Çörek (bayramlarda yapılır).

3.7. Evlenme Geleneği ve Düğün

Urfa’da görücü usulü evlilikler ve akraba evlilikleri yaygındır. Bununla birlikte berdel, levirat, sorarat, polijini, beşik kertmesi, kız kaçırma ve anlaşarak yapılan evlilikler de vardır.¹¹¹

Berdel türü evlilikler daha çok başlık ödenen yerlerde (Siverek, Karacadağ, Viranşehir, Suruç, Hilvan ilçelerinde) görülmektedir. Bu tür evlilikler kan davalarında bir tür uzlaşma ve diyet niteliği de taşımaktadır.

Evlenme yaşı kızlarda 15-20 arasındadır. Erkeklerde ise genellikle askerlik dönüşüdür. Fakat 17 - 20 yaş arası evlilikler de az değildir. Bu evlilik çağları okula devam etmeyen bireyler için geçerlidir.

14 yaşına gelip okula gitmeyen kızların görücüleri gelmeye başlar. Erkekler ise, eğer evde anne - babaya hizmet edecek bir kız veya gelin yok ise, 17 yaşından sonra evlendirilir ve eşiyle birlikte baba evinde yaşamaya başlarlar.

Gelin olarak alınacak kızın, her şeyden önce namuslu, temiz bir aileden olmasına dikkat edilir. Bunun dışında kızın hamarat olması, geleneklere bağlı, saygılı ve güzel

¹¹⁰ *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*, 6. Cilt, 1985 - *Yurt Ansiklopedisi*, 10. Cilt, 1984.

¹¹¹ Fatime Sağanda. *Siverek’te Evlenme Geleneği*, A.Ü.DTCF.Etnoloji ABD, Lisans Semineri, Ank, 1999.

olmasına özen gösterilir. Ayrıca ailelerin maddi ve sosyal statülerinin denk olmasına da dikkat edilir. Ağalar ve şeyhler kendi konumundaki ailelerden kız alıp vermeye özen gösterirler. Viranşehir ilçesinde ve diğer bazı yerleşim yerlerindeki Yezidiler de kendi inançları dışından bireylerle evlenmemeye çok dikkat ederler.

Başlık geleneği, eğitilmiş ve ekonomik bağımsızlığını kazanmış olanlar dışındaki ev kızları için Urfa'nın çoğu kesiminde hala devam etmektedir. Miktarı, oğlan tarafının maddi durumuna göre değişmekle birlikte, bazen çok yüksek miktarlarda başlık talep edilip oğlan tarafı sıkıntıya sokulabilmektedir.

Aracıların tavsiyesiyle öncelikle kadınlar kızı görmeye giderler. Beğenirlerse oğlana da gösterirler, sonra aracı birini göndererek kız anasının ağzını ararlar. Anne gönüllü ise “düşünelim, size haber verimiz” der. Gönüllü değilse bir bahane söyler. Kızın babasına ve diğer büyüklerine konuyu açar. Razi olurlarsa bir aracı ile isteklerinin yazıldığı “listeyi” oğlan evine gönderirler. Bu liste “Besmele” ile başlamaktadır.¹¹² Altında başlık miktarı, altın takılar, ev eşyaları ve giyim - kuşam talepleri sıralanmıştır. Akriba evliliklerinde liste istemeden doğrudan karşılıklı konuşmaya gidilir. Çoğu zaman, kız istemeye giderken, yanlarında, kız tarafınca hatırı sayılır biri götürülür. Bu kişi, başlık ve diğer talepleri azaltma konusunda işlevseldir.

Talepler konusunda anlaşma sağlandıktan sonra söz kesmeye gidilir. Yanlarında tatlılar ve şerbet için büyük torba çay şekeri götürülür. Şerbetler içilir, dualar edilir. Söz kesiminden sonraki günlerde Nişan alışverişine çıkılır. Takılar ve giysiler alınır. Kız tarafı da damada pijama takımı, çorap, iç çamaşır, traş malzemesi, gömlek terlik vb. alıp gönderir. Ayrıca elbiselik kumaş da gönderilir.

Bazen söz ve nişan bir arada yapılır. Yüzük ölçüleri alınarak yüzükler yaptırılır. Akşam bir arada eğlenilir. Yüzükler takılır ve düğün günü belirlenir.

Düğünden birkaç gün önce kız evinde çeyiz serilir. Çeyizi görmeye gelenler hediyelerle gelirler. Çeyizler davul zurna ve zılgıtlar eşliğinde oğlan evine götürülür. Evler birbirine yakınsa ufak - tefek eşyalar sinilere dizilerek, kadınlar tarafından kafalarının üstünde taşınarak götürülür. Bu bir nevi sergileme geleneğidir.

Düğünden 1-2 gün önce “indekçi” denilen kadın omzunda heybesiyle tek tek evleri dolaşarak düğüne davet eder. Ev sahipleri bu kadına ya bulgur, mercimek gibi yemeklikler verirler, yada koluna yazma bağlarlar. Kola sıralanmış yazmalar rengarenk

¹¹² M. Emin Ergin, *Urfa Folklorunda Düğün*, Adana, 1973, s. 23.

bir görünüm sergilerler. Günümüzde bunlardan pek eser kalmamış, artık telefon veya davetiyelerle düğüne davetler sağlanmaktadır.

Gelin, Perşembe ve Pazar günleri getirilir. Bu nedenle düğün Salı veya Cuma günü başlar. Düğünler genellikle avluda veya evin yakınındaki boş alanlarda yapılır. Davul - zurna veya orkestra eşliğinde halaylar çekilir. Akraba kadın ve erkekler bir arada oynarlar. Akşamları genellikle sadece erkekler oynar. Kadınlar ise damlardan onları seyrederek. Oynayanların başlarında para gezdirilerek çalgıcılara verilir. Herkes paranın miktarına ve sahibine dikkat kesilip sonra aralarında dedikodusunu yaparlar. Özellikle damat oynarken çalgıcılar çok para toplarlar. Düğün süresince büyük kazanlarda yemekler pişirilir, çaylar dağıtılır.

Düğün boyunca damada ve geline sağdıçları eşlik eder. Erkeğin sağdıçı yakın arkadaşlarından biriyken, kızın sağdıçı yengesi veya erkek sağdıçın eşi olur. Urfa merkezinde erkek sağdıca “kirve”¹¹³ Siverek İlçesinde ise “Şoşpan” denmektedir.

Kına gecesinde kız ve erkek evinde ayrı eğlenceler düzenlenir. İlerleyen saatlerde oğlan tarafından kadınlar, geline kına yakmağa gelirler. Biraz eve götürülüp damadın serçe parmağına da yakarlar. Komşulara ve akrabalara da kına dağıtılır. Maniler eşliğinde geline kına yakarak onu ve annesini ağlatırlar. Gerdek gününde sağdıç gelin arabasını hazırlar. Arkadaşlar ve akrabalar da düğün alayına katılmak için birer araba kiralarlar. Araba sayısı oğlan evinin sosyal statüsünü ortaya koyar. Gelin getirilmeden önce damat oyun alayının ortasında özel berber tarafından traş edilir. Bu sırada damadın basında para gezdirilip damadın önlüğüne yapıştırılır. Bu paralar berberin olur. Bu nedenle berber mümkün oldukça daha fazla para toplayabilmek için ağır davranır. Sonra konvoylar eşliğinde gelin almaya gidilir. Kız evinde düğün alayının geldiği duyulunca gelinin erkek kardeşi, kızın beline kırmızı bir kurdelayı üç defa dolayarak bağlar. Bu hem bekaretin sembolü, hem de arkasının güçlü, sırtının sağlam olduğu anlamındadır. Gelin evden çıkmadan önce, ablası kapının önünü kapatır ve oğlan babasından para talep eder. Ufak bir didişmeden sonra gelin anne ve babasının elini öperek onlara veda eder. Damat tarafından koluna girilerek arabaya bindirilip gezdirilir. Bu sırada çocuklar düğün alayının önünü keserler ve para isterler. Sağdıç, önceden hazırladığı, içinde para olan zarfları dışarıya fırlatarak yolu açmalarını sağlar. Biraz dolaştıktan sora eve gelinir. Eve girmeden önce gelinin eline nar, testi ve yumurta

¹¹³ M. Emin Ergin; *Urfa Folklorunda Düğün*, Adana, 1973,, *Yurt Ansiklopedisi*, 10. Cilt, 1984, s. 7435.

verilerek kırması istenir. Bunlar, eve uğur ve mutluluk getirmesi içindir. Ayrıca, damdan gelinin kafasına kuru üzüm, şeker, buğday ve demir para karışımından avuç avuç atılır. Bunlar da tatlı, bereketli ve zengin bir evlilik dileklerinin simgesidir. Çocuklar bu karışımdan pay almak için birbirleriyle yarışır ve kısa süreli bir arbede yaşanır. Sonra gelin ve damat içeri girip fotoğraf çektirirler. Daha sonra şahitlerin huzurunda dini nikahları kıyılır.

İlerleyen saatlerde damat sağdıç tarafından içeri sokulur ve bütün ev halkı evi terk eden. Damat gerdekten önce iki rekat namaz kılar. Onlar için yer yatağı hazırlanmış ve beyaz çarşaf serilmiştir.. Ertesi sabah bayan sağdıç veya kaynana çarşafı almaya gelir. Erkek sağdıç damadı alıp hamama götürür. Gelin kaynana ve kayın pederin elini öper. Kendisini görmeye gelenlere ikramlarda bulunur. Görümceye, kaynanaya havlular, seccadeler ve yazmalar hediye eder. Dün gece kendisi için hazırlanmış çerez, tatlı ve diğer yiyeceklerden gelenlere dağıtır.

Urfa'nın bazı yörelerinde "gelinlik etme" vardır. Yani; gelin evlendikten sonra birkaç yıl, kayınpederiyle ve evin diğer yetişkin erkekleriyle konuşup sesini duyurmaz.Sadece mimiklerle,el hareketleriyle veya evdeki diğer bireylerin kulağına fısıldama şeklinde aracılar aracılığıyla iletişimi sağlar.Ayrıca; gelinlik ettiklerinin yanında yemek de yemez.Bu gelenek, saygı ve utangaçlığın ifadesidir.Fakat, aracıların olmadığı durumlarda iletişim, büyük bir sorun haline geldiği için bazı kayınpederler veya kayınbiraderler geline bir hediye vererek kedisıyla konuşmasını ve bu gelenekten vazgeçmesini isterler.Böylece, gelinlik etme süresi kısalmış olur.Yıllarca devam edenleri de vardır.Bazen aynı gelenek,evin yaşlı kadınlarıyla konuşmama şeklinde de olabilmektedir.

Düğünden 3 gün sonra damat gelini ve kendi anne - babasını alarak kız evine akşam yemeğine giderler. Dönüşte damada kol saati, yüzük veya elbiselik kumaş hediye edilir. Kıza da annesi çeşitli hediyeler verir. Düğünden bir hafta sonra kız tarafı ve akrabaları hediyelerle gelin evine öğlen yemeğine gelirler. Düğünden 15 gün sonra ise kız, baba evine birkaç gece kalmak üzere götürülür. Bu ziyarete Siverek'te "zeyi" denmektedir. Bundan sonra gelinin baba evine gidişi belirli günlerde olur. Örneğin; Siverek'te gelinler her Cuma günü, baba evine giderler. Giderken yanlarında aileden birisi bulunmaktadır. Çünkü yeni gelinin tek başına dışarda görünmesi hoş karşılanmamaktadır. İlerleyen yıllarda bu zorunluluk kalkmaktadır.

Kızın ilk doğumundaki bütün masraflar kız annesi tarafından karşılanmaktadır. Bebeğin yatak (beşik), giysi, bezleri vb.

3.8. Halk Oyunları

- Düz oyun (dizo), Tek ayak, İki ayak, Üç ayak, Beş ayak,
- Şeyhani: Bu bir saygı gösterme oyunudur. Şeyhlere ve diğer din adamlarına saygıyı konu edinir.
- Gırani (Ağır Oyun), Deriko
- Avşar halayı, Barak halayı
- Çatal kamyş, Mahsey, Döne, Arabi oyun, Harbi, Dörtlü oyun, Çındır (sımsım)
- Depçe, Lorke, Delilo, Çifte telli
- Kımıl halayı: Kımıl, süne de denilen zararlı bir böcek türünün buğday başaklarına zarar vermesini ve bundan duyulan rahatsızlığı canlandırır.¹¹⁴

3.9. Geleneksel Giyim - Kuşam

Urfa kültüründe Suriye etkisi belirgindir. Özellikle giyimi yaygın olan şalvar ve çarşaflarda öteden beri “Halep” ve “Suriye” işi denen ipekli dokumalar kullanılmaktadır.

Urfa’da kadın baş süslemelerine büyük önem verilmektedir. Kofî yada ahıtma denilen fes biçimi tepelikli başlık üstüne “neçek” denilen pullu yazma örtülür.

Vücuda camedan denilen kollu cepken yada yelek ve üç etek giyilir. Özellikle sınır kesimlerinde buruna hızma takılır. Ayrıca aba denilen genellikle krem rengi, kenarları işlenmiş giysiler giyilir. Bindallı denen uzun, boncuk ve sırma işlemeli kadifeden, dize kadar yanlardan yırtmaçlı elbiseler giyilir. Bazı kesimlerde fistan üstüne kadife, önü açık, yanlar yırtmaçlı elbise giyilip ön uçlar kemerin arasına sıkıştırılır. Altına geniş pijamalar, şalvarlar giyilir.

Erkekler poşu takıp üstüne “agal” bağlarlar. Beyaz işlemeli cepken yelek içine yakasız gömlek, altına şalvar giyilir, bele beyaz yün kuşak bağlanır.¹¹⁵ Yazın güneşten, kışın soğuktan korunmak için başa çefye takılır. Kadınlar çoğu yerde çefye takıp üstüne renkli şifonlar bağlarlar. Kadın sokak giysileri ilçeden ilçeye çok farklılık göstermektedir. Suruç’ta kalın krem rengi çarşaflar vücuda sarılırken, Siverek’te

¹¹⁴ *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*, 6. Cilt, 3. Baskı, İstanbul, 1985, s. 1167.

¹¹⁵ *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*, 6. Cilt, 3. Baskı, İstanbul, 1985, s. 1167.

lacivert kare şeklinde çarşaf lar sarınılır. Giyim kuş am yerleş im yerlerine göre farklılaş ırken etnik kökene göre de değ işmektedir.

3.10. Atasözleri ve Deyimler

- Gök gü rlemeden, kul Allah demez.
- Beleş katran baldan tatlıdır.
- Sağ gözün sol göze faydası yok.
- El atına binen tez iner.
- Baba oğ luna bir bağ vermiş, oğ lu babasına bir salkım üzüm vermemiş.
- Allah nohutları dişsiz kullarına verir.
- Allah dağ ı görür, dağ ına göre kar yağdırır.
- Yılan yavrusu zehirsiz olmaz.
- Karaçi kızı hatun olmaz.
- Köpek kırılmakla tazı olmaz.

4. DİYARBAKIR

4.1. İlin Tarihçesi

Anadolu'da, Neolitik dönemden kalma ilk yerleş im yerlerinden biri olan Ergani'nin Çayönü tepesi kazıları, Diyarbakır tarihine ışık tutmuş, ve tarihini, M.Ö. 7500 yıllarına kadar götürmüştür. Burasının, insanların göçebelikten yerleşik düzene geçtikleri ilk yerleş im yerlerinden biri olduğu ve Ergani bakır ocağının dünyada bilinen en eski maden ocağı olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁶

Çayönü, tahıl ve evcilleştirmeye dayalı köy hayatının en eski örneklerinden olup, mimarlık tarihinin başlangıcı açısından da çok önemlidir.

Yazılı tarihe göre yörede yaşayan ilk uygar halklar Hurriler ve Mitannilerdir. M.Ö. 3000 yılında bugün Elcezire denilen Dicle - Fırat nehirleri arasındaki bölgeye "Subartu" buraya yerleşmiş savaşıcı oymaklara da "Subaru" denildiği Sümer ve Akkad'lardan kalma belgelerden anlaşılmaktadır. Subaru bu kavmin dilinde "ırmaklar arası" anlamına geliyordu.¹¹⁷

Diyarbakır'ı da içine alan Yukarı Dicle boylarının ilk uygar halkı olan Hurriler Subaru'lardan sayılmakta ve bunlar Zagros dağlarından Anadolu'nun güneydoğu kısmı

¹¹⁶ *Diyarbakır Kültür Kılavuzu*, İl Kültür Müdürlüğü, Yay. 2001, s. 38 - 39.

¹¹⁷ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, 1. Cilt (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat Yayını), 1996, s. 50.

ile Suriye'ye kadar uzanan sahaya yayılmışlardır. Uzun süre Hurri adı altında yaşayan boylar, M.Ö. 2000 ortalarında biri Hurri, diğeri Mitanni adında iki konfederasyona ayrıldılar.¹¹⁸ Bunlardan sonra Asurlular ve Urartular (M.Ö. 1260 – 653) bölgeye hakim olmuş, bu dönemde şehre “Amidi” veya “Amedi” dendiği yazılı belgelerden anlaşılmaktadır.

Urartular'dan sonra İskitler (M.Ö. 653 - 625), Medler (M.Ö. 625 - 550), Persler (M.Ö. 550 - 331). Büyük İskender'in (M.Ö. 331 - 323). Selçukluların (M.Ö. 323 - 140), Partların (M.Ö. 140 - 85). Tigran'ın (M.Ö. 85 - 69) ve Romalıların (M.Ö. 69 - M.S. 53) egemenliğine girmiş, M.S. 53 - 395 yıllarında Partlar - Romalılar, Sasaniler - Romalılar arasında sık sık el değiştirmiş, 395'ten - 639'a kadar Bizans yönetiminde kalmıştır.

Hız. Ömer'in halifeliği sırasında (639) 5 ay süren kuşatmadan sonra Müslümanların eline geçmiş, daha sonra sırasıyla Emeviler (661 - 750), Abbasiler (750 - 869). Şeyhoğulları (869 - 899) tekrar Abassiler (899 - 930), Hamdaniler (930 - 978), Büveyhoğulları (978 - 984), Mervaniler (984 - 1085), Büyük Selçuklular (1085 - 1093), Suriye Selçukluları (1093 - 1097), İnanoğulları (1097 - 1142), Nisanoğulları (1142 - 1183), Hasankeyf Artukoğulları (1183 - 1232), Eyyubiler (1232 - 1240), Anadolu Selçukluları (1240 - 1302), Mardin Artukluları, 1394 - 1401 Timur Hakimiyeti, 1401 - 1507 Akkoyunlular, 1507 - 1515 Şah İsmail idaresinde kalmış, 1515 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır.¹¹⁹

Diyarbakır, 1183 - 1232 Artukoğulları döneminde sanat ve uygarlık alanında en parlak dönemini yaşamıştır.

Asurlular döneminde Amidi veya Amedi olarak anılan şehrin bu adının, Subarulardan kalma olduğu kabul edilmektedir. Daha sonraki dönemler “Amid” ve “Amida” olarak anılan şehir Arapça eserlerde çoğunlukla “Amed” olarak geçer.

8. yy.'dan sonra Amida ve çevresine Rabia Arapları soyundan gelen Bekir Kabilesi yerleşmiş, bu nedenle şehre “Bekir Kabilesi Yurdu” anlamına gelen “Diyar-ı Bekir” adı verilmiştir.

¹¹⁸ Şevket Beysanoğlu; *Diyarbakır Tarihi*, 1. Cilt (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat Yayını), 1996, s. 55.

¹¹⁹ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, 1. Cilt (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat Yayını), 1996

13. yy.'dan bu yana yazılmış bazı eserlerde şehre "Kara-Amid", bazılarında ise "Kara Hamid" denildiği görülmektedir. "Kara" sıfatının şehri baştan başa kuşatan, esmer bazalt taştan yapılmış surlardan kaynaklandığı kabul edilmektedir.¹²⁰

Osmanlılar ve Selçuklular bölgeye "Amid", Diyarbakır'a "Kara Amid" adını vermişlerdir.

19. yy.'da tekrar Diyarbakır adı anılmaya başlanmış, 1938 yılında bölgedeki geniş bakır madenleri dikkate alınarak şehrin adı "Diyarbakır" a çevrilmiştir.¹²¹

Diyarbakır, tarih boyunca Güneydoğu Anadolu'nun iklim, kültür ve sanat merkezi olmuştur. Geniş bölgeleri birbirine bağlayan anayolların kavşağında bulunması, bir zamanlar, Van, Erzurum, Sivas, Rakka ve Musul'dan beri müstahkem şehir ve ticaret mevkii rolünü oynamasına olanak sağlamıştır.¹²²

Bu stratejik konumu nedeniyle, kamu kuruluşlarının, bölge idarelerinin de burada kurulmasına sebep olmuş. Böylece merkezi hükümetin ve kamu hizmetlerinin bölgesel idari niteliğine sahip, aynı zamanda hareketli bir ticari merkez konumuna gelmiştir.¹²³

4. 2. Coğrafi Konum

Diyarbakır, GAP Bölgesinin en büyük ili olup, kuzeyinde Bingöl, Kuzeybatıda Elazığ, Güneyde Mardin, Güneydoğusunda Batman, Güney Batısında ise Şanlıurfa illeri ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü, 15355 km² olup, Türkiye'nin en büyük illeri arasındadır. 2000 yılı Genel Nüfus Sayım Sonuçlarına göre toplam nüfusu 1.362.708'dir. Bunun 817.692'si il ve ilçe merkezlerinde, 545.016'sı ve köylerde yaşamaktadır.¹²⁴ Yani; kentleşme oranı % 60'dır. Km²'ye yaklaşık 89 kişi düşmektedir. GAP alanı içerisinde % 20'lik bir alanı işgal etmektedir. Tarıma elverişli toprakları toplam yüzölçümünün % 45'ini oluşturmaktadır.

DPT'nin 1996 yılındaki 858 ilçenin gelişmişlik sıralaması sonuçlarına göre; Diyarbakır;

- Merkez 62

¹²⁰ Şevket Beysanoğlu, a.g.e., s. 3 ve Mehmet Önder "Diyarbakır" *İş Bankası Diyarbakır Özel Sayısı, Kültür ve Sanat* - 28 Aralık 1995. Ankara, s.48.

¹²¹ Mehmet Önder; a.g.e.

¹²² Şevket Beysanoğlu; a.g.e, s. 2.

¹²³ *Diyarbakır Kültür Kılavuzu*, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, 2001.

¹²⁴ D.İ.E, 2002 *Türkiye İstatistik Yıllığı*, s. 53.

- E rgani 513
- Silvan 605
- Bismil 656
- Çüngüş 741
- Çermik 765
- Hani 796
- Çınar 814
- Eğil 816
- Hazro 818
- Lice 832
- Dicle 835
- Kulp 836
- Kocaköy 849. sıradadır.¹²⁵

4. 3. Aşiretler¹²⁶

- **Bekirkan Aşireti** →Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Silvan ilçesi köylerinde otururlar.
- **Bedikan(Badikan)**→ Kürtçe konuşurlar.Şafidirler. Kulp ilçesi köylerinde otururlar.
- **Çaruma Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Silvan ilçesi köylerinde otururlar.
- **Dodkan (Dodikan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Yarı göçebedirler. Merkez ilçesi Taşdirek, Yalankaz ve Körtepe köylerinde yaşarlar.
- **Hancık (Hancuk)Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Hazro ilçesi köylerinde otururlar.
- **Hasani(Heseni)Aşireti**→Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.Merkez köylerinde otururlar.
- **Hevedan (Hevidan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Kulp ilçesi çevresinde otururlar.
- **Hiyan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Kulp ilçesi köylerinde otururlar.

¹²⁵ *GAP Diyarbakır Sosyo-Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1997.

¹²⁶ Bu bölümdeki bilgiler *Aşiretler Raporu*, İstanbul, 1998, Kaynak Yayınları: 242 ve Ahmet Özer; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998,s.126'dan derlenmiştir

- **İzol Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Ergani ilçesi köylerinde otururlar.
- **Keşan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Kulp Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Mendan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Milli aşiretinin Gavesti ve Gamiri kolları**→D.bakır ve Silvan çevresinde otururlar.
- **Narik Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Ömeran (Ömeri) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Paşur Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Peçari Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Şeyhdoda Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Zaza Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler. Merkez ilçe Yolboyu Köyü'nde otururlar. Yarı Göçebedirler. Daha çok Bingöl ve Siverek'te otururlar.

Tüm bu aşiretler dışında Dicle, Eğil, Çüngüş ve Çermik taraflarında zazaca konuşan pek çok aşiret olduğu bilinmekte, fakat yazılı kaynaklara ulaşamadığı için buraya alınmamıştır. Bunlar çok daha geniş bir araştırma konusu ve sürecini gerektirmektedirler.

4.4. Geleneksel Mimari

Diyarbakır mimarisinde Artukoğulları, Akkoyunlular ve Osmanlılar döneminin etkisi vardır. Uzun yıllar Akkoyunlular ve Artukoğullarına başkentlik yapmıştır.

Evlerin planını etkileyen en önemli etken iklimdir. Evlerin yazlık bölümü genelde kuzeye, kışlık bölümleri ise güneye dönüktür. Yapı malzemesi olarak bazalt taş kullanılmıştır.

Evlere giriş oldukça küçük ve insan boyundan kısa olan kemerli kapılardan sağlanır. Bu kapılarda devrin sanat anlayışını, ev sahibinin zevkini, yaşını, nereden geldiğini, dinini, mezhebini ve ekonomik durumunu yansıtan kapı tokmakları vardır. Zenginin kapı tokmağı gösterişli ve ağırdır. Fakirin ki ise sade ve gösterişsizdir.¹²⁷

Diyarbakır eski sokakları bir araba geçemeyecek kadar dar yapılmıştır. Bunda, iklimin etkisi ve sur içine sıkışmak mecburiyetinin başlıca sebepler olduğu iddia

¹²⁷ İlhan Akbulut; "Diyarbakır'ın Görkemli Evleri ve Kapı Tokmakları" *İş Bankası Diyarbakır Özel Sayısı, Kültür ve Sanat* - 28, Ankara, 1995, s. 63.

edilmektedir. Diyarbakır'ın bu dar sokaklarına "küçe" denmektedir. Bu küçeler pek çok manilere ve türkülere konu olmuştur.

Evler avluludur. Odalar avlu etrafına dizilmiştir. Her evde genellikle bir eyvan bulunur. Eyvanın üç tarafı kapalı, avluya bakan yönü açıktır. Avluda eyvan önüne rastlayan yerde bir havuz vardır. Büyük evler "harem" ve "selamlık" bölümlerine ayrılmışlardır. Arada geçidi sağlayan küçük bir kapı vardır.

Evler genellikle tek katlı, kiler ve odunluk olarak kullanılan bodrum katı üzerine kurulmuştur. Mutfak harem kısmındadır. Günümüzde müze olarak kullanılan Ziya Gökalp evi ve Cahit Sıtkı Tarancı evi geleneksel mimarinin en güzel örneklerindedir.

Günümüzde artık sur dışında yükselen apartmanlar vardır. Bu apartmanlara taşınmak bir modernlik göstergesi olarak algılanmaktadır.

4.5. El sanatları

Geleneksel el sanatları içerisinde kuyumculuğun özel ve yaygın bir ünü vardır. Vezir Hasan Paşa'nın 1599'da yaptırdığı Han ve Kapalı çarşıya dünyanın dört bucağından gelen cevahir tüccarları, getirdikleri ham taşları burada satarak Diyarbakırlı ustaların yaptıkları broşlar, gerdanlıklar, hasır bilezikler süslü avizeler vb. satın alarak giderlerdi. Günümüzde de Diyarbakır kuyumcularının yaptığı hasır bilezikler, gerdanlıklar ve gümüş buhurdanlıklar ünlüdür.

Eskiden yaygın olan dokumacılık bugün sadece az sayıda poşu dokumayla varlığını sürdürmektedir. Geleneksel giysiler ve dokumalar yerini hazır makine dokumalarına bırakmaktadır.

Merkez Kulp - Silvan ve Lice İlçelerinde ipekböcekçiliği yapılmaktadır.

Eski önemini yitirmekle birlikte varlığını hala sürdüren diğer el sanatları bakırcılık, toprak işleri, seracılık, keçecilik, kilim, cicim heybe gibi dokumacılık, işlemeli peşkir, peştamal dokuma ve son zamanlarda halıcılık ta önem kazanmaya başlamıştır.

Ayrıca testicilik yörenin ihtiyaçlarını karşılayacak orandadır. Genç kızların el becerisini ortaya koyduğu iğne oyası, tığ oyası mekik oyası gibi el sanatları varlığı korumaktadır.

4.7. Halk Mutfağı

Halk mutfağında yemekler genellikle bol acılı ve yağlıdır. Et, çoğu yemeğin değişmez ögesidir. Ayrıca sumak da çok kullanılmaktadır.

Kibe bumar en ağır yemeğidir. Çok zaman alan, uğraştırıcı bir yemektir. Ayrıca; Bulgur pilavı, Meftune, Çiğ köfte, İçli köfte, Saç tava, Ciğer, Kaburga dolması, İşkembe dolması, Lebeni, Duvaklı pilav, Sebze dolması ve Keşkek diğer yaygın yemek çeşitleridir.¹²⁸

Tatlılardan Diyarbakır burma kadayıfı, fıstıklı, cevizli ve peynirli kadayıfı meşhurdur.

4.8. Evlenme Geleneği ve Düğün

Diyarbakır'da evlenme geleneği Şanlıurfa ve Mardin'deki geleneklerden farklılık göstermemektedir. Esasında bölgenin çoğunda yapılan uygulamalar benzerlik taşımaktadır. Diyarbakır'da düğüne davet eden kadınlara "Endekçi" denmektedir (Urfa'da "indekçi")

Gerdekten önce, gelinin yatağında küçük bir erkek çocuğu yuvarlatılarak, erkek çocuklarının olması dileği ve arzusu dile getirilir. Gelin kapının önüne getirildiğinde eline, kırması için testi ve yumurta verilir. Ayrıca kaynana iki şekerin birini kendisi ısırır, diğerini geline verir. Kalan yarısını da karşılıklı birbirlerine vererek "iyi geçinme" dileklerini ifade ederler.

Diğer ayrıntılı bilgiler için Bknz: Şanlıurfa'da ve Mardin'de Evlenme Geleneği.

4.9. Halk Oyunları

- Halay: Erkek ve kadın gruplarınca ayrı ayrı veya beraber, birbirlerine sıkıca sarılarak oynanan oyundur. Genellikle sevinci ve coşkuyu ifade eder.

- Delilo (Delibe - Üçayak): Kız istemeye giderken oynanan oyundur. Oyuncular serçe parmaklarını birbirine geçirerek dairesel şekilde oynarlar.

- Esmerim: Esmer kızlara yakınlık arzusu ve ulaşma çabalarını anlatır.

- Çaçan: Çaçan isimli kadın kuyudan su çekerken ipinin kopuşunu, kocasından yardım isteyişini ve kovayı çıkarmak için sarfedilen çabaları anlatır.

- Çepik: Aşiretler arası kavgayı ve şiddeti, sonrasındaki barışmayı anlatır.

¹²⁸ *Diyarbakır Kültür Kılavuzu*, Diyarbakır İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2001.

- Kelek (Sal): Dicle nehri üzerindeki odun taşımacılığı ile ilgili yaşamı canlandırır.

- Kılıç - Kalkan: Aşiretler arasında kallesliğe karşı çıkararak, yüz yüze mertçe yapılan kavgayı anlatır. Sadece erkekler tarafından oynanır.

- Tek ayak - Çift ayak (Duling) - Keşa, Meryemo: Genel olarak neşe, coşku, birlik ve beraberliği anlatır. Geçimi hayvancılık ve tarıma dayanan toplumlarda ürünün bereketliliği, hayvanların çoğalmaları, aşiretler arasındaki barışmaları, bayramları, düğünleri, özel günlerin duygu ve düşünceleri bu oyunlarla dile getirilir.¹²⁹

Bunlar dışında;

- Keçikani, Berzini, Goncut oyunları da halay grubuna girmektedir.

Ayrıca; Teşi, Kurt – kuzu, Kıntles, Arani, Lalo, Memeli ve Tik (dik) oyunları da yörede oynanan diğer oyunlardır.¹³⁰

4.10. Giyim - Kuşam

Diyarbakır yöresinde çok zengin halk giysileri çeşitleri mevcuttur. Günümüzde kent yaşamında çağdaş giysiler benimsenmiş, fakat kırsal yörelerde çok az olmakla ve sadeleşmekle birlikte, geleneksel giysilere rastlanabilmektedir.

Erkekler şalvar üstüne gömlek, yelek ve ceket giyerler. Kafalarına kefiye(çefi) takarlar. Yaşlılar külah takarlar.

Kadınlar kafalarına kofî üzerine çeşitli renklerde poşu sararlar. Vücuda fistan zıbın (entari) giyilir. Bazen üst üste birkaç fistan giyilir. Bele çeşitli renklerde acem - kuşağı bağlanır. Fistan üzerine işlemeli hırkalar veya kotik (ceket) giyilir. Altına da şalvar giyilir. Genç kızlar çefi üzerine poşu (temezi) takarlar.

Önceleri Diyarbakır'da dokunan atlas, canfes, mantin, diba denilen ağır kumaşlardan entariler giyilir. Bele gümüş kemer bağlanırdı. Kışın kadife atlas yada ağır yünlü, kumaşlardan entari üzerine işlemeli hırka giyilirdi. Cumhuriyet döneminden sonra giysiler değişmeye başlamıştır. Özellikle kentleşmeyle erkekte şalvar yerini pantolona, postal ve çarık yerini kunduraya, kadınlarda ihram yerini eşarba, çarşaf yerini mantoya bırakmaya başlamıştır. Bunun sonucunda geleneksel dokuma ve giyim - kuşam artık terk edilmektedir.¹³¹

¹²⁹ *Diyarbakır Kültür Kılavuzu*, İl Kültür Müdürlüğü, Yay., 2001.

¹³⁰ Hayrettin İvgin; "Diyarbakır Halk Oyunları" *T. İş Bankası Diyarbakır Özel Sayısı, Kültür ve Sanat – 28*, Ankara, 1995, s. 55 - 56.

¹³¹ İbrahim Sarı; *Şehrimiz Diyarbakır*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay: 2 İstanbul, 1996.

4.11. Halk Deyimleri ve Atasözleri

- Azın kadrini bilmeyen çoğun kadrini hiç bilmez.
- Aç bırakma huysuz olur, çok söyletme yüz­süz olur.
- Ekmek yoktur yemeğe, atla çıkar gezmeye.
- Aba'nın kadri yağmurda belli olur.
- Akçesi ucuz olanın kendisi kıymetli olur.
- Cömert deyip yardım etmişler, yiğit deyip candan etmişler.¹³²

5. MARDİN

5.1. İlin Tarihçesi

Yöre M.Ö.3000'lerde Hurriler'in bölgeye yerleşmesi ile iskan yeri olmuştur. Daha sonra Hititler, Hint-Ari boyları, Mitanniler, Asurlular, İskitler, Persler ve Yunanlılar bölgede hüküm sürmüşlerdir. M.Ö.333 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender, sonra Romalılar ve İranlılar arasında el değiştirmiştir. Romalılar İran'daki Sasanilerin bölgeye yaptıkları akınları önleyebilmek için 337 - 340 yılları arasında biri Tur Abidin'de, diğeri, Dicle kenarındaki Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf) olmak üzere iki kale yaptırmışlardır.¹³³ 640 tarihlerinde İyaz Bin Ganem kumandasındaki bir İslam ordusu tarafından fethedilmiş, 750-751'de Beni Rebai Kabilesi, IX.yy'ın II.yarisında da Hamdaniler, 894'te Halife El-Mutezid tarafından, daha sonra ise Mervanilerin egemenliğine girmiştir.

Mardin ve çevresi ortaçağlarda Hıristiyanlık tarihinde de önemli bir yer işgal eder. Sasani hükümdarı II. Hüsrev'in (590 - 628) yukarı Mezopotamya'da Musul ve Tikrit civarına yerleştirdiği Bizans'lı harp esirleri 8 ve 9. yy.larda bu bölgede inançlarını yaymışlar ve bunun sonucu olarak da Mardin-Midyat çevresi Nasturilerin merkezi olmuş ve burada birçok manastır inşa edilmiştir. Deyrulmur ve Deyrülzafaran bunlardan önemlileridir.¹³⁴

Mardin İlinin asıl gelişmesi Artukoğulları zamanına rastlar. Bunlar bölgede 300 yıl egemen olmuş, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında (1086) şehri ve kaleyi ele geçirmişlerdir. Mardin Kalesi çok yüksek kayalıklar üzerinde bulunması sebebiyle

¹³² *2000'e 5 Kala Diyarbakır*, Diyarbakır Valiliği, Yay. 1995.

¹³³ Elmas Erdoğan, Zuhâl Dilaver; "Kültürlerin Buluştuğu Kent Mardin", *GAP Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu*, Şanlıurfa, 1998, s. 269.

¹³⁴ *Mardin İl Yıllığı*, 1967.

pek çok yabancı istilalara karşı başarı ile göğüs germiş, 1183 yılında Selahaddin Eyyubi, şehrin güneyine kadar gelmiş fakat ele geçirememiştir. Artuklular döneminde Mardin’de Camiler, hanlar, medreseler, hastaneler, köprüler ve köşkler yapılmıştır. Türk Moğol Hakanı, Timur 1401 yılında Mardin’i ele geçirmiş, tüm binaları yakıp yıkmış ancak kaleyi ele geçirememiştir.¹³⁵

1408 yılından sonra Artukoğulları hakimiyeti son bulmuş, 1432’ye kadar Karakoyunlular, 16.yy. başlarına kadar Akkoyunlular, 1508 yılından sonra Safeviler’in hakimiyetine girmiştir. 1514 yılında Çaldıran Zaferinde Osmanlılar Mardin’i ele geçirmeye çalışmış, önce kale dışındaki şehir teslim olmuş, 1517 yılında tamamen ele geçirilmiştir. Bundan sonra Mardin ve çevresi bir sancak haline getirilerek idari bakımdan Diyarbakır beylerbeyliğine bağlanmıştır.¹³⁶

Mardin’in Bağdat, Musul, Diyarbakır kervan yolu üzerinde olması şehrin ekonomik olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur.18.yy.’da idari bakımdan Bağdat’a bağlanmış, 1840 yılından sonra bir ara Musul ve tekrar 1869 yılında Diyarbakır’a bağlanmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar Diyarbakır’a bağlı kalmıştır.

Mardin Bölgesi sadece Güney Doğu Anadolu açısından değil, tüm Ön Asya açısından büyük önem taşır. Bölgenin kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan Dicle Vadisi hem siyasi hem de kültürel akımların geçit yeridir. Yazılı kaynaklara göre Asurlular bu vadiye büyük önem vermişlerdir. Asur ve dolayısıyla Mezopotamya için bu vadi bir çeşit can damarıdır.¹³⁷

Mardin’in kültürel yapısına bakıldığında, yaşam biçiminin diğer Güneydoğu illerine göre farklılık gösterdiği izlenmektedir. Tarih boyunca farklı uygarlık ve kültür hareketlerine sahne olan yerleşmede bu milletlerin dil, din ve geleneklerinin etkileri hala sürmekte olup, en önemli etki Nasturi ve Aramiler olarak da bilinen ve Mardin nüfusunun %10’unu oluşturan Süryanilerden gelmektedir. Süryaniler 1.yy.’da Mardin’de Deyruzafaran’ı kurarak burayı Süryani Kadim cemaatinin patriklik merkezi haline getirmişlerdir. Yörenin kültür yapısını belirleyen diğer etnik gruplar ise Araplar, az sayıdaki Ermeniler, Kürtler ve Yezidilerdir.¹³⁸ Tahrir defterlerinden elde edilen

¹³⁵ *Mardin İl Yıllığı*, 1987.

¹³⁶ Elmas Erdoğan, Zuhul Dilaver; a.g.e. s. 270.

¹³⁷ Hayat Erkanal, “Mardin Bölgesi Arkeoloji Araştırmaları”, *GAP Bölgesinde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu*, Şanlıurfa, 1998, s. 29.

¹³⁸ Elmas Erdoğan, Zuhul Dilaver; a.g.e., s. 271.

verilere göre 16. yy.'da Mardin'de 3600 Müslüman, 4100 Hristiyan ve 500 kadar Yahudi olmak üzere toplam 8200 kişi bulunmaktadır.¹³⁹

Mardin adının nereden doğduğuyla ilgili çok farklı rivayetler vardır. Kaynaklara göre eski Yunan Coğrafyacılar Mardin'i "Marde", Romalılar ise "Maride" olarak anmaktadırlar. Avusturya'lı tarihçi Hammer ise bölgeye (226 - 241) "Marde" adlı bir kavimin yerleştirildiğini, bu nedenle de şehrin "Marde" olduğunu yazmaktadır. Bizanslılar'ın "Mardia", Arapların ise Mardin olarak adlandırdıkları kentin adı Hana Dolagönü'ne(1972) göre de Süryani dilindeki"Mardo-Merdi"(Kale)'den gelmektedir.¹⁴⁰ Bazı kaynaklarda ise "Merdin" olarak geçmektedir. Halkın çoğu bugün bu ismi kullanmaktadır.

Evliya Çelebi Mardin'den "Tahtı Dara" yani Kal'a-i Mardin başlığı altında bahseder. Kalenin Hz. Yusuf tarafından imar edildiğini, burada bulunan ejderin bizzat kendisi tarafından öldürüldüğünü, bu sebeple buraya "Kuhi-Mar" ve şehre de Mardin ismi verildiğini yazar.¹⁴¹

5.2. Coğrafi Konum

Mardin yüzölçümü 8.891 km² olup GAP alanı içerisinde % 12'lik bir alanı işgal eder. Doğuda Şırnak ve Siirt, Batıda Şanlıurfa, Kuzeyde Diyarbakır ve Batman, güneyde Suriye topraklarıyla çevrilidir. Tarıma elverişli toprakları toplam yüz ölçümünün % 42'sini oluşturur.

2000 yılı Genel Nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam nüfusu 705.098 dir. Bunun 391.249'u il ve ilçe merkezlerinde, 313.849'u ise köylerde yaşamaktadır.¹⁴² Yani kentleşme oranı % 55'tir.

Mardin'in merkez ilçe dahil 10 ilçe merkezi, 30 belediye, 522 köy ve 304 köyaltı yerleşmesi vardır.

DPT'nin 1996 yılındaki 858 ilçenin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında¹⁴³

Merkez	179
Kızıltepe	576
Nusaybin	628

¹³⁹ Elmas Erdoğan, Zuhale Dilaver a.g.e., s. 270.

¹⁴⁰ Elmas Erdoğan, Zuhale Dilaver; a.g.e., s. 269.

¹⁴¹ *Mardin, İl Yıllığı*, 1987, s. 12.

¹⁴² D.İ.E. 2002, *Türkiye İstatistik Yıllığı*.

¹⁴³ *GAP Mardin, Sosyo-Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma, İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1997.

Midyat	670
Yeşilli	710
Ömerli	782
Mazıdağı	788
Derik	807
Dargeçit	825
Savur	834.sıradadır.

5.3. Aşiretler¹⁴⁴

- **Abbasan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafi mezhebine bağlıdırlar.
- **Alikan (Allo) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafi – Süryani'dirler
- **Barava (Barafa) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Bereli (Bereketli) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Bileşki Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Bubelan(Bublena)Aşireti**→ Kürtçe konuşurlar.Şafidirler. Merkez ilçe köylerinde otururlar.
- **Çemnehir Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Mazıdağı ilçesi köylerinde otururlar.
- **Çaçan Aşireti** → Türkçe - Çeçence konuşurlar. Şafidirler. Kızıltepe ilçe merkezinde otururlar.
- **Çayı Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Mazıdağı ilçesi köylerinde otururlar.
- **Çiti Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Nusaybin ilçesinin doğu bölgesinde otururlar.
- **Dekkori Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Dekşuri (Deksori) Aşireti** → Kürtçe ve Süryanice konuşurlar. Şafi – Süryani'dirler. Midyat ve Dargeçit ilçelerinin köylerinde otururlar.
- **Atmanki (Mahmutki) Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafi – Süryani'dirler.
- **Delikan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Deştiguvar Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Diveran Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.

¹⁴⁴ Bu bölümdeki bilgiler *Aşiretler Raporu*, 1. Basım, İstanbul, 1998, ve Ahmet Özer; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998,s.126'dan derlenmiştir.

- **Dübilan Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Hanefi - Şafidirler.
- **Daşkan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Yezidi'dirler. Nusaybin'de otururlar.
- **Dümbülhan (Dümüli) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Erolyan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Genco Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Habesteni Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Hasana Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Hastad Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Helecan (Helece) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Hasnan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Yarı göçebedirler.
- **Hevirki (Deksuri) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Yezidi'dirler, Nusaybin İlçesi Kaleli, Girmeli, Değirmencik, Çilesiz, Kocadağ, Midyat İlçesi, Yazıören, Korucu, Bağözü, Gülgöze, Gükankayın köylerinde otururlar.
- **Hıdıran Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Hüverki (Heverki) Aşireti** → Kürtçe - Arapça - Süryanice konuşurlar. Şafi - Süryanidirler.
- **Kalenderan Aşireti**→ Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Mardin'in çöl kısmında yaşamaktadırlar.
- **Keççani Şemsan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Yarı göçebedirler.
- **Kikan (Kiki) Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafidirler. Mardin'in çöl kısmında yaşamaktadırlar.
- **Köse Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafi - Hanefidirler.
- **Lef (Lif)Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Mardin'in çöl kısmında yaşamaktadırlar.
- **Muhallem Aşireti** → Kürtçe , Arapça, Süryanice konuşurlar. Şafi – Süryani'dirler.
- **Kuçekan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Mahalyan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Mahmudan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Mazıdağ Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Katolik'tirler. (Mazıdağı çevresinde otururlar.)
- **Mendıkan Aşireti** → Mardin'in dağ kısmında yaşamaktadırlar.

- **Mırınyan Aşireti** → Mardin'in çöl kısmında yaşamaktadırlar.
- **Ömerkan Aşireti** → Mardin'in çöl kısmında yaşamaktadırlar.
- **Metinan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Milan Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Mişken (Meşkin) Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafidirler. Mardin'in dağ kısmında yaşamaktadırlar
- **Rutan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Selikan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Sofnan (Sofhan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Sokran Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Sürgücü Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Şeyhan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Taşlı (Daşıyan) Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafidirler.
- **Temikan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Yakubi Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafi - Hanefidirler.
- **Zahuran Aşireti** → Süryanice konuşurlar. Şafi - Süryani Kadim.

5.4. Yöresel Mimari

Topografik özellikler nedeniyle üst üste ve sıkışık bir yapılaşmaya sahip kentte ova ile ovaya doğru teraslar biçiminde inen kübik formlu konutların oluşturduğu kent formunu, Anadolu'nun başka yerinde görmek mümkün değildir. Kent merkezinde geleneksel konutların hepsi açık renkli kalker taşı ile inşa edilmiştir. Çatılar düzdür. Konutlar birbiri üzerine konumlanmışlardır. Sadece sokak ve caddeler konutlar arasındaki boşlukları oluştururlar. Bir konutun çatısı diğerinin avlusudur. Tüm yapılar Mezopotamya ovasına doğru güneye bakmaktadır. Kimi konutlar geçişler ile sokağın üstüne de taşmışlardır.

Konutlardaki oda sayısı genellikle üçtür iki katlı olarak yapılmışlardır. Gerek iç mekandaki kapı, pencere dolap çevrelerinde, gerekse cephelerdeki taş işçiliği son derece dekoratiftir. Benzer niteliksel konutlara Midyat İlçesinde de rastlanırken ova kesimindeki Kızıltepe, Mazıdağı ve Nusaybin İlçe ve köylerinde iklim koşulları ve çevresel koşullar gereği konutlar toprak damlı, kagirdir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Elmas Erdoğan, Zuhul Dilaver; a.g.e.s. 274.

5.5. El Sanatları

Mardin ve çevresinde altın ve gümüş işlemeciliği çok ileri düzeydedir. “Telkari” işlemeciliği ile birlikte, kol düğmesi, tabak, kolye, çay takımı, yüzük ve çeşitli gümüş eşya kuyumculukta başlıca örneklerdendir.

13.yy’dan bu yana devam eden madencilik ve döküm işçiliğine de rastlanmaktadır. Ayrıca evlerin, camilerin, türbelerin, kiliselerin duvarlarını süsleyen taş işçiliği Mardin’in köklü kültürünü yarınlara taşıyacaktır.

Mardin’de ayrıca çanak-çömlekçilik, dokumacılık, basmacılık, halıcılık, bakırcılık, kalaycılık, terzicilik, marangozculuk, ve semercilik eskisi kadar olmasa da devam etmektedir. Keçecilik, sedef işlemeciliği, kilimcilik, Midyat el nakışı ve oyacılık da diğer el sanatlarındandır.

5.6. Halk Mutfağı

- Çorbalar: lebeniye, un çorbası, nohut çorbası, dövme çorbası, salçalı yarma çorbası.
- Kebaplar: Soğan kebabı, patates kebabı.
- Et yemekleri: Daba, fikriye, havuç turlüsü, mazlum
- İçli köfte, mercimekli köfte, cevizli içli köfte, aya köfte.
- Semizotu tavaşı.
- Rami dolması, patlıcan, biber, kabak, kaburga, hindi, kuru, tavuk dolmaları, sarmalar, işkembe dolması.
- Hamurlu yemekler: Sembusek, cevizlik börek, susamlı patates böreği, yumurtalı susamlı börek, etli ekmek.

Tatlılar: Aşure, zerde, un helvası, peynir helvası, havuç tatlısı, pestil, cevizli sucuk, kesme.¹⁴⁶

5.7. Evlenme Geleneği ve Düğün

Akraba evliliği ve görücü usulü evlilikler çoğunluktadır. Berdel, polijini, levirat, kaçırma ve anlaşarak yapılan evlilikler de vardır.

Görücü usulü evliliklerde kız tarafı kızını vermek istemezse ya başlığı çok yüksek tutar ya da “kızımız daha küçük” derler.

Kızını evlendirecek olan aileler damat adayının içki ve kumar alışkanlıkları olup olmadığını, kaynana olacak kadının uyumlu ve çekilebilir olup olmadığını, evde bekar

¹⁴⁶ *Yaşayan Tarih Mardin* İl Yıllığı, 1998.

görümcelerinin olup olmadığını, gelirinin iyi olup olmadığı konusunda ön araştırma yaparlar, özellikle memurlar iş garantileri nedeniyle daha çok tercih edilmektedirler.

Nişan ve düğünün bütün masraflarını erkek tarafı karşılamaktadır. Söz kesiminden sonra oğlan tarafı kızla birlikte alışverişe çıkarlar. Takılar ve giysiler alınır. Kız tarafı da erkek için pijama takımı, terlik, ayakkabı, iç çamaşır, traş takımı, parfüm ve elbiselik kumaş alır. Karşılıklı bohça değiş tokuşu yaparlar.

Nişan gecesi için kız evine bir torba çay şekeri götürülür. Bu şerbet için kullanılmaktadır. Nişanlılık döneminde kız ve erkeğin birbirlerini görmeleri hoş karşılanmaz.

Düğünden bir hafta evvel kız evinde, çeyiz serilir. Çeyizi görmeye gelenler hediyeler getirirler. Oğlan tarafından bir yetkili de gelip çeyizlere bakar ve kız tarafının hazırladığı çeyiz defterini alıp götürür. Çeyiz sergileme, hem komşu ve akrabalara kız tarafının neler aldığını göstermek, hem de eksikliklerinin neler olduğunu gösterip getirilecek hediyelerin bu yönde olmasını sağlamak içindir.

Gelin, Perşembe veya Pazar günü getirilir. Bu nedenle düğünler Salı veya cumadan başlar. Gerdekten bir gece önce kına gecesi yapılır. Erkeğin ve kızın arkadaşları ayrı evlerde eğlenirler. Damat evinde oğlanın arkadaşları çalgılar eşliğinde avluda meşe odunundan yaktıkları ateşin etrafında oynarlar. Gecenin ilerleyen saatlerinde damat ateşin yakınına getirilir. Orta yerde gençlerin yardımı ile üstündeki giysiler çıkartılarak, maniler, türküler eşliğinde damatlık giysileri giydirilir ve zılgıtlar eşliğinde omuzlarda dolaştırılır. İlerleyen saatlerde oğlan tarafının kadınları kız evine kına yakmağa giderler. Kızın eline kına yakılır. Kız, avucuna altın konmadan elini açmaz. Daha sonra damat evine de kına götürülür ve oğlanın sol elinin serçe ve yüzük parmağına kına yakılır. Ertesi sabah gelin getirileceği için evde büyük bir telaş başlar.

Damat evinde kurbanlar kesilip, yemekler yapılır, sofralar kurulur, mevlit okutturulur. Öğleden sonra damat traş töreni başlar. Oyun alanının ortasında damat, berber tarafından ağır ağır traş edilir. oynayanlar, damadın çevresinde bütün hünerlerini sergilerler. Varlıklı olarak tanınanlar oynayanların, ve damadın başında paralar gezdirerek berbere ve çalgıcılara verirler. Daha sonra hep birlikte gelin almaya gidilir. Zılgıtlar eşliğinde evden alınarak konvoylar eşliğinde gezdirilir. Kapının önüne getirildiğinde damat, yukardan gelinin kafasına şeker, kuru üzüm ve para karışımından atar. Gelinin eline, içinde şeker ve bozuk para dolu testi verilerek kırdırılır: testiden yere

saçılan para ve şekerlerden herkes pay kapmaya çalışır. Bunların bereket ve uğur getireceğine inanıldığı için saklanır.

Gelin içeriye girdikten sonra artık düğün alayı dağılmaya başlar ve çalgılar susar. Erkek sağdıçıyla birlikte dışarda zaman geçirirken, gelinin de yanında sağdıçlığını yapan “yenge”lerinden biri vardır. Akşam gelin ve damat için özel bir tepsi hazırlanır. Buna meyveler, tatlılar, çerezler konur gerdek için yer yatağı serilir. İlerleyen saatlerde herkes evden ayrılır ve damat sırtı yumruklanarak içeri sokulur.

Gelin ve damat ikişer rekat namaz kıldıktan sonra gerdeğe girerler. Onlar için hazırlanan yiyeceklerden yiyerek sabaha kadar muhabbet ederler ve geceyi uykusuz geçirirler.

Cuma sabahı “sabahiye” günüdür. Gelin kaynana ve kayınpederin elini öper, hediyeler alır. Komşular, akrabalar gelini görmeye gelirler. Gelin, sabahtan süslenerek gelenleri karşılar, ikramlarda bulunur.

Pazar akşamı (yani düğünden sonraki üçüncü gün) kız tarafı, oğlan ailesinin bütün üyelerini yemeğe çağırır.

Genellikle bu davette damada kol saati, yüzük veya elbiselik kumaş gibi hediyeler verilir. Damat tarafı da aynı hafta içinde kızın ailesini davet eder.

Mardin’deki Hıristiyan inanışındaki düğünlerde bazı farklılıklar vardır. Bu kesimde başlık ve çeyiz serme sırasındaki defter tutma olayı söz konusu değildir. Nişan törenlerinde çörek kırılır. Düğün Perşembe günü başlar, Salı sabahı biter. Ayrıca ailesinin evinden alınan gelin damat evine götürülmeden önce Kilise’ye götürülerek dini nikah kıyılır.¹⁴⁷

5.8. Halk Oyunları

Oyunlar davul, zurna, tulum, tef, kaval, erbana, kavak, kemençe, kent merkezinde cümbüş, darbuka, bağlama, zilli tef ve koto eşliğinde oynanır.

Halk oyunlarının kökeni, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanın ilk aracı sayılan bedenle anlatım olanağına kavuşan dans, ruhsal durumların ve gerilimlerin devinime dönüşen bir boşalımdır. Başlangıçta bireysel ve profan bir gereksinmeden doğan dans, giderek toplumsal ve dinsel bir karaktere dönüşmüştür.¹⁴⁸

¹⁴⁷ *Yaşayan Tarih Mardin*, 1998, Mardin Valiliği, s. 129 - 135.

¹⁴⁸ S. Veyis Örnek; *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*; İstanbul, 1995, s. 181.

Halk oyunları (Halk dansları) özlerine, biçimlerine ve amaçlarına göre değişiklik göstermekle birlikte başlıca iki grupta toplanırlar kutsal ve kutsal dışı danslar. Kutsal danslar ana çizgisiyle dinsel karakterdedir ve ibadetin önemli bir bölümünü oluşturur. Kutsal olmayan danslar ise eğlenmek, bedensel yetenek ve becerileri göstermek, aşkı, sevgiyi, özlemi, sevinci, dayanışmayı, günlük yaşamı ve doğa olaylarını anlatmak amacı taşımaktadır.

Mardin'deki halk oyunları şunlardır:

- Berivan: Süt sağma olayını anlatır.
- Cirane: Komşu aşkını anlatır.
- Keçikani: Genç kız oyunudur. Sevgiyi, dostluğu, birlikteliği anlatır.
- Mamır: Sevgiliye ağıt niteliğindedir.
- Bişaro: Bağ bozumunu anlatır.
- Segavi: Sevgi ve coşkuyu anlatır.
- Cenbeli Ağa: üzüntüyü ağıtlarla anlatır.
- Henne: Kına yakma geleneğini anlatır.
- Bablekan: Kuyudan su çekme eylemini anlatır.
- Çeçanı: Memleket özlemine anlatır.
- Üç kırma: Üç kırmayla oynanan erkek oyunudur.
- Meryeme: Aşk ve sevgiyi anlatır.
- Lorke,Himalaye: Coşkuyu anlatır.
- Kesirteyn: Sevgi ve aşkı anlatır.
- Çepikli: Şiddet ve sevgiyi birleştiren bir oyundur.
- Koçero: Göçebelerin yayladaki yaşamlarını canlandırır.
- Haftano: Giyinme ve yayladaki yaşamlarını canlandırır.
- Dik Oyun: Toplumsal yaşamın disipliner yönünü anlatır.
- Raksıl Havanım: Elit tabaka oyunudur.
- Rihane: Reyhan çiçeğinin büyüdükçe etrafa yaydığı kokunun etkisiyle dans eden insanları anlatır.
- Malaya: Birlikteliği anlatır kadınlar ve erkekler birlikte oynarlar.
- Kemanbazo: Ayrılığı ve sitemi anlatır.
- Sabiha: Ölümsüz bir aşkı anlatır.
- Hal - Matar (Yağmur yağdı): Yağmurun yarattığı hava anlatılmaktadır.

- Zeyzo: umutsuz bir aşkı anlatır.
- Esmerim: Esmer sevgiliyi anlatır.
- Botani: Birlik duygusunu anlatır.
- Çarıtsu: Testiye çeşmeden su taşıma eylemini anlatır.
- Şevko: özlemi anlatır.
- Hırpani: Aşk acısını anlatır.
- Hurşe: Sevinç ve coşkuyu anlatır.
- Delal: Sevgiliye özlemi anlatır.
- Kosari ve Haddino: Birlikteliği anlatır.¹⁴⁹

5.9. Geleneksel Giyim - Kuşam

Günümüzde kent yaşamında çağdaş giysiler benimsenmiş, fakat kırsal yörelerde çok az olmakla birlikte, geleneksel giysilere rastlanabilmektedir.

Mardin'deki dağ ve ova yerleşim yerlerindeki giysiler farklılık taşımaktadır. Çünkü giysileri etkileyen en önemli faktörlerden birisi hava şartlarıdır. Kadınlar; Dağ kesimindekiler kofi veya tar denilen yuvarlak başlığı kafalarına takıp üzerine fes geçirirler. Ova kesimindekiler ise çefi (kefiye) takıp üstüne poşu bağlarlar. Bütün köylerde beyaz veya krem rengi fistan (yuvarlak yakalı, ayak bileklerine kadar uzanan, uzun yırtmaçlı) giyilir. Üzerinde gümüş ve altın işlemeli, renkli nakış iplikleriyle işlenmiş desenler olabilir. Üzerine üç etek giyilir. Kola hasır bilezikler, beşi birlikler takılır. Fistan ve üç eteğin altına ayak bilekleri büzgülü şalvarlar giyilir.

Erkekler; kafalarına fes, külah takarlar üstüne de poşu bağlarlar. Bazen de peyaz poşu üzerine camedan denilen "egal" takarlar.

Vücutlarına "kıras" denilen entari yada zubun giyip üzerine siyah işlemeli yelek giyerler. Zubunları sıfır yaka ve tek düğmelidir, kol uçlarında purçikleri vardır. Altına şalvar giyilir. Günümüzde daha çok şalvar, üstüne çizgili kumaş veya düz beyaz pamuklu keten kumaştan yapılmış hakim yakalı gömlek giyilir. Onun üstüne de kuşak sarılır ve cepken yelek giyilir. Kışın "Haşo" denilen pamuktan yapılmış, dikişleri baklava dilimli bir tür ceket giyilir. Ayrıca "Aba" denilen ayak uçlarına kadar uzanan kalın giysiler de dışarda giyilir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ *Yaşayan Tarih Mardin*, Mardin Valiliği, 1998, s. 120 - 123.

¹⁵⁰ *Yaşayan Tarih Mardin*, Mardin Valiliği, 1998, s. 124 - 127.

5.10. Halk Deyimleri ve Atasözleri

- İyiliğe iyilik yap, kötülüğe kötülük yapma!
- Soysuz olandan soysuz evlat doğmaz.
- Tilki yavrusu aslan olmaz.
- Kömürcüyle dost olanın eline kara bulaşır.
- Baba kırk evladı besler, kırk evlat bir babayı beslemez.
- İyisi bizi bulmaz, kötüsü bizden uzak durmaz.
- Yeşerecek ot, taşın altında kalmaz.¹⁵¹
- Acı acura, samyeli vurmaz.
- Zengin horozu bile yumurtalar.
- Bilmemek rahatlık demektir.
- Kızını vermek istemeyen başlığını artırır.
- Kılıç yarası iyileşir, kötü sözün yarası iyileşmez.
- Eski dost, dizginleşmiş at gibidir.
- Nine, evleneceğine inanmıyordu, şimdi yedi erkek çocuk doğurmaktan bahsediyor.
- Tavuklar artınca, yumurta sayısı azalır.
- Deve besleyen kapısını yüksek yapar.
- Vadinin beş yerinde tilki kraldır.
- Pilav yiyen, hançeri de göğüsler.
- Mal bozursa, mal müdürü ne yapsın.
- Denemiş ayran, denenmemiş yoğurttan iyidir.
- Delinin sakızı dağ kadar olurmuş.¹⁵²

6. ADIYAMAN

6.1. İlin Tarihçesi

Adıyaman tarihinin Paleolitik döneme kadar uzandığı Palanlı Mağarasında yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır.

Bölgenin tarihiyle ilgili yazılı belgeler M.Ö. 2000 yıllarından başlamaktadır. Bu belgelere göre Adıyaman;

M.Ö. 1650 - 1340 yılları arasında Hititler;

¹⁵¹ *Mardin İl Yıllığı*, 1987.

¹⁵² *Yaşayan Tarih Mardin*, Mardin Valiliği, 1998.

1340 - 1000 yılları arasında önce Hurriler, sonra Mitanniler
 1000 - 708 yılları arasında Kummuh Krallığı
 708 - 605 yılları arasında Asurlular
 553 - 333 yılları arasında Persler
 333 - 323 yılları arasında Helenistik dönem
 305 - 69 yılları arasında Selökidler (Selevkoslar)
 M.Ö. 69 - M.S. 72 yılları arasında Kommagene Krallığı
 M.S. 72 - 395 yılları arasında Romalılar
 395 - 636 yılları arasında Bizanslılar
 670 - 758 yılları arasında Emeviler
 758 - 926 yılları arasında Abbasiler
 926 - 958 yılları arasında Hamdaniler
 958 - 1114 yılları arasında Bizanslılar
 1114 - 1204 yılları arasında Eyyubiler
 1204 - 1298 yılları arasında Anadolu Selçukluları
 1298 - 1516 yılları arasında Memlûklülerin denetiminde kalmış, 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır.¹⁵³

Bugün merkez ilçenin adıyla anılan Adıyaman'ın eski adı Hısn-ı Mansur'dur. Bu ad, 7. yy.'da buraya gelen Emevi komutanlarından Mansur İbn-i Canena'nın Bizans'a karşı yaptırdığı Hısn-ı Mansur (Mansur Kalesi) dolayısıyla verilmiştir.¹⁵⁴

1516 yılında Osmanlı topraklarına katılan Adıyaman, başlangıçta merkezi Samsat'ta bulunan bir sancakla Maraş Beylerbeyliği'ne bağlıyken, Tanzimat'tan sonra ilçe olarak Malatya'ya bağlanmıştır.

1954 yılına kadar Malatya'ya bağlı bir kaza olan Adıyaman 1 Aralık 1954 tarihinde bağımsız bir il haline gelmiştir.¹⁵⁵

6.2. Coğrafi Konum

Yüzölçümü 7164 km² olup, toplam GAP alanı içerisinde % 10'luk bir yer işgal etmektedir. Tarıma elverişli toprakları % 44 oranındadır.

Adıyaman, güneyinde Gaziantep ve Şanlıurfa, doğusunda Diyarbakır, kuzeyinde Malatya ve batısında Kahramanmaraş illeri ile çevrelenmiştir.

¹⁵³ *Adıyaman' 94*, Adıyaman Valiliği, 1994 ve *Yurt Ansiklopedisi*, 1. Cilt, 1984.

¹⁵⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul, 1984, s. 191.

¹⁵⁵ *Adıyaman İl Yıllığı*, 1998.

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre ilin toplam nüfusu 623.811'dir. Bunun 338.939'u il ve ilçe merkezlerinde, 284.872'si ise köylerde yaşamaktadır.¹⁵⁶ Kentleşme % 54 oranındadır. Km²'ye yaklaşık 87 kişi düşmektedir.

Adıyaman bölgesinin yer altı zenginliği çoktur. Gerger, Besni, Çelikhan ve Merkez'de zengin krom, demir, bakır, manganez, Gölbaşında ise kömür yatakları vardır. Ayrıca Adıyaman GAP Bölgesi'nde petrol çıkartılan illerimizden biridir. Özellikle Merkez; Tümrüz, Çemberlitaş, Kahta, Karakuş, Cendere, Çukurtaş ve Karadut yörelerinden çıkarılmaktadır. Türkiye'de TPAO tarafından üretilen petrolün % 60'ı buradan çıkarılmaktadır.¹⁵⁷

Adıyaman'ın Merkez ilçeye birlikte 9 ilçesi, 355 köy ve 613 köyaltı yerleşmesi vardır.

Adıyaman, sanayideki istihdamın toplam çalışanlar içindeki oransal değerleri ile Gaziantep ve Besni'den sonra üçüncü gelmektedir. Batman ise dördüncü sıradadır. Merkez ilçe yerleşiminden sonra gelişme potansiyeli yüksek üç yerleşim yeri sırasıyla Besni, Kahta ve Gölbaşı'dır. Çelikhan ve Gerger görece az gelişmiş yerleşimlerdir.

DPT Bölgesel gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nce 1996 yılında yapılan çalışmada, 858 ilçe içinde Adıyaman'daki ilçelerin gelişmişlik sıralaması şöyledir:

- Merkez 170
- Gölbaşı 299
- Besni 554
- Kahta 627
- Tut 730
- Çelikhan 746
- Samsat 806
- Gerger 841
- Sincik 854. sıradadır.¹⁵⁸

¹⁵⁶ D.İ.E., 2002, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, s. 53.

¹⁵⁷ *Adıyaman İl Yıllığı*, 1998.

¹⁵⁸ *GAP Adıyaman, Sosyo-Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma idaresi Başkanlığı, Ankara, 1997.

6.3. Aşiretler¹⁵⁹

- **Beyler Aşireti** → Türkçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Beziki Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Cihanbey Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Cikkan Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Cullu Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Çerkezan Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Dersim Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Düğerler Aşireti** → Adıyaman merkez köyleri ,Kahta ve Gerger ilçeleri civarında yaşarlar.
- **Gergerler Aşireti**→ Adıyaman merkez köyleri ,Kahta ve Gerger ilçeleri civarında yaşarlar.
- **Direjan Aşireti** → Kürtçe ve Zazaca konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Ferşatan Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Gavuz Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Hacıyanlar Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Hacı Mehmedan Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Hıdri Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefi mezhebine bağlıdırlar.
- **Hıdısor (Hıdırsari) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefi ve Alevi Kızılbaş olanları vardır.
- **İzol Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Karolos Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Kavi Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefi ve Alevi Kızılbaş olanları vardır.
- **Kırvar Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Kurdan Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefidirler.
- **Melikan Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefidirler.
- **Mukriyan Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefidirler.

¹⁵⁹ Bu bölümdeki bilgiler *Aşiretler Raporu*, 1. Basım, İstanbul, 1998 ve *Yurt Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul, 1984, s. 234 ve Ahmet Özer; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998,s.129'dan derlenmiştir.

- **Mirdisi Aşireti** → Türkçe - Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Pirvan Aşireti** → Zazaca konuşurlar. Hanefidirler.
- **Poliklos Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Rişvan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Rumyan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.
- **Ziran Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Hanefidirler.

Bunlar dışında;

- Bayki, Bakuki, Bereketli, Baylanlı, Çuybanlı, Çakallı, Çevganlı, Darıcanlı, Dirikanlı, Fıskılı, Gedne, Halikan, Hüveyda, Rutan, Seçan, Sinanlı ve Zerikan aşiretleri de vardır.¹⁶⁰

6.4. Yöresel Mimari

Tarihsel yapılarda en çok Yunan ve Arap İslam mimarlığının etkileri görülmektedir. Adıyaman'daki mimarlık ürünlerinin en ilginç örnekleri camilerdir. Cami ve türbelerde Mısır mimarlığı etkileri görülmektedir.¹⁶¹

Evlerde Arap mimarlığı etkisi gözükmektedir. Geleneksel yapılar yığma taş, kerpiç ve toprak damlı evler şeklindedir.¹⁶²

6.5. El Sanatları

Halıcılık, Semercilik, Kilim, heybe, hurç, cicim dokumacılığı, Demircilik, Bakırcılık, Ağaç oymacılığı, Keçecilik, Dericilik. Oya işçiliği, dantel, boncuk, mekik, tığ işleri. Yemencilik hemen hemen yok olmak üzeredir.

6.6. Halk Mutfağı

Çift köfte, İçli köfte, Basalla (ekşili köfte), Mercimekli köfte, Yapıştırma ve hitap, Külâh dolması, Yoğurtlu köfte, Kulak çorbası (sarımsaklı, yoğurtlu mantı çeşidi) Kıymak (yumurta, un ve peynirle yapılır), Mahluta (kırık mercimekli çorba), Lahana köftesi (lahana yaprağına sarılarak yapılan köfte), Kiraz ve vişne yaprağından, fasulye yaprağından yada tevekten yapılma ekşili köfteler, Analı - kızılı (yufka kırıkları katılan mercimek çorbası)¹⁶³

¹⁶⁰ *Yurt Ansiklopedisi*, I. Cilt, 1984, s. 234.

¹⁶¹ *Yurt Ansiklopedisi*, I. Cilt, 1984, s. 237.

¹⁶² *Adıyaman' 94*, Adıyaman Valiliği, 1994.

¹⁶³ *Yurt Ansiklopedisi*, I. Cilt, s. 236.

6.7. Evlenme Geleneği ve Düğün

Genel olarak Şanlıurfa düğünleriyle aynı özelliklere sahiptir. Söz kesimi yapıldıktan sonra başlık parasının bir bölümü, kız babasına “sakal öpme” töreni ile verilir. Nişan ile düğün arasında dini bir bayram varsa, kız evine kurdelelerle süslenmiş bir koç ve pirinç gönderilir. Gelin erkek evi kapısına gelince arabadan inmek istemez, bunun üzerine oğlan babası veya annesi geline “indirmelik, üzengilik” denen bir armağan verir. Gelin kapıya yaklaşırken, damat ve sağdıç başına para saçarlar. Bu paraların yeni evlilere zenginlik getireceğine inanılır. Gelin, kapıdan girerken de güvey yada orada bulunanlardan biri, bir yumurtayı yada narı duvara veya kapıya vurarak kırar, bunda gelinin eski huylarının, aynı yumurta gibi kırılması ve tamamen yeni eve uyum sağlaması dileği yatmaktadır. Ayrıca evlenmemiş kızlar, kırılan narın tanelerinden yerlerse kismetlerinin açılacağına inanırlar.¹⁶⁴

Diğer tüm aşamalar için Bknz. Şanlıurfa’da Evlenme Geleneği ve Düğün bölümü.

6.8. Halk Oyunları

Adıyaman’daki kültürel yapı Malatya’nın merkez olduğu bir bölge içerisinde şekillenmiştir. Bu nedenle halk kültürü içerisindeki halk oyunları da Malatya’dakilerle benzerlik göstermektedir.

Oyunlarda halaylar başta gelmektedir. En çok oynanan halaylar;

Ağır Halay, Düz Halay, Ağır Malatya, Berde, Deriko, Üç ayak, Ağır hava, Dik hava, Hasan dağlı, Lorke, Pekmezo, Dokuz oğlu, Dokuz okkalı, Tırpana, Kudaro halayı ve Ağır Govcuk’tur.¹⁶⁵

Bunlar dışında;

Sal oyunu, Hasat oyunu, Kımıl oyunu, Göçer oyunu, Hellican, Hallaç, Türkan ve Kaynana oyunları da vardır.

Oyunlar; davul, zurna, kaval, bağlama, def, keman, ut, kemane, ıklığ, darbuka, cümbüş, leğen, saz, cura ve meyt efşliğinde oynanmaktadır.

Adıyaman’da çeşitli orta oyunları da sergilenmektedir. Bunlardan en ilginç kartal oyunudur. İhtiyar bir çiftin ölen koyunu ve bu koyunu yemeğe çalışan kartal ve tilkiyi konu edinir.

¹⁶⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, I. Cilt, 1984, s. 236.

¹⁶⁵ *Yurt Ansiklopedisi*, s. 238.

6.9. Giyim - Kuşam

Türkiye'nin bütün kentsel yörelerinde olduğu gibi, Adıyaman kent merkezinde de geleneksel giysiler giderek yerlerini çağdaş giysilere bırakmaktadır.

Kırsal yörelerde özellikle kuzeydeki dağ köylerinde, geleneksel giyim biçimi azda olsa geçerliliğini sürdürmektedir. Kadınlar; uzun kollu, yakası açık bir fistan (entari) onun üstüne bele kadar inen işlemeli bir gömlek, onun üstüne de önü iki, arkası tek parçadan oluşan üç etek giyerler. Bele "ben" denen işlemeli bir kuşak sarılır. Başlarına süslü başlıklar (taç, tepelik) veya fes giyilir. Fesin üstüne de poşu sarılır. Yörede kadın giysilerinden en ilginç "çotu" denilen bir çeşit entaridir. Bu entari, şalvar üstüne giyilen kısa ve çok kırmalı süslü bir eteklik gibidir.

Kahta, Gerger ve Çelikhan yörelerinde kadınlar başlarına "terlik" denilen bir baş örtüsü, bağlarlar. Terliğin çevresine ipek poşu sarılır. Ayrıca bazı ova köylerinde "avşu" denilen çene altından geçirilerek bağlanan geniş baş örtüleri de kullanılır. Genç kızlar ise yazma bağlarlar.¹⁶⁶

Dışarıya çıkarken vücudun tamamını örten siyah renkli ince bir kumaştan yapılmış "izar" denilen bir elbise giyerler. Şimdilerde manto ve eşarp kullanımı yaygınlaşmıştır.

Erkeklerde yakalı veya yakasız gömlek üzerine yelek, altına şalvar, bele "fillik kuşak" denilen ipekli, püsküllü, beyaz renkli bir kuşak (kefiye) sarılır. Kışın üste "sako" (kalın ceket) yada "aba" giyilir. Başa şapka, külah veya poşu takılır.¹⁶⁷

7. SİİRT

7.1.İlin Tarihçesi

Siirt, Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kesiştikleri alanda kurulmuştur. Bu yüzden kuzeyinde ve güneyinde ortaya çıkan uygarlıklar yörenin kültürel gelişmesinde etkili olmuştur. Bölgenin dağlık oluşu, ulaşım olanaklarının sınırlılığı, gelişmiş kentlerin, kültür merkezlerinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Günümüzdeki kültürel yapı Türk - İslam kültürünün etkisiyle biçimlenmiştir.

İ.Ö.3000 ve 2000'lerde Güneydoğu Toroslar, iki kültür alanını birbirinden ayırmaktaydı. Güneyde, Mezopotamya da gelişmiş bir tarım kültürü, kuzeyde, Doğu Anadolu yüksek yaylasındaysa, ilkel tarımcılığa ve hayvancılığa dayalı daha yavaş

¹⁶⁶ *Yurt Ansiklopedisi*, 1. Cilt, 1984, s. 236.

¹⁶⁷ *Adıyaman İl Yıllığı*, 1998.

gelişen bir kültür vardı. İki kültürün kesiştiği yerde bulunan Siirt'te yayla kültürü özellikleri daha baskındır. İ.Ö. 3000'lerde yörede Hurriler yaşamaktaydı. Gök ve doğa tanrılarına bağlı Hurri dini, Mezopotamya (Sümer) kültürünün etkisindeydi.

İ.Ö. XIII.yy.'a ilişkin Asur kaynaklarından, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan toplulukların bir konfederasyon biçiminde örgütlendikleri anlaşılmaktadır. Asur kaynaklarında birliğin ülkesinden Nairi adıyla söz edilmektedir. Bu topluluklar İ.Ö. IX. yy'da Urartu Devleti'ni oluşturmuşlardır. Urartular'ın çeşitli Hurri boylarından oluştuğu kabul edilmektedir. Doğu Anadolu'da Van merkezli bir uygarlık kuran Urartular, özellikle mimarlık ve maden işçiliği alanında özgün yapıtlar vermişlerdir. Batıda Siirt Pervari, güneyde Türk - Irak sınırı, kuzeyde Van'ın 64 km güneyindeki Bacirge yerleşim merkezi, doğuda Büyük Zap Suyu ile çevrelenen alan, "Hubuşkia" diye adlandırılmaktaydı. Hubuşkia'da doğal yapının engebeli oluşu yüzünden yerleşmeler dağınık ve azdır.¹⁶⁸

İ.Ö. VI. yy ortalarında Siirt, tüm Anadolu'yla birlikte Pers egemenliğine girdi. Pers yönetiminde Medya ile Kapadokya arasındaki bölge halkı Persler'e bağlanmış, Pers dili ve dini, yörede etkili olmuştu. Makedonya Kralı İskender'in Asya seferini izleyen Helenistik Dönem kültürü, yörede hemen hiç etkili olamamıştır.

Medya ile Kapadokya arasındaki bölge, göçler nedeniyle, etnik ve dinsel inanışlar yönünden çeşitlilik göstermekteydi. Urartular, İskitler, Medler, Persler, egemenlik dönemlerinde dinsel inanışlarını da buralara yaymışlardı. Dağlık alanlarda yaşayan kapalı toplulukların çeşitli din ve tanrıları vardı. İ.Ö.150'lerden başlayarak yöreye egemen olan Partlar, Arsaklılar, Sasaniler dönemlerinde İran tanrılarının ve inanışlarının etkisi güçlenmiştir. Yöreyi etkileyen Roma-Part, Roma-Sasani savaşları, aynı zamanda iki dinin ve kültürün karşılaşması niteliğindedir. 300'lerde Hıristiyanlık yayılmaya başladığında Zerdüşt dinini benimseyen Sasaniler yörede Hıristiyan kıyımı yapmışlardır.

VII. yy ortalarında yeni bir güç olarak beliren Müslümanlık'ın ilk etkilediği yerlerden biri de Siirt'tir. Müslümanlık'ın ilk dönemlerinde Araplar Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni ele geçirdiler. Buralara yerleştirilen Arap kabileleriyle Arap-İslam uygarlığı yayılmaya başladı. Bir Arap kabilesinin adından dolayı Siirt'in de bulunduğu bu bölgeye Diyar-ı Bekr denilmekteydi. Dinsel bakımdan bölge ilkin önemli bir

¹⁶⁸ *Yurt Ansiklopedisi*,9.cilt,1984,s .6729-6730

“Harici” merkeziydi. IX. yy’dan sonra Hanbeli ve Maliki mezhepleri aracılığıyla Sünnilik yayılmaya başladı. Daha sonra Mervanoğulları Dönemi’nde Şafilik, Türkler’le Hanefilik yayılmış, öbür mezhepler giderek ortadan kalkmıştır. Yörede Arap - İslam kültürünün etkisi Türk Dönemi’nde de sürmüştür.¹⁶⁹

Malazgirt Savaşı’ndan sonra Türkler Anadolu’ya yerleşmeye başladılar. Büyük Selçuklu Devleti’nin isteği dışında birçok küçük Türk devleti kuruldu. Siirt yöresi Artuklular’ın yönetimindeydi. Artuklular’a bağlı göçebe Türkmenler yöreye yerleşmiş Artuklu beyleri ve askerleri, kentlerde Türkleşmenin çekirdeğini oluşturmuşlardır.

Artuklular’dan sonra Siirt’e Akkoyunlular ve Safeviler egemen oldular. Akkoyunlular yöreye Türkmenler’i yerleştirmiştir. Safeviler Dönemi’nde Doğu-Güneydoğu Anadolu’da Şiilik yaygınlaştı.

Anadolu’da Şiiliğin etkisini kırmak isteyen Yavuz Selim Urmiye Gölü’nden Malatya ve Diyarbakır’a dek uzanan bölgeyi Osmanlı Devleti’ne bağlamak amacıyla Kürt kökenli bilgin İdris-i Bitlisi’yi görevlendirdi. İdris-i Bitlisi’nin yardımıyla 16. yy.’da Osmanlı yönetimine geçen Siirt bu dönemde yarı özerk beylerin yönetiminde, aşiret kültürünün egemen olduğu bir yöreydi.

XIX. yy’da Siirt halkının başlıca uğraş alanları hayvancılık, tarım ve küçük yerel sanayi dallarıydı. Toplumsal - kültürel yaşam da buna göre biçimlenmişti. Aşiret yaşamı ve kültürü egemendi. Ulaşım olanaklarının elverişsizliği, kapalı yapının sürmesine neden olmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi’ne girildiğinde Siirt jeolojik yapı nedeniyle komşu illerle bile ilişkisi sınırlı, ticaret yollarından uzak bir ildi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerçekleştirilen dönüşümler yöreyi pek az etkilemiş, geleneksel toplumsal-kültürel yapı uzun süre korunmuştur.

1944’te demiryolunun Kurtalan’a ulaşması. 1940’larda Batman ilinde petrol bulunması, kapalı ekonomik - toplumsal yapının çözülmesinde ilk kıpırdanmaları başlatmıştır. Bu süreç 1950’lerde de yaşanmıştır. Karayolu ulaşımının gelişmesi, Siirt’in Anadolu pazarıyla ilişkisini güçlendirmiştir. Toplumsal değişmeye koşut olarak barınma, beslenme, giyim - kuşam, sağlık alanlarında çağdaş değerler yaygınlaşmaya kültür farklılıkları ortadan kalkmaya başlamıştır. Sanayileşme kentleşme ve göçler de bu oluşumu hızlandırmıştır. Fakat hala sanayileşme çok düşük orandadır. Doğa

¹⁶⁹ *Yurt Ansiklopedisi*, 9.cilt,1984,s .6729-6730

koşulları bitkisel üretimi sınırlamakta, halk hayvancılığa yönelmektedir. Bu da il bütününde yarı göçer bir yaşam biçimi oluşturmuştur. Yöredeki ekilebilir topraklar, aşiretler elinde toplanmıştır.

16. yy'da yarı özerk, beylerin yönetimindeki Siirt, Tanzimat'tan sonra, 1864 Vilayet Nizamnamesine göre, kaza haline getirilmiştir. 1867 Vilayet Nizamnamesine göre Siirt, Diyarbakır vilayetine bağlı bir liva'dır.

1892 Devlet salnamesine göre Bitlis vilayetine bağlanmış, Milli mücadele yıllarında da Bitlis'e bağlıyken, 1919 yılında bağımsız bir sancak haline getirilmiş ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise il yapılmıştır. Cumhuriyet dönemindeki Şeyh Sait ayaklanması özellikle Pervari ilçesinde etkisini göstermiştir.

Siirt adının Sami dilinden geldiği öne sürülmektedir. Süryaniler kente Se'erd (yöresel söylenişle sêrt) demişlerdir. Bazı kaynaklarda Siirt isminin "Seerd" Kürtçe "üç yer" anlamından geldiği belirtilmektedir.¹⁷⁰ İslam kaynaklarında kentin adı "Saird" olarak geçer. Daha pek çok rivayetler mevcuttur.

7.2. Coğrafi Konum

Yüzölçümü 5406 km² olup, GAP bölgesinde % 17.7'lik bir alanı kaplamaktadır. Doğuda Van, batıda Batman, kuzeyde Bitlis ve güneyde Şırnak illeri ile çevrilmiştir. Siirt ilinin bugünkü sınırları 1990 ılında yapılan bir idari düzenlemeyle belirlenmiştir.

GAP illeri içinde tarıma en az elverişli iller Siirt ve Adıyaman'dır. Topraklarının sadece % 15'i tarıma elverişlidir. Büyük çoğunluğu dağlarla kaplıdır.

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre toplam nüfusu 263.676'dır. Bunun 153.522'si il ve ilçe merkezlerinde, 110.154'ü ise köylerde yaşamaktadır.¹⁷¹ Kentleşme oranı % 58 oranındadır. Km²'ye düşen insan sayısı yaklaşık 49 kişidir.

Siirt'te toplam doğurganlık hızı bölge ortalamasının üstündedir. Kent nüfusunun çoğunluğu Merkez İlçe ve Kurtalan İlçelerinde toplanmıştır. Daha önce Şırnak ve Batman bölgelerini de bünyesinde barındıran Siirt, 1990'da üçe bölünerek, Batman ve Şırnak İlçeleri il haline getirilerek Siirt'ten ayrılmıştır.

Siirt ili merkez ilçeye birlikte 7 ilçe, 271 köy ve 232 köyaltı yerleşmeden oluşmaktadır.¹⁷²

DPT'nin (1996) 858 ilçenin gelişmişlik sıralamasına göre;

¹⁷⁰ *Siirt İl Yıllığı*, 1998.

¹⁷¹ D.İ.E. 2002, *Türkiye İstatistik Yıllığı*.

¹⁷² *GAP Siirt Sosyo - Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1997.

- Siirt Merkez 186
- (Tillo) Aydınlar 547
- Kurtalan 743
- Baykan 795
- Eruh 839
- Şirvan 848
- Pervari 853. sıradadır.

7.3. Aşiretler¹⁷³

- **Adiyan (Atiyan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Alikan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Yarı göçebedirler.
- **Babusi Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Göçebedirler.
- **Belekan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler.
- **Keşkolan (Keşkolar)Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Kışın Çınarsu köyü civarı, yazın Bitlis ili Meydanandı Yaylasında yaşarlar.
- **Mehmediyan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Göçebedirler. Şirvan ilçesi köylerinde yaşarlar. Yazın Bitlis yaylalarına çıkarlar..
- **İtmankan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Baykan'da otururlar.
- **Pencerlar Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Kurtalan'da otururlar.
- **Poran Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Baykan'da otururlar.
- **Silokan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Şirvan'da otururlar. Yarı göçebedirler.
- **Soran (Zaran)** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Pervari'de otururlar.
- **Üsturikan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şirvan'da otururlar. Yarı göçebedirler.

Tarıma elverişli arazinin azlığı nedeniyle, hayvancılıkla uğraşan halkın çoğunluğu yazın, Bitlis, Van ve Pervari yöresindeki yaylalara çıkmakta ve buralarda kurdukları çadırlarda veya kiraladıkları köy evlerinde barınmaktadırlar.

¹⁷³ Bu bölümdeki bilgiler, *Aşiretler Raporu*, İl Basım, İstanbul, 1998 ve Ahmet Özer; *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge kitabevi, 1.baskı, Ankara, 1998,s.127'den derlenmiştir.

7.4. Yöresel Mimari

Yapı malzemeleri, iklim şartları, inanç yapısı ve ekonomik yapı yöresel mimariyi belirlemektedir.

Eski evler, en fazla iki katlı, küçük pencereci, düz camlıdır. Bunlar “cas” denilen (şehrin çevresinde bol miktarda bulunan (jips) alçıtaşının fırınlarda yakılıp öğütülmesinden oluşur) harçla sıvanmıştır. Duvarlar taştan örülmüş, evler avlulu, avlularda genellikle kuyu bulunur. Tuvalet girişte, diğer bölümlerden bağımsız haldedir.

Duvarlar yazın sıcaklığını, kışın soğuşunu geçirmeyecek şekilde kalın örülmüştür. Yukarıya doğru daralan yüksek duvarlı evler yapılmıştır.

“Cas” çabuk sertleşmesi, kalıpsız kubbe yapımına uygunluğu nedeniyle kullanımı yaygınlaşmış, fakat dayanıksız olduğu ve nemden etkilendiği için sık sık onarım gerektirmektedir. Günümüz yapılarında bu nedenle cas kullanımı azalmış taş, tuğla, biriket kullanımı yaygınlaşmıştır.¹⁷⁴

Ağacın azlığı ahşap kullanımını en aza indirmiş, mimariye kemer, kubbe tonoz vb. yuvarlak çizgiler egemen olmuştur. Hemen hemen tüm evlerde ocak, tandır ve kiler vardır.

Köy evleri çoğunlukla tek katlı, küçük pencereci dar kapılı ve düz damlıdır. Taban sıkıştırılmış topraktır. Tavanlarda kavak ağaçları çalı çırpıyla örtülmekte üzerine toprak atılarak sıkıştırılmaktadır.¹⁷⁵ Hayvancılıkla geçinen göçebeler ise kıl çadırlarda yaşamaktadırlar.

7.5. El Sanatları

Siirt’in en önemli el sanatı ve turistik eşyası, tiftiğin kirman ile elde eğirilmesiyle yapılan ipliklerin mahalli tezgahlarda dokunması ve bu dokumanın tarak vurmak suretiyle tüylendirilmesi sonucunda elde edilen Siirt battaniyesidir.

Ayrıca jirkan kilimi de üretilmekte, tamamen yünden yapılmaktadır. Eskiden kök boya ile boyanırken, şimdi çok az sayıda kök boya üretimi yapılmaktadır.

Bakırcılık sanatı da eski önemini yitirmekle birlikte hala hamam tası, kazan, güğüm, tencere vb. yapılmaktadır.¹⁷⁶

¹⁷⁴ *Siirt İl Yıllığı*, 1998.

¹⁷⁵ *Yurt Ansiklopedisi*, 9. Cilt.

¹⁷⁶ *Siirt İl Yıllığı*, 1998.

Ayakkabıcılık, Soba – Tenekecilik, Keçecilik, heybe, çorap dokumacılığı ve Terzilik diğer el sanatlarıdır.¹⁷⁷

Ayrıca bittimdan sabun yapılmaktadır.

7.6. Halk Mutfağı

En önemli yemekleri “Perde Pilavı” ve “büryan” dır. Bunlar dışında;

Siirt Köftesi (Kitel), Ispanak Çorbası (pırtıke), Nube Çabası (Bir çeşit acılı ottan yapılır), Bumbar (Mahalli bayram günü olan “cigor” da yapılır), Sarımsaklı köfte, Ayranlı yarma, Bulgur pilavı.

Ayrıca hayvancılık yaygın olduğu için bol miktarda yoğurt ve ayran tüketilir.

Tatlılar: Varak kek, Aside, Rayoşu meketip (Mektup zarfı şeklinde hamurlu tatlı), İmçerket (yağda kızartılmış hamur işi)

7.7. Evlenme Geleneği ve Düğün¹⁷⁸

Mayıs ayı boyunca “şihir” denilen yöresel festivallerde, düğünlerde veya aile toplantılarında gelinlik kız beğenilir. Evlenme yaşı kızlarda 15 - 20 arası, erkeklerde 18 - 22 arasındır. 20 yaşına kadar evlenmemiş kızlar “evde kalmış” sayılmaktadır.

Görücü usulü evlilikler ve akraba evliliği yaygındır. Başlık miktarı 2-4 milyar arasında değişmektedir. Fakat alınan başlığın çoğu kızın masrafları için harcanmaktadır. İstenen takılar erkeğin maddi durumuna göre değişir. Genellikle istenenler 2-3 çift burmalı bilezik, 1.5 m. zincir, 3-4 adet yüzük, küpe ve saattir.

Başlık parası alınmadığı durumlarda, kızın erkek kardeşine bir çift bilezik istenmektedir (Kardeşin evlilik masraflarını azaltmak açısından). Kız tarafının talepleri kabul edildikten sonra söz kesilir. Ardından nişan için kız evine 1 torba çay şekeri, iki kg kahve, sigara, kibrit ve tatlılar gönderilir. Ayrıca kız için alınan giysiler de gönderilir. Nişan gecesinde şerbetler içilir, tatlılar yenir, yüzükler takılır. Kahve ve sigaralar ikram edilir.

Nişanlılık süresince bayramlarda ve diğer özel günlerde kız evine hediyeler, tatlılar, meyveler götürülür.

¹⁷⁷ *Yurt Ansiklopedisi*, 10. Cilt.

¹⁷⁸ Bu bölümdeki bilgiler, 2003 Yılı Ekim Ayında Siirt / Merkez - Sağlarca Köyü, Eruh Ormanardı, Ufaca Köyleri ve Kurtalan Ergüven, Çiçekli, Çeltikbaşı Köylerindeki Alan Araştırmaları sonuçlarına dayanmaktadır.

Gelin, Perşembe veya Pazar günleri getirilir. İki gün öncesinden düğün başlar. Kına gecesinde kız evinde eğlenilir. Erkek tarafı geç saatte gelip kızın eline kına yakar ve avucuna para veya altın koyarlar. Gelen misafirlere de kına dağıtılır. Bu gecede oğlan tarafı, kızın evinden bir bardak veya tahta kaşık çalar. Ertesi gün damat bunu kırar. Bu davranışın amacı; gelinin tamamıyla ailesinden kopup, erkeğin otoritesi altına girmesi dileğidir.

Gelinin getirileceği gün düğün evinde yemekler pişirilir, mevlit okutulur. Oyun alanının ortasında damat traşı yapılır. Çalgıcılar bütün hüneleriyle halkı coştururlar. Düğünün önde gelenlerinden para toplarlar. Oynayanların ve damadın başında para dolaştırılır. Berber önlüğüne iliştilir.

Arabalarla korna sesleri eşliğinde gelin almaya gidilir. Gelin evden çıkmadan önce, erkek kardeşi veya onun yerini alan birisi, beline kırmızı kurdelayı 3 defa dolayarak bağlar. Gelin anne ve babasının elini öperek evden ağlayarak ayrılır. Biraz dolaştırıldıktan sonra eve getirilir. Kapıda eline içinde kuru üzüm, şeker, demir para ve arpa dolu testi verilerek kırdırılır. Bu mutlu bir evlilik olması, yeni eve bereket ve bolluk getirmesi içindir. Damat da gelinin kafasına elma atar. Bunun amacı da gelinin itaatkar olması içindir. Daha sonra gelin ve damat içeriye girip fotoğraf çektirirler. Akşam vekilleri aracılığıyla imam nikahları kıyılır. Geç saatte sağdıç damadı getirip içeri sokar ve bütün ev halkı dağılır. Damat, gerdek öncesi iki rekat namaz kılar.

Gerdek ertesi sabah, kaynana beyaz çarşafı almaya gelir. Damadın sağdıç da damadı alıp hamama götürür (Köyde bu gelenek yoktur). Komşu ve akrabalar yeni gelini görmeye gelirler. 3.günün akşamı damat, gelini annesini ve babasını alarak kızın ailesini ziyarete giderler. Bu ziyarette kız tarafı damada saat, yüzük veya cep telefonu hediye eder.

Evliliğin 7. gününde kız tarafı hediyelerle kızını ziyarete giderler. Düğünden 40 gün sonra gelin, birkaç gün kalmak üzere baba evine gider. Gittiği yer uzaksa 1 hafta kalır. Daha sonra damat, onu almaya gider.

7.8. Halk Oyunları

Halk oyunları halay ağırlıklıdır.

- Şeyhani: Bu bir saygı oyunudur. Oyundaki eğilip kalkmalar şeyhlerin önünde onlara saygı amacıyla yapılan hareketler olarak ortaya çıkmıştır. Halay'a Kürtçe Govent denmektedir. Halay başına da Sergovend yada serpeşi denmektedir.

Miran (Bey oyunu), Gırani, Botani, Garzani, Çaçani, Hırpani, Roşkani, Dellocan (Zafer oyunu) Karakıştani oyunları da vardır.¹⁷⁹

Ayrıca; Papore (ihtiyar oyunu), şoro, kartal oyunu. Baleti (Beleti), Simsim ve Kılıç kalkan oyunları, Gelin getirme oyunu, Nanet, Yedesta, Temir ağa oyunları da oynanmaktadır.

Oyunlar saz, keman, kemençe, kabak kemane, davul, zurna, darbuka, dilli-dilsiz kaval veya tef eşliğinde oynanır.

Çocuk oyunları ise;

Kuçat, Gazaliti (Garki), Titta, Ihmar'ıl Tavail, Zevzen, Şirişkan, Pit, Levliya, Tappikat, Kıbab ve mızar olarak anılmaktadır.¹⁸⁰ Ayrıca; Cine cine (geldik geldik) ve Dikkatülseyli (Ortaoyunu) oyunları da mevcuttur.

7.9. Giyim - Kuşam

Yöreye özgü bir karakter taşıyan kıyafetler daha çok Eruh ve Pervari İlçeleri ile köylerinde rastlanmaktadır. Bunlar tezgahlarda tiftik ipliğinden dokunmuş kumaşlardan yapılan “Şal-Şepik” denilen giysi çeşididir. Cepken, yelek ve çok geniş paçalı pantolondan oluşur. Kumaşlar işlemelidir. Yeleğin altına giyilen uzun kollu gömleğin kolları bileğe sarılmakta ve püsküler sarkıtılmaktadır.¹⁸¹ Bunlar yöresel erkek giysidir, Hayvancılığa bağlı olarak gelişen dokumacılık, yörenin giyim - kuşam tarzını belirlemektedir. Bele kemer takıp kafalarına da kofî ve egal takarlar .

Pervari’de erkekler “reşşik” denen bir tür dağ postalı giyerken; Eruh ve Pervari’de kadınlar iç elbise olarak çiçekli basma veya pazenden fistan giyerler. Üstüne kaftan, yerel tazgahlarda tiftikten dokunmuş üstleri simli veya renkli yün iplikle işlenmiş elbise, altına şalvar giyilir. Bele kuşak veya kemer bağlanır. Kafaya kofî, fes takılır ve temezi bağlanır.

Kurtalan, Baykan, Aydınlar ve Şirvan ilçelerinde ve köylerde kadınlar iç gömlek (kiras) üstüne entari (fistan) giyerler. Üstüne yelek yada cepken (parlak süet veya kadife kumaştan) altına şalvar giyer ve bele gümüş kemer takarlar kafalarına çefiye, tülbent veya temezi(poşu) bağlarlar.

¹⁷⁹ *Yurt Ansiklopedisi*, 9. Cilt, 1984, s. 6735.

¹⁸⁰ *Sürt İl Yıllığı*, 1998.

¹⁸¹ *Sürt il Yıllığı*, 1998, s. 118.

Erkekler hakim yaka gömlek, yelek, şalvar giyip, üste kuşak bağlarlar. Kafalarına da çefiye bağlarlar.¹⁸² Kent merkezinde ise daha çok ceket veya pantolon giyip, şapka takarlar.

7.10. Yerel Atasözleri

- Akşam yağmurundan korkan ikindiden tedbir alır.
- Siyah köpek beyaz olmaz.
- Adam kıtlığında oğlağa Abbas adını vermişler.
- Fakire “nerden getirdin?” zengine “güle güle kullan” derler.
- Çömlekçi kırık taştan su içer.
- Deve besleyen kapısını geniş tutar.
- Tulum dolusu bal, domuz derisinde
- Öküz yere düşünce bıçaklar bilenir.
- Hakkı konuşana okka fırlatırlar.
- Kışında donu yok, canı paça ister.
- Allah eriği dişi olmayan ağza vermiş.
- Vadi تنها olunca tilki vali olur.
- Yaşam boyu çalışmadı, kıyamet günü ip eğirmeye kalktı.
- İbrik efendi oldu, süpürge de hanım.
- Borç, göz ağrısından beterdir.
- Kaynanasız gelin, çitsiz bağa benzer.
- Kahkaha terbiye noksanlığındandır.¹⁸³

8. ŞIRNAK

8.1. İlin Tarihçesi

Beytülşebap İlçesindeki Pestazere yöresinde rastlanan kaya resimlerinin Neolitik çağdan (M.Ö. 8000 - 5500) kaldığı sanılmaktadır. Geçmişine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Şırnak'ın tarihsel gelişimi Hakkari, Siirt ve Mardin İllerinin tarihine koşuttur. Faraşın yaylasında görülen ve “dirhe” adıyla anılan kule biçimli yapıların

¹⁸² a.g.e., s. 125.

¹⁸³ Cumhuriyet Kılıçoğlu, *Her Yönüyle Siirt*, 1992, s. 85 - 86.

Urartular tarafından yayla yollarını denetlemek yada Asur saldırılarını önceden haber almak amacıyla yapıldığı sanılmaktadır.¹⁸⁴

Uzun bir süre Bitlis, Cizre ve Hakkari'deki aşiret reislerine bağlı olarak yönetilen yöre, 16. yy.'da Osmanlı denetimine girmiş, 19. yy. sonlarında Van ve Diyarbakır sınırları çerisindedir. Cumhuriyet döneminde, 1927 yılında Siirt iline bağlı bir ilçe olmuş, 1990 yılında il olmuştur.¹⁸⁵

Eskiden Cezire adıyla anılan Cizre İlçesi ve Girgimaç olarak adlandırılan Silopi İlçesi, bazı kervan yollarının kesiştiği noktalarda yer aldığından stratejik açıdan da önem taşıyan ticaret merkezleri olmuşlardır. Cizre İlçesinden gelen önemli bir transit yolu Habur sınır kapısından Irak'a geçer.

Söylentiye göre Nuh'un gemisinin tufandan sonra oturduğu Cudi dağına yakın bir yerde bulunduğu için Şırnak, önceleri Şehr-i Nuh olarak anılmış; zamanla Şerrah'a dönüşmüş, sonradan bugünkü adını almıştır.¹⁸⁶

Tufan hadisesinde geçen Cudi dağı şehrin güneyinde yükselmektedir. Tevrat'ın Nuh'un gemisini Ararat Dağı'na oturtmasına karşılık, Kur'an-ı Kerim'in Hut suresinin 44. ayetine göre, Nuh'un gemisi Cudi dağına oturmuştur. Dağın zirvesinde çok eski bir cami ve kime ait olduğu bilinmeyen iki türbe vardır.¹⁸⁷ Yöredeki halk, Haziran ve Temmuz aylarında Cudi dağına çıkarak buradaki türbeleri ziyaret eder.

8.2. Coğrafi Konum

Yüzölçümü 7172 km² olan Şırnak, GAP Bölgesinde % 9.5'lik bir alana sahiptir. Doğuda Hakkari, batıda Mardin, kuzey de Siirt ve Van, güneyde Suriye ve Irak ile komşudur.

1990 yılında yapılan bir idari düzenlemeyle il olmuş, Hakkari'nin Beytüşşebap ve Uludere, Mardin'in İdil, Cizre ve Silopi, Siirt İlinin Güçlükönak ilçesi kendisine bağlanmıştır. İlin topraklarının % 22'si tarıma elverişlidir. Yıllık nüfus artış hızı bölge genelinin ve Türkiye genelinin üstünde seyretmektedir. DPT'nin araştırmasına göre ülkenin en kalabalık aileleri Şırnak'ta yaşamaktadırlar.

¹⁸⁴ *Ana Britannica*, 20, Cilt, 1993. s. 275.

¹⁸⁵ *Ana Britannica*, 20.cilt,1993

¹⁸⁶ www.gap.turkey.com/sirnak

¹⁸⁷ *Siirt İl Yıllığı*, 1973.

2000 yılı Genel Nüfus Sayım sonuçlarına göre toplam nüfusu 353.197'dir. İl ve İlçe merkezlerinin nüfusu 211.328 iken köy nüfusu 141.869'dır.¹⁸⁸ Kentleşme oranı yaklaşık % 60 civarındadır. Km²'ye düşen insan sayısı ise 49 kişidir.

Şırnak, 7 ilçe (merkez ilçede dahil) merkezi, 243 köy ve 266 köyaltı yerleşmeden oluşmaktadır. DPT'nin 858 ilçe arasındaki gelişmişlik sıralamasına göre:

- Cizre 386
- Merkez 582
- Silopi 687
- Uludere 763
- İdil 828
- Beytüşebap 846
- Güçlükonak 857. sıradadır.¹⁸⁹

8.3. Aşiretler¹⁹⁰

- **Batvan (Batuvan-Baturan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Cizre'nin Hendek, Başkal ve Bekartal mezralarında yaşarlar.Yarı göçebedirler. Mayıs ayında Siirt'in Pervari yaylalarına gider. Eylül ayında dönerler.
- **Batiyan (Batuvan)** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Silopi ve Cizre ilçe merkezleri ile Korucu ve Dirsekli mezralarında yaşarlar. Yarı göçebedirler.
- **Cemmokakı (Çemkari)** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Cizre ilçesi Yeşilyurt, Düzova ve Dirsekli köylerinde yaşarlar. Yarı göçebe olup, yazın Hakkari ve Çemkari yaylasına çıkarlar.
- **Dere (Dari) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. İdil ilçesi Oyalı bucağına bağlı Varımlı köyünde yaşarlar. Yarı göçebedirler. Yazın Beytüşebap ilçesine giderler.
- **Dıdaran (Duduran) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Cizre ilçesi Tepeönü köyü ve Sırsırık mezrası ile Sulak Köyü, İdil ilçesi Sırtköy köyünde yaşarlar.Yarı göçebedirler. Yazın Şırnak ve Van yaylarına giderler.
- **Ermeni ve Varta Aşireti** → Kürtçe, Ermenice ve Süryanice konuşurlar. Protestandırlar. Silopi ilçesine bağlı Yolağzı köyü, Başgören mezrası ile Koruyan Mevkide yaşarlar. Yarı göçebedirler.

¹⁸⁸ D.İ.E. 2002 *Türkiye İstatistik Yıllığı*.

¹⁸⁹ *GAP Şırnak Sosyo - Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1997.

¹⁹⁰ Bu bölümdeki bilgiler, *Aşiretler Raporu*, İl Basım, İstanbul, 1998, kaynağından derlenmiştir.

- **Haşinan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. İdil İlçesi, Pınarbaşı, dirsekli, Kuyulu, Yüksekköy, Varımlı, Gedik, Beğendi, Yanılmaz, Yağmurca, Yavşan köyleri ve Cizre’de otururlar. Yarı göçebendirler.
- **Hazuna (Hasuna) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. İdil ilçesi ve Cizre ilçesine bağlı köylerde yerleşmişlerdir.
- **Herikan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Silopi ve Cizre ilçesi etrafında yaşarlar. Yarı göçebendirler.
- **Hevırki (Deksuri) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Yezidirler. İdil ilçesi mağaraköy, öğündük, sarıköy, uçarlı, sulak, ulak, Cizre ilçesi pınarönü ve gürümlü köylerinde yaşarlar.
- **Hüverki (Hevırki) Aşireti** → Süryanice konuşurlar. Şafi – Süryani’dirler. İdil ilçesinde otururlar.
- **İspirti Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Silopi köylerinde yaşarlar. Yarı göçebendirler. Mayıs ayında Beytülşebbap yaylalarına gidip Eylül’de dönerler.
- **Kıca Haşinan (Kıçani Hasinan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. İdil ilçesi ortacaköyü ve civarında otururlar. Yazın Van ilinin Çatak yaylasına çıkarlar. Yarı göçebendirler. .
- **Kıcani Ömerhan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Cizre ilçesinde yaşarlar. Yarı göçebendirler.
- **Memman (Memokan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Yarı göçebendirler.
- **Musa Reşşan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Yarı göçebendirler.
- **Ömerkan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar.Şafidirler. Cizre ve İdil’de yaşarlar.
- **Teyyani Kencan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Silopi’de yaşarlar.
- **Teyyani Reşit Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Silopi’de yaşarlar. Yarı göçebendirler. Pervari ve Çatak yaylarına çıkarlar.
- **Zivikan (Ziyerkan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Yarı göçebendirler.

8.4. El Sanatları

Hayvancılığa bağlı olarak yörede dokumacılık yaygındır. Geleneksel uğraş kilim, halı, heybe ve şal gibi ürünlere dayalı dokumacılıktır. Bu ürünlerin en tanınmış Şırnak şalı’dır. Bu şaldan yöresel erkek giysisi şal-şepik yapılmaktadır. El tezgahlarında tiftikten dokunan şalvar benzeri bol pantolona “şal”, kol ağzları yırtmaçlı, yakasız bir

tür cekete de “şepik” denmektedir. Kumaşlar değişik renkte dikey ve yatay desenler vardır.¹⁹¹

Beytülşebap'ta dokunan yünlü ve simli kilimler Avrupa'da açılan bazı sergilerde ödül kazanmıştır. Çoban giysisi olarak keçe yapımı devam etmektedir. Kıl keçisi ve siyah tiftikli Ankara keçisi beslendiği için, tiftik ve kıldan pek çok giysiler yapılmaktadır.¹⁹² Cizre yöresinde bakır ve gümüş işlemeciliği yapılmaktadır.

8.5. Giyim - Kuşam

Yöresel giysi olarak erkeklerde şal - şepik giyilmekte, fakat bu sadece kırsal bölgelerde geçerli olmaktadır. Kent merkezinde ise şalvar, yelek, gömlek veya pantolon, ceket giyilmektedir. Kadınlar ise uzun entariler giymekte üstüne kuşak bağlamaktadırlar. Başlarına yazma, tülbent, kefiye veya poşu sarmaktadırlar.

* Yöresel Mimari, Halk Mutfağı, Evlenme Geleneği, Halk Oyunları ve Atasözleri için Bknz: Siirt Bölümü.

9. BATMAN

9.1. İlin Tarihçesi

Batman ilinin bulunduğu bölgenin tarihi, bugünkü kuruluş yerinde bulunan ve şehrin çekirdeğini oluşturan Ela - Khan, Ela - ga veya İlihan'ın M.Ö. 546 yılında Med'lerin egemenliğine girmesi ile başlar.

Heredot, Tarihi'nde Batman Çayı kenarındaki uygarlıklardan bahsederken Media (Medler) Ülkesi sınırları içinde kalan Ela- Khan veya İlihan Bölgesinden bahsetmektedir.¹⁹³ Batman adının bu yöreye ne zaman verildiği ve nereden geldiği konusunda rivayetler vardır. Fakat kesin bir bilgi yoktur.Halk arasında “Elah” “İluh” veya “İlhan” olarak telaffuz edilmiştir.

Büyük İskender'in Doğu Seferi sırasında istilaya uğrayan Medialıların tarih sahnesinden silinmelerinden sonra, geride kalanlar bugün Batman Çayı olarak bilinen çayın kenarında “Medina” veya “El Medina” ismiyle yeni bir iskan yeri meydana getirip ilin bölgesini de kendilerine bağlamışlardır.

¹⁹¹ *Yurt Ansiklopedisi*, 9. Cilt, 1984, s. 6731.

¹⁹² *Ana Britannica*, 20. Cilt, s. 275.

¹⁹³ *Batman '98*, Batman Valiliği.

Medina, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sonunda Osmanlı topraklarına dahil edilmiş, daha sonra kaza haline getirilerek Siirt'e bağlanmıştır. İluh ise köy merkezi haline getirilip Medina kazasına bağlanmıştır. 1926 yıllarında Batman Çayının kabartması ve taşması sonucu El-Medina kazası sular altında kalmış ve kaza merkezi Kabin köyü'ne (Beşiri) taşınmıştır. İluh Köyü de Beşiri İlçesine bağlanmıştır.

İluh veya Elah köyü, 1945 yılı nüfus sayımı sırasında 90 haneli ve 443 nüfuslu bir köy olarak, Siirt İli Beşiri İlçesine bağlı bir yerleşim birimidir.¹⁹⁴

MTA'nın 1934 yılından itibaren petrol aramak için yörede başlattığı etüt çalışmalarıyla, 1940'lı yılların başında İluh Köyünün güney ve güney doğusunu çevreleyen Canan dağları üzerinde petrol bulunmuştur.

Bundan sonra İluh'ta rafineri kurulmuş ve çevre köy, ilçe ve illerden İluh'a büyük bir göç başlamıştır.

1945 - 1975 yılları arasında Batman'ın nüfusu 25 kat artmış, 1955 yılında Belediye teşkilatı kurulmuş, 1957 yılında ilçe olmuş, 1990 yılında ise il olmuştur.¹⁹⁵ Dolayısıyla; Batman'ın kentsel bir geçmişi yoktur ve çevreden gelen göçlerle oluşmuş bir yerleşim biçimidir. Ticari ve toplumsal ilişkiler açısından, daha çok Diyarbakır'a bağlıdır.

9.2. Coğrafi Konum

Batman, toplam yüzölçümü 4694 km² olup, GAP alanı içerisinde % 6 oranında bir yer kaplamaktadır. Doğuda Bitlis ve Siirt, Batıda Diyarbakır, güneyde Mardin, kuzeyde Muş ve Bitlis illeriyle komşudur.

1990 yılında yapılan bir idari değişiklikle Siirt'in Sason, Kozluk, Beşiri, Mardin'in Hasankeyf ve Gercüş yerleşimlerini alarak il olmuştur. Tarıma elverişli toprakları toplam yüzölçümünün % 27'sini oluşturmaktadır.

2000 yılı Genel Nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam nüfusu, 456.734'tur. Bununun 304.166'sı il ve ilçe merkezlerinde, 152.568'i ise köylerde yaşamaktadır.¹⁹⁶ Yani kentleşme oranı % 67'dir. Km²'ye düşen insan sayısı 97 kişidir.

Batman'ın merkez ilçe dahil 6 ilçesi, 254 köy yerleşimi vardır. DPT'nin 858 ilçe arasındaki sosyo - ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre (1996);

- Merkez 155

¹⁹⁴ *Batman'98*, Batman Valiliği

¹⁹⁵ *Batman'98*, Batman Valiliği

¹⁹⁶ DİE, 2002, *Türkiye İstatistik Yıllığı*.

- Kozluk	711
- Hasankeyf	790
- Gercüş	805
- Beşiri	811
- Sason	837. sıradadır. ¹⁹⁷

9.3. Aşiretler¹⁹⁸

- **Berikan (Birikan) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafilik mezhebine bağlıdırlar. Kozluk'ta otururlar.
- **Dekşuri Aşireti** →Gercüş ilçesi ve çevre köylerinde otururlar.
- **Hiyan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafilik mezhebine bağlıdırlar. Sason'da otururlar. Yarı göçebedirler.
- **Malabini (Maladibo) Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafilik mezhebine bağlıdırlar. Beşiri ilçesinde otururlar.
- **Şeref Aşireti (Malaşero)**→ Kürtçe konuşurlar. Şafilik mezhebine bağlıdırlar. Kozluk'ta otururlar.
- **Melefan Aşireti** → Kürtçe - Arapça konuşurlar. Şafidirler. Kozluk'ta otururlar.
- **Musi (Musan)Aşireti**→ Kürtçe -Arapça konuşurlar. Şafidirler. Kozluk'ta otururlar.
- **Ramman Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Batman il merkezinde otururlar.
- **Receban Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Batman il merkezinde otururlar.
- **Reşkotan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Beşiri ilçesinde otururlar.
- **Sarmi Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Kozluk'ta otururlar.
- **Sinikan Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Batman Merkez'de otururlar.
- **Yezidi Aşireti** → Kürtçe konuşurlar. Şafidirler. Yezidi'liği benimserler. Beşiri ilçesi Oğuz Bucak Merkezi, Kumgeçit, Üçkuyular, Uğrak Yeri, Batman Yolveren Köyü, Kurukavak Köyünde yaşarlar. .

9.4. El Sanatları

Batman'ın geleneksel el sanatı dokumacıdır. Özellikle Hasankeyf ilçesindeki ev tezgahlarında şile bezi dokumacılığı vardır. Bunun dışında kadınlar iğne oyası dantel ve kanaviçe yapmaktadırlar.

¹⁹⁷ *GAP Batman Sosyo - Ekonomik Profili*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1997.

¹⁹⁸ Bu Bölümdeki Bilgiler, *Aşiretler Raporu*, 1. Basım, İstanbul, 1998 Kaynağından Alınmıştır.

9.5. Evlenme Geleneği ve Düğün

Batman düğünleri, Siirt ve Şırnak'la benzerlik gösterir. Farklı özellikleri şunlardır: Düğün evinde kapının üstünde uygun bir yere (bacaya vb.) yerleştirilmiş, kuru nar ağacının dallarına ve dikenlerine çeşitli yiyecekler (elma, portakal, gofret, çikolata, kesilmiş tavuk, iplere dizilmiş kuru üzüm vb.) asılır. Bu ağaca Kürtçe “dara zava” (damat ağacı) denmektedir. Gelin arabasının korna sesleri duyulunca, birisi yukardan bu ağacı sallar ve ordakiler dökülenleri toplamak için birbirleriyle yarışır.

Damat, gelinin koluna girerek arabadan indirir ve evin önüne getirir. Burada, gelin eline verilen testiye kırar ve daha sonra damat gelinin duvağını açar ve kapının önünde yan yana sandalyelere otururlar. Kendilerine verilen oraleti yudumlayıp, tatlıyı yerken davetliler de onları süzerler. Daha sonra içeri girerler ve fotoğraf çektirirler. Akşam iki şahit eşliğinde imam nikahları kıyılır ve daha sonra gerdeğe girerler.

9.6. Halk Oyunları

Genellikle Siirt ve Şırnak illeriyle benzerlik göstermektedir. Delilo, Hırpani, Karakıştan, Çaçan, Zeyne zeyne, Şahmerdan oyunları vardır.¹⁹⁹

Oyunlar davul, zurna, kemençe eşliğinde oynanmaktadır. Son yıllarda diğer GAP illerinde olduğu gibi burada da orkestra ve diğer modern çalgılarla halk oyunları ve eğlenceleri modernize edilmektedir.

9.7. Giyim - Kuşam

Kadınlar parlak renkli, ipekli fistanlar (entariler) giyerler. Sason yöresi dağ köylerinde beyaz renkli, yandan yırtmaçlı entariler giyilir. Öndeki uçlar toplanıp kemerin arasına sokulur. Üstüne boncuk ve pul işlemeli yelekler giyilir. Altına şalvar giyilir. Kafaya poşu, fes, tülben veya yazma takılır.²⁰⁰

Sason ve Kozluk ilçelerinde erkekler şal - şepik biçiminde ama daha kalın tiftikten giysiler giymektedirler. Kafalarına ağbani (sarı), bele yünden şal kuşak takıp, ayağa lastik ayakkabı giyerler.²⁰¹

9.8. Atasözleri

- Akıl bir altın taçtır her kafaya uymaz.

¹⁹⁹ *Batman'98*, Batman Valiliği, 1998.

²⁰⁰ *Yurt Ansiklopedisi*, 9. Cilt.

²⁰¹ a.g.e., s. 6731.

- Allah namerde muhtaç etmesin.
- Oğlan gitti sefere, gitti geldi aynı hergele.
- Tokun açtan haberi yoktur.
- Horoz ölür, gözü çöplükte kalır.
- Çingeneler aç kalınca, eski düğünlerden bahsederler.²⁰²

* Kentin uzun bir geçmişi olmadığı için, özgün bir yapı oluşmamış, pek çok konuda çevre illerle benzerlik göstermektedir. Halk mutfağı ve Mimarisi için Siirt Halk mutfağı ve Mimarisine bakılabilir.

VI. BÖLÜM

SİVEREK'TE KADIN OLMAK

1. ALAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Tarihçe

Geçmişi Milattan öncesine dayandırılan Şanlıurfa'nın Siverek ilçesi, Mezopotamya bölgesinde Adıyaman, Diyarbakır ve Şanlıurfa üçgeninde yer almaktadır. Tarih boyunca değişik isimlerle anılan Siverek, yakınlarında yapılan arkeolojik çalışmalardan elde edilen buluntulara dayanılarak Alt Paleolitik'e tarihlendirilmiş, ayrıca burada Tunç Çağı Hitit, Asur ve sonraki uygarlıklara ait pek çok izlere rastlanmıştır. Ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmeyen Siverek'te Sümer, Akad, Hurri, Mitanni, ve Asurlulardan sonra Bizans ve Sasaniler hüküm sürmüş, Haçlı seferleri sırasında sürekli el değiştirmiş, Melikşah döneminde Bozan Bey tarafından fethedilerek İslam hakimiyetine geçirilmiştir. 1200 yılında Musul Atabeyi Nureddin Zengi, 1296'da Moğollar, 1400'de ise Timur'un istilalarına uğramış, sonra Mısır Memlûklülerinin, 1435 yılında Akkoyunluların, 1508'de ise İranlıların eline geçmiştir.²⁰³

İlk defa 1517 yılında Mercidabık savaşı sırasında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, 1522'de Safeviler buraya tekrar girmiş ve 1535'de Kanuni Sultan Süleyman İrakeyn seferi sırasında Siverek'i Osmanlı hakimiyetine katmıştır. Daha önceki dönemlerinde başkentlik, eyaletlik, sancaklık ve mutasarrıflık

²⁰² **Batman'98.**

²⁰³ **Dünden Bugüne Siverek.** Hazırlayan: Ramazan Özgültekin, Ekrem Akman, Yusuf Karadağ, Marifet Matbaası, Konya, 1998

gibi aşamalar geçiren Siverek, Cumhuriyet dönemine Diyarbakır'a bağlı bir sancak olarak girmiştir. Sivereklielerin Kurtuluş savaşındaki başarılarından dolayı 1923 yılında Viranşehir ve Çermik ilçeleri kendisine bağlanarak vilayet yapılmış, 1926 yılına kadar vilayet olarak kalan Siverek, aşiretler arası çekişmeler ve yerel yöneticilerin isteği ile 1926'da ilçe yapılarak Urfa'ya bağlanmış ve tüm gelişmelerinin önüne set çekilmiştir.²⁰⁴

1.2. Coğrafi Konum

Sönmüş bir yanardağ olan Karacadağ'ın batısında Fırat'a doğru uzanan bölgede yer alan Siverek, 4314 km² yüzölçümüne sahip olup, Şanlıurfa ve Diyarbakır karayolu üzerinde yer almaktadır. Şanlıurfa'ya uzaklığı 96 km iken, Diyarbakır'a uzaklığı 84 km'dir.

2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçe merkez nüfusu 122 bin 453, toplam nüfus ise 217 bin 88'dir. İlçeden en fazla göç alan bölgeler; Akdeniz, Ege ve Marmara bölgeleridir. En fazla göç alan iller ise Adana, Mersin, İzmir, Antalya, Diyarbakır ve İstanbul'dur.

1.3. Sosyo-Ekonomik Yapı

Kuzey Mezopotamya'nın yüksek platolarında kurulmuş olan ilçenin en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Aşiretçi, gelenekçi ve kapalı bir toplumsal örgütlenme biçimi söz konusudur. Ekonomik faaliyetlerin çoğunluğu ağaların tekelindedir. Dolayısıyla çok dengesiz bir toprak mülkiyeti hakimdir. Yazılı hukuk kurallarından çok, gelenekler, örf, ve adetlere uygun bir yaşam tarzı benimsenmektedir.

Üretim ve örgütlenme biçimi hayatın her alanında belirleyici olmakta ve ilçenin kültürel yapısını şekillendirmektedir. Kan davaları yaygın olarak görülmekte, başlık geleneği devamlılığını sürdürmektedir. Ataerkil yapı çok belirgin bir şekilde işlemeye devam ettiği için, baba soylu akraba evlilikleri yoğun olarak görülmekte ve aşiretlerin kendilerini yenilemesine fırsat yaratmaktadır. Kadının ikincil konumu her alanda göze çarpmakta "namus" ve "şeref" kavramları en yüksek değerler olarak algılanmaktadır.

²⁰⁴ *Siverek'ten İstanbul'a Siverekli Rehberi*, Siverek Kültür ve Dayanışma Derneği yay. İstanbul, 1997

Siverek'te dini bakımdan muhafazakar bir yapılanma mevcut olup, inanç yapısında din liderliği yapan şeyhlerin, hocaların, türbe ve yatırırların önemli bir etkinliği vardır.

2. SİVEREK'TE KADIN OLMAK

Doğuştan edinilen cins ayrımı, zamanla toplum tarafından cinsiyet eşitsizliği olarak görülmeye başlanmış ve toplumsal yaşama kadının ikincilliği olarak yansıtılmıştır. Toplumsallaşma süreci içerisinde cinslere uygun görülen statü ve roller, kuşaktan kuşağa aktararak meşrulaştırılmış ve belli kalıplar haline sokulmuştur. Toplumun bu kalıp ve ölçülerinden sapıcı davranışlar tepkiyle karşılaştığı için, bireyler kendilerini bu yerleşik normlara uydurmaya çalışmışlardır.

Daha doğumunda bile evde yas havası yaratan kız çocuğu, ilkökul çağına gelmeden ev işlerinde ve kardeşlerinin bakımında annesinin en büyük yardımcısı rolünü üstlenir. İlkokul çağına geldiğinde ise; okula gönderilip gönderilmemesi konusunda büyük kararsızlık yaşanır. Sonuçta genellikle verilen karar “ilkokula gitsin, okuma yazmayı öğrensin yeter” şeklinde olur. Çünkü daha fazla okumasına gerek yoktur, zaten evlenip ele gidince kocası ona bakacaktır. Üstelik okula giderse hem evdeki görevlerini aksatacak, hem de aileye ekonomik yük getirecektir. Erkek çocuk ise okuyabildiği kadar okusun. Çünkü o, ailenin geleceğidir, baba ocağını tütürecektir.

İşte bu düşüncelerle yetiştirilen kız çocukları, 15- 16 yaşlarına geldiklerinde görücü gelmeye başlar. Genellikle en yakın akrabalarından biriyle veya görücü usulü ile evlendirilen kızlar, bazen berdel evliliği veya beşik kertmesi evlilikleri yapabilmekte, ölen ablalarının yerine enişterleriyle, ölen kocalarının yerine kayınbiraderleriyle evlenebilmektedirler. Bazen de daha önceden evli olan bir erkeğin ikinci, üçüncü veya dördüncü eşleri olabilmektedirler.

Şans eseri, okumuş veya çağdaş düşünen, katı geleneklerden uzak bir babaya veya aile bireylerine sahip olan kız çocukları ise okuyup, tercihleri doğrultusunda bir yaşama ve evliliğe sahip olabilmektedirler. Fakat bunların oranı çok azdır. İlçede kadın ve erkek okur-yazarlığı arasında önemli farklılıklar mevcuttur.

Siverek'te aile içerisinde önemli kararlar baba tarafından verilmektedir. Babanın olmadığı durumlarda ise büyük erkek çocuğu, amca veya anne söz sahibi olmaktadır.

Aşiretin önde gelen ailelerinde, iyi konuşmacı ve politik yönü olan veya erkek çocuğu fazla olan kadının sözüne önem verilmektedir.

Kız çocukları anneleriyle birlikte, kendilerinden küçük erkek kardeşleri de dahil olmak üzere, evdeki tüm erkeklere hizmet etmek zorundadır. Çünkü; Doğu Anadolu ve GAP bölgesinin genelinde olduğu gibi erkek çocuk soyun devamını sağlayacağı için üstünlüğü tartışılmaz. Dolayısıyla ona hizmet etmek ve onu incitmemek gerekmektedir. Kız çocukları ise ailede misafir olarak görülmektedir. Öyle ki; babalara çocuklarının sayısı sorulduğunda, sadece erkeklerin sayısını söyleyebilmektedirler.

Evlenen kadın genellikle geniş aileye gelin gitmekte ve kendisine ayrılan bir odaya yerleşmektedir. Bu aile içerisinde gelinin en önemli görevlerinden birisi; başta kayınpeder olmak üzere, evin tüm erkeklerine hizmet etmektir. Gelinin diğer bir önemli görevi ise erkek çocuk doğurmaktır. Kadının doğurduğu erkek çocuk sayısına göre hem erkeğin, hem de kadının saygınlığı artmaktadır.

3. SİVEREK'TE EVLENME BİÇİMLERİ KAPSAMINDA KADIN HİKAYELERİ

Aşağıda, ele aldığımız örnek olaylarla, kadınların gerçek yaşamlarından kesitler sunularak ataerkil ve yaşlı egemen kültürün etkinliğine dikkat çekilmektedir. Tüm öykülerde erkek egemenliği ve kadının ezilmişliği belirgin bir şekilde devamlılığını korumaktadır.

Görüşme kapsamına dahil edilen kadınlar, aynı mahalleden, ulaşılması ve görüşülmesi kolay olan kadınlar arasından seçilmiş olup, derinlemesine görüşmeler yapılacağı için rastsal bir seçim uygulanamamıştır.

Görüşme yapılan kadınlardan birincisi anlaşarak evlenmiş, eşini kaybedince kayınbiraderiyle evlenmek zorunda kalmıştır.

İkincisi, görücü usulüyle evlenmiş, kan davasından dolayı eşini kaybedince töre gereği kayınbiraderiyle evlendirilmeyi beklerken önce hayal kırıklığı yaşamış, sonra törenin gereği yerine getirilmiştir.

Üçüncüsü, akraba evliliği yapmış, eşinin öldürülmesiyle baba evine dönmüş, kayınbiraderiyle evlendirilmemesi nedeniyle ailelerin arası açılmış ve gerginlikler yaşanmaya devam etmektedir.

Dördüncüsünün evliliği akrabalar arası beşik kertmesi. Evlendikten iki ay sonra eşi yurtdışına çıkmış, 10 yıl boyunca hiç dönmemiş, sonraki dört yılda, yılda bir defa 10-15 günlüğüne gelmiş. 14 yıldan sonra kadın boşanmayı talep edince herkes tarafından çok kınanıp suçlanmış, boşandıktan kısa bir süre sonra eşi, başka birisiyle evlenmiş ve şimdi karşılıklı evlerde oturuyorlar.

Beşincisi de görücü usulüyle evlenmiş. Düğünden 6 ay sonra dört aylık hamileyken, eşi yurtdışına gitmiş ve dokuz yıl boyunca hiç dönmemiş. Şimdi sekiz yaşındaki oğluyla birlikte eşinin dönüp kendilerini de yurt dışına götüreceği umuduyla bekliyorlar.

Altıncısı; isteyerek akraba evliliği yapmış ve üç ay sonra baba evine geri getirilmiştir.

Yedincisi ise; çocuğu olmadığı için üzerine kuma getirilmiş, üzüntüden hastalanmış ve şimdi ağır hastalıkla savaşılmaktadır.

Örnek Olay – 1 (Kayınbiraderle evlilik)

Asiye 32 yaşında. Okula hiç gitmedi ama okuma yazmayı biliyor. 16 yaşındayken aşık olduğu kapı komşusu Enver ile evlendi. Âsi bir kızdı, Asiye. O, şeyhlik statüsü olan bir aileden geliyordu. Zaten âsiliği olmasa böyle bir evlilik gerçekleştiremezdi. Çünkü şeyh soyundan olanlar, kendi akrabaları arasından evleniyor, dışarıya kız vermiyorlardı.

Evlendikten kırk gün sonra Enver'in tavırları çok değişmiş, sanki büyü yapılmıştı. Askere gidene kadar dört yıl boyunca çok acı çektirmişti Asiye'ye. Fakat askerden döndükten sonra bambaşka bir insan olmuş, ilk günlerdeki sevgi dolu günlerine geri dönmüştü adetâ. Son günlerde ise ona “ben öleceğim ve sen başkalarının olacaksın” deyip duruyormuş. Sonunda babasının işlerinin kötü gitmesiyle il dışına çalışmaya gitmiş ve gittiğinin yedinci günü trafik kazası geçirerek ölmüş. Bu sırada üç tane kız çocuğu olan Asiye, dördüncü çocuğuna üç aylık gebeymiş.

Büyük bir yıkım yaşayan Asiye, kaynana, kayınpeder, büyük evli kayınbirader ve küçük kayınbiraderle bir arada yaşarken büyük gelinin iğneleyici tavırlarına maruz kalmış; büyük gelin ona “sen benim kocamı almaya niyetlisin. Bana kuma geleceksin” gibi sözlerle evde huzursuzluk çıkarıyormuş. Asiye de “bekarı dururken, neden senin kocanı alayım” diyormuş. Doğumdan üç ay sonra, küçük kayınbirader babasına “ben

yengemle evlenmek istiyorum, sanki ondan daha iyisini mi bulacağım” demiş. Bir tek annesi karşı çıkmış bu evliliğe. Sonunda eşinin ölümünden 9 ay sonra, kendisinden üç yaş küçük kayınbiraderiyle isteyerek evlenmiş. İlk 20 gün her şey çok iyi gitmiş, evlendikten sonra 20 gün sonra da askere gitmiş Salih. Oradan da sık sık telefonla arıyormuş. Asiye çok mutluymuş, yeniden doğduğunu zannetmiş, hatta bazen Enver’in ölümüne sevinmiş bile. Salih ona “Sen bana ağabeyimin emaneti ve en güzel hediyesisin” diyormuş.

Fakat askerden döndükten sonra bir haller olmuş Salih’e “Sen benim eşim değil yengemsin” demeye başlamış. Meğerse başka bir kıza takmış kafayı. Bekarlık aşkıymış, çok seviyormuş O’nu. Kız da evli olduğunu bildiği halde her şeye razıymış. Gizli gizli telefon görüşmeleri, eve geç gelmeler, arabesk-müzik dinleyip kendinden geçmeler ve benzeri tavırlar görülmüş Salih’te.

Salih, kızı kuma olarak getirmek için her yolu denemiş, Asiye’yi ikna etmek için gizlice evlendiklerini söylemiş, fakat Asiye hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini söylemiş, boşanmayla tehdit etmiş ve durumdan ailesini haberdar etmiş. Bunun üzerine Salih, (şeyhlik statüsünden dolayı) herkesçe saygı duyulan eşinin ailesine karşı gelemeyeceğini anlamış ve sevgilisinden ayrılmış. Kısa bir süre sonra, sevgilisi evlenip Almanya’ya gitmiş. Asiye’nin söylediğine göre, hala Salih’i arıyormuş. Fakat Salih artık onunla ilgilenmiyormuş.

Salih’in o kızla ilgilenmeyişi evde hiç bir şeyi değiştirmemiş, aksine, Asiye’nin hayatını iyice çekilmez hale getirmiştir. Çünkü Salih her fırsatta Asiye’yi aşağılıyor, hakaretler yağdırıyor ve ağır küfürlerle canından bezdiriyormuş. Öyle ki artık yaşamaktan ve Salih’ten nefret eder hale gelmiş. Şu anda Salih’le sekiz yıllık evli olan Asiye’nin bu birliktelikten iki erkek çocukları olmuş. Onun en çok zoruna giden şey; eşinin, abisinden olan çocuklarına üvey baba muamelesi yapması, her fırsatta onları yerden yere vururken, kendi çocuklarını el üstünde tutmasıymış. Zaten evliliğin başında Salih, abisinin dört çocuğuna bakamayacağını söylemiş. Bunun üzerine ortanca kızlardan birisi anne anneye, değeri de babaanneye verilmiş. Evde kalan en küçük çocuk babasının adını taşımakta ve şu anda sekiz yaşındaymış. En büyük çocuk ise 15 yaşında nişanlı bir genç kız. Salih özellikle bu genç kıızı çok korkutmuş, hiç ağza alınmayacak küfürler ve hakaretlerle hayatını tam bir cehenneme çevirmiş.

Bu nedenle Asiye kızını, kendi akrabalarından birisiyle nişanlandırmış. O da bir an önce bulunduğu ortamdan uzaklaşmak ve amcasının hakaretlerinden kurtulmak için seve seve razı olmuş nişana. Çünkü O'na göre, hiçbir yer, bulunduğu bu ortamdan daha kötü olamazdı. Bu nedenle sabırsızlıkla birkaç ay sonra olacak düğününü bekliyormuş.

Asiye'nin çok büyük bir tedirginliği ve korkusu var bu konuda. Kendi tercihiyle gerçekleşmiş bu evlilikte çıkabilecek en ufak sorun, O'na çok pahalıya mal olacakmış. Çünkü Salih, O'nu suçlamak, haksız çıkarmak ve aşağılamak için fırsat kollamaktaymış ve böylesi bir durumda eline büyük bir koz geçmiş olacakmış. Salih, "her şeyi sen yaptın, bütün bunlara sebep sensin" diyerek sürekli başına kalkacakmış.

Bu nedenle, Asiye'nin kızına sıkı tembihleri var: "Eşinle ne sorunun olursa olsun, sakın ha dışarıya yansıtma, sineye çekip, alttan almaya bak. Yoksa çok daha büyük kâbuslar yaşarız" diyormuş. Tabii bu durum, yeni bir ataerkil ailenin oluşmasına sebep olacaktır.

Asiye ayrılmayı çok düşünmüş. Fakat sonrasında karşılaşacağı sorunlar çok daha ürkütücü gelmiş O'na. Dul damgası yiyecek, her hareketi toplum tarafından merakla izlenecek, koca değiştirmeye çok meraklı ve birine bağlanamayan bir kadın olduğu söylenecek. Özellikle de kızlarıyla beraber ayrı bir evde yaşamaları çok daha dikkat çekecek ve söylentileri artıracaktır. Bu nedenle çocuklarının (kızlarının) büyümesini bekliyor. Büyüğü yakında evlenip gidecek, fakat diğerlerinin okumasını istiyor. Onlar benim düştüğüm bu duruma düşmesinler, bu yüzden okumaları lazım diyor. Kendisinin bu halini de okuyamamasına bağlıyor. "Okusaydım bu hallere düşmezdim. Daha özgür olurum ve toplumun baskısına bu kadar maruz kalmazdım" diyor.

Ona göre bu hale düşmesinin diğer bir nedeni de ailesinin herkesçe tanınan, varlıklı bir aile olmasıdır. Bu yüzden bütün gözler üzerindedir. Varlıklı bir aileden gelmesinin diğer dezavantajı şu olmuş; baştan, beri memur olan Salih'in maaşına hiç dokunmamış, bütün harcamaları ailesinden aldığı paralarla yapmış. Öyle ki, Salih'in bütün kıyafetlerini bile kendi parasıyla alıyormuş. Her şeyi O'nu memnun edebilmek için yapıyormuş. Fakat bunların hiçbiri işe yaramamış. Onu yıllarca böyle alıştırdığı için Salih O'na verdiği her kuruşu borç sayıyor ve iadesini istiyormuş. Asiye böylesi bir davranıştan dolayı kendisini çok suçluyor ve O'nu böyle alıştırdığı için çok pişman olduğunu söylüyormuş.

“Annem bana para vermekten bıktı, zaten gizli olarak veriyor” diyor. Fakat artık bu düzeni değiştiremeyeceğini söylüyor. Çünkü Salih evin geçimiyle ilgili hiçbir sorumluluk almıyormuş.

Asiye şimdi, beş yıldan beri kendisine hayatı zehir eden Salih’in tavırlarının nedenini anlamaya çalışıyor. Fakat söylediğine göre içinden çıkamıyormuş. Çünkü Salih’in isteyerek yaptığı bu evlilikte nasıl bu kadar dönüş yapabildiğini anlayamıyor. “Eğer sorun yengesi olmam ise bunu baştan beri cinsel birlikteliğimize de yansıtırdı. Ama böyle bir sorunumuz yok” diyor. Bu nedenle asıl sorunun o olduğuna inanmıyor.

Sağlık sorunlarının olduğu şu günlerde eşinin kendisini hiç ama hiç umursamadığını, hastalığına hiç tahammül edemediğini söylüyor. Ne yapacağını bilememenin şaşkınlığı ve çaresizliği içerisinde soruyor; “Ne yapabilirim? Bu kadar acıdan sonra nasıl iyi olabilirim?”

Örnek olay - 2 (Görücü Usulü ve Kayınbiraderle evlilik)

Kamile 27 yaşında, okula hiç gitmedi, aslında çok istiyordu okumayı ama, baba-annesi “kız kısmı okumaz, evde oturur” diyerek O’nun okumasına engel olmuş. Zaten maddi durumları da okumasına elverişli değildi. Bu yüzden kendi başına okumayazmayı öğrenmek zorunda kaldı. Çok da hızlı ilerleyerek ortaokul diplomasını dışardan aldı.

Şimdi dünya klasiklerini okuyor ama hep içinde kaldı okula gitme hevesi ve her fırsatta dile getirmekten çekinmedi. Fakat artık yaşı ilerlemişti ve sadece dikiş nakış kurslarına devam edebilmişti.

18-19 yaşlarındayken komşularının bir yakınından hoşlanmıştı. Bazen gizli gizli buluşuyorlardı. Fakat çocuğun evlenmeye niyeti yoktu. “İstanbul’da dershaneye gidip üniversiteye hazırlanacağım” diyordu. Bu yüzden, evlenmeleri mümkün değildi.

Kamile o zamanlar kendini çok ezik ve küçük hissetmişti. Çünkü O’nun öyle bir şansı yoktu. Sonunda ayrıldılar. Kamile 20 yaşına geldiğinde ailesi, artık onun evlenmesi gerektiğini, bu nedenle görücüye gelenlerin arasından bir tercih yapmak zorunda olduğunu söylemişti. Bir süre sonra kendisini istemeye gelenlerden birine evet dedi. Aslında istediği gibi biri değildi. Çünkü Kamile okumuş birini istiyordu. Kendisinden daha bilgili, kibar ve iyi bir iş sahibi olan birisiyle evlenmeyi hayal etmişti

hep. Daha da önemlisi, O’nu Siverek’ten alıp başka diyarlara götürecektir birisi olsun istiyordu. Çünkü oldum olası sevememişti Sivereği, hep dar gelmişti ve kendini hiç özgür hissedememişti burada. Fakat yazık ki istediği gibi bir talibi çıkmamıştı.

20 yaşındayken görücü, usulüyle evlendi. Mutlu değildi. Sık sık değişik nedenlerle eşiyle tartışıp baba evine dönüyordu. O zaman kendince haklı olduğunu düşünüyordu. Şimdi ise asıl suçlunun kendisi olduğunu ve eşinin hayalindeki insana benzemediği için, her hareketinin itici geldiğini ve küsmek için bahane aradığını itiraf ediyor. 6 yıl evli kaldılar. 4 yaşında bir çocuğu varken ve ikinci çocuğuna 4 aylık hamileyken eşi, çok eski bir kan davasından dolayı öldürüldü.

Hiç beklemediği bu olayla sarsılan Kamile’nin en çok üzüldüğü şey, eşini yeterince mutlu edememesi olmuştu. Geçmişteki her kavga için kendisini suçluyor ve eşinin iyi bir insan olduğunu, ama kıymetini bilemediğini düşünerek kahroluyordu. Neyse ki, O’ndan ikinci çocuğu olacaktı. Çok acı çekiyordu, ama karnındaki bebeğe bir zarar gelsin istemiyordu. O’ndan kalan son hatıraydı bu bebek. Evini değiştirmek zorunda kaldı, çünkü “orada her an onun hayalleriyle yaşayamam, çıldırırım” diyordu. Bazen baba evinde, bazen de yeni evinde ailesinden birileriyle birlikte kalmaya başladı. Doğumdan sonra, eve gelip giden herkes kayınbiraderiyle evlenmesi gerektiğinden, doğru olanın bu olacağından ve törenin böyle gerektirdiğinden söz etti. O da zamanla kendini buna alıştırmıştı. Çünkü iki tane çocuğu vardı ve ailesinin maddi durumu da iyi değildi. Bu yüzden yeniden evlenmek zorundaydı. Onu bu şartlarda kabul edebilecek en iyi alternatif ise kayınbiraderiydi. Çocuklarına en iyi babalığı o yapabilirdi.

Fakat eşi öldürüldüğünde, kayınbiraderi anne tarafından akraba olduğu bir kızla nişanlıydı. Olaydan sonra herkes nişanı bozacağını ve yengesiyle evleneceğini düşünüyordu. Ama beklenen olmadı. Sadece annesinin karşı çıkmasıyla, kayınbirader nişanlı olduğu kızla evlendi. Düğünün olacağını duyan kızın babası düğünden bir hafta önce oğlan evine haber göndermiş ve “eğer kızımı almazsanız çocukları size verir ve kızımı evlendiririm demiş”. Ama oğlanın annesi böyle bir evliliğe tahammül edemeyeceğini, küçük oğlunun, abisinin yatağında yatmasına asla izin veremeyeceğini söylemişti ve düğün olmuştu.

Kamile bu duruma çok bozulmuştu. Kendisini istenmeyen ve tercih edilmeyen konumunda hissetmişti. Aslında yeni geline göre çok daha bakımlı ve bilgiliydi. Çünkü yeni gelin köyden geliyordu. Gerçi kayınbiraderiyle evlilik O’na da çok ters geliyordu,

ama bu toplumun kuralı böyleydi. Üstelik kayınbiraderiyle de çok iyi anlaşıyordu ve eşinin ölümünden sonra defalarca arayıp hal hatırını sormuştu Kamile'nin.

Bundan sonra, düştüğü duruma çok daha fazla üzölmeye başlamıştı Kamile. Artık çocukları olduğuna da üzölüyordu. Çünkü onların sorumluluğu çok ağırdı. Zaten eşinin ailesi de maddi konuda yeterince destek olmuyordu. Maddi durumları iyi değildi çünkü. Kendi ailesinin de öyle.

Bu yüzden evlenmek zorundaydı. Ama karşısına çıkacak seçenekler için hiç umutlu değildi. Çünkü Siverek'te dul bir kadın yaşı ne kadar genç olursa olsun, daha çok, yaşlı dul erkekler tarafından tercih edilmekteydi. Üstelik çocukları da vardı ve kendisiyle evlenmek isteyen kişi onları kabul etmeyebilirdi. Yaşlı taliplerinin çıkması ve çocuklarından ayrılma ihtimali, O'nun kayınbiraderine çok daha fazla kızmasına sebep oluyordu. Niye evlenmişti sanki! Nişanlısını sevmiyordu! Zaten evlendikten üç ay sonra il dışına çıkmış ve 6 aydır hala dönmemişti. Üstelik sadece kendisi değil, annesi ve evin diğer bireyleri de zamanında nişanı bozmadığına çok pişman olmuşlardı. Bunu Kamile'nin yanına geldiklerinde itiraf ediyorlarmış. O zaman neden boşanmıyordu ki! Niye bu kadar cesaretsiz davranıyordu? Aslında telefon konuşmalarında ve yüz yüze geldiklerinde kendisinden hoşlandığını hissetmişti. Buna rağmen hala sorumsuzca davranması ve hiç anlamı olmayan bir evliliği sürdürmesinin ne anlamı vardı. Bundan dolayı kızıyor ve “artık istese de ben kabul etmeyeceğim” diyordu.

Ama etti. Etmek zorunda kaldı. Yaklaşık bir yıl evli kaldıktan sonra kayınbiraderi teyzesinin kızı olan eşini boşayıp, Kamile ile evlendi. Bir de çocuk yaptılar. Başlangıçta her şey iyiydi. Fakat şimdi iki yıllık evliler ve Kamile mutsuz aslında. Çünkü eşi ona “sen ısrar ettiğin için evlendik. Aslında evlenmememiz daha doğru olurdu. Bu evliliği içime sindiremiyorum” diyormuş. Aslında Kamile de sindiremiyor. Asla yapamayacağını düşündüğü, başkalarında kınadığı bir şey yapmış oldu. Rüyasında görse inanmazdı. Ama oldu işte...Şartlar onu hiç istemediği yollara sürükledi...

. Hep dönüp dolaşıp okuyamadığına getiriyordu lafı, “okusaydım ve geçimimi sağlayacak bir işim olsaydı, bu hallerde olmayacaktım” diyordu. Şimdi babası da çok pişmanmış okutmadığına. “Okusaydın ne olmak isterdin?” Sorumuza “Gazeteci” diye cevap veriyor.

“Hareketli ve özgür bir yaşamım olurdu. Kendimi tamamen işime verirdim ve sevdiğim biri karşıma çıkmadan asla evlenmezdim” diyor ve ekliyor. “Bizi bu cahil toplum yaktı. Özellikle de yaşlı kadınlar! Çarkı onlar çeviriyor. Her yaptığımıza “ayıp” diyorlar. Her arzumuzu “kız kısmına yakışmaz” diyorlar. Erkekleri el üstünde tutarken, bizim hep kendileri gibi yaşamamızı ve onlar gibi olmamızı istiyorlar. Oysa biz farklı bir hayat istiyorduk ama olmadı, onlar kazandı” diyor.

Örnek olay-3: (Gönüllü Akraba evliliği)

Birgül 27 yaşında, ilkokul üçüncü sınıftayken okulu bırakmış, öğretmeni hiç sevdirememiş okulu ona, evinin bulaşıklarını yıkatıyormuş. Zaten evde de kendisini bekleyen yığınla iş varmış.

17 yaşındayken isteyerek halasının oğluluyla evlenmiş. Çok mutlu bir evlilikleri varmış. 2 yıl evli kaldıktan sonra eşi, hala bilinmeyen nedenler ve kişilerce öldürülmüş. O sırada 8 aylık hamileymiş ve üzüntüden erken doğum yapmış. Doğumdan 40 gün sonra bebeğini de kaybetmiş ve ailesiyle birlikte yaşamaya başlamış.

Acılar içerisinde zaman doldururken kayınbiraderiyle evlenme söylentileri yükselmeye başlamış. Kendisi böyle bir şeyi aklından hiç geçirmemiş ama doğrusu ailesi çok istiyormuş. Bir süre sonra kayınbiraderin başka bir kızla evleneceğini duymuşlar. Kendisi buna üzülmemiş ama, onun üzüldüğü nokta kaynanasının eşyalarının çoğuna el koymasımış. Ailesi ise böyle bir evliliğin kendilerini rencide ettiğini, gencecik kızı ortada bıraktıklarını öne sürerek dargınlık yaratmış. Aslında bunu onlara direkt bir şekilde itiraf etmemişler ve gururlarına yediremeyerek daha çok, eşyaları bahane ederek yakınmışlardı. Çünkü kendilerini yenik konumda göstermek istememişlerdi. Fakat bu törenin farkında olan herkes, dargınlığın asıl nedeninin ne olduğunu kolaylıkla anlayabilmişti. Dediğine göre bu evliliğe en çok karşı çıkan kişi kaynanası olmuş. Fakat ilginç olan ve Birgül’ü ve ailesini en çok üzen şey ise kaynananın böyle bir evliliğe karşı çıkmakla birlikte, görüştüğü kişilere “Birgül’ün de ölümünü görürsem çok mutlu olacağım, başkasıyla evlenmesine asla tahammül edemem” demesi olmuş. “Böyle bir şeyi söylemeye hakkı yok” diyor Birgül. “Eğer istediğim gibi birisi çıkarsa karşıma tabi ki evlenirim” diyor. Çocuğunun ölümüne de artık üzülmediğini söylüyor. “Zaten yaşasaydı benden alırlardı” diyor.

Şimdi kayınbiraderi evli ve iki çocuğu var. Eşiyle iyi anlaşıyor. Fakat annesi ve eşi arasında sürekli sürtüşmeler yaşanıyor. Bu nedenle annesi oğluna Birgül'ü almadığına son derece pişman ve bunu herkesin yanında dile getiriyormuş. “O olsaydı yeğenim olduğu için bana bakardı. Bu gelin beni istemiyor. Keşke şimdiki aklım olsaydı. O zamanlar yaram tazeydi. Küçük oğlumu Vedat'ın (Ölen oğlu) yatağında düşünemedim. Birgül'ü küçük oğlumla görmeye tahammül edemeyeceğimi, bunun ölen oğluma saygısızlık olacağını düşündüm. Ama yanılmışım. El kızı kıymet bilmiyor işte. Oğlumu benden kopardı.” diyormuş.

Birgül'ün eşinin ölümünün üzerinden 8 yıl geçmiş. Şimdi ailesiyle birlikte yaşamaya devam ediyor. Tüm aile bireylerinin desteğini arkasında hissetmesine rağmen mutlu değil. Bu nedenle anti-depresan ilaçlar kullanıyor. Bu güne kadar kabul edebileceği türden bir talip çıkmamış karşısına. Hep yaşça çok büyük erkekler veya çok çocuklular... Zaten istediği gibi bir evlilik yapabileceği konusunda artık çok umutsuz...

Örnek olay - 4: (Akraba Evliliği ve Beşik kertmesi)

Nejla 31 yaşında hiç okula gitmemiş, 17 yaşındayken beşik kertmesi olduğu amcasının oğluyla imam nikahıyla evlenmiş. Evlendikten 2 ay sonra eşi Antalya'ya çalışmaya gitmiş. . 7 ay sonra dönüp 1 ay kaldıktan sonra Almanya'ya gitmiş ve 10 yıl boyunca hiç dönmemiş. Nejla, kaynana kayınpeder, görümce, iki kayınbirader ve gelinle yaşamaya devam etmiş. Eşi telefon açtığında genellikle anne ve babasıyla konuşmuş ve ona dolaylı olarak selam göndermişti. Bazen Nejla'yı da telefona çağırdığı oluyormuş ama bu telefon konuşmalarında “özledim” veya “seviyorum” kelimelerini hiç duymamış. Oysa beklediği hep bunlarmış. Çünkü bu sözler onun için hayatı ve beklemeyi anlamlı kılacaktı. Gerçi 4 yıldan sonra eşi, onu Almanya'ya getirtebilmek için girişimlerde bulunmuştu. Fakat resmi nikahları olmadığı için, kaçak yollarla gerçekleştirmeye çalıştığı bu çabası, her seferinde konsolosluktan, bir seferinde de Almanya havaalanından geri dönmüştü. Eşi Almanya'da kalabilmek için yaşlı bir kadınla resmi nikah kıymış ve anlaşmalı bir evlilik yapmıştı. Tabi Nejla'ya söylenen buydu ama işin aslının ne olduğundan çok emin değildi. Özellikle de 10 yıl sonrasında, eşinin yılda bir defa ziyarete geldiğindeki tavırları, kandırılmış olabileceğini, orda gerçek bir evlilik yapmış olduğunu ve çocukları bile olduğunu düşündürmeye

başlamıştı. Üstelik aradan geçen 14 yıllık süre içerisinde eşi, iki tane kardeşini Almanya'ya aldırabilmiş ama her ne hikmetse kendisini aldırılmamıştı. Bu yüzden artık kendisini aldırılmayı yeterince istemediğini düşünmeye başlamıştı.

Eşinin yılda bir ziyaretine gelişine de hiç sevinmiyordu. Çünkü nasıl olsa birkaç gün kalıp yine dönecekti. Zaten kaldığı süre içerisinde de kendisine güzel şeyler söylemiyor ve geleceğe dair hayallerden bahsetmiyordu. Bu nedenle Nejla suratını asıyor ve bu tavrı eşinin sinirlenmesine sebep oluyordu. Son üç yıl içerisinde kendisini sevindiren tek şey ona küçük ama ayrı bir ev alınmış olmasıydı. İçi de iyi kötü döşenmişti. Artık eşinin ailesiyle yaşamak zorunda değildi. Ailesinden birileriyle beraber bu evde kalıyordu. Fakat bu mutluluğu da çok görülmüş. Eşine her sitem edişinde, eşi ona “böyle bir evin var daha ne istiyorsun? Senin ailende böyle bir eve sahip olan var mı?” Gibi sözlerle başına kalkıyormuş. Bu nedenle Nejla için yaşam iyice çekilmez hale gelmeye başlamış ve boşanmaya karar vermiş. Eşine bunu telefonda söylediğinde eşi “nasıl böyle bir şey söylemeye cesaret edebilirsin? Senin başka biriyle evlenmeme göz yumabilir miyim sanıyorsun? Ben yaşadığım sürece asla başkasına yar alamazsın. Siverek gibi bir ortamda bina izin veremem. Bu bir namus meselesidir” demiş ve iyice azarlamış.

Eşi geçen yıl geldiğinde artık dönmesini istemediğini, bunun daha fazla böyle devam edemeyeceğini söyleyerek baba evine dönmüş. Fakat araya aşiretin önde gelenlerinin ve şeyhlerin elçilerinin girmesiyle dönmek zorunda kalmış. Eşi büyüklere kendisinin de Almanya'da rahat olmadığını en ağır işlerde çalıştığını fakat borçlarını kapatmak için birkaç yıl daha orda kalmak zorunda olduğunu söylemiş. Nejla ise bu mazeretleri geçersiz buluyor ve onun ailesine sürekli para gönderdiğini söylüyordu. Ayrıca artık döneceğine inanmadığını, sadece kendisini oyaladığını, zaten dönse bile artık birlikte mutlu olamayacaklarını düşünüyordu. Çünkü eşi, onu her fırsatta kırıyor, aşağılıyor, cahil olduğunu, hiçbir şeyden anlamadığını ve suratında hayır olmadığını söylüyordu. Son gittiğinden beri 1 yıl boyunca hiç aramamış ve para da göndermemişti.

1 hafta önce geri dönmüş. Fakat Nejla kendi üzerine tapulu olan evinin kapısını kilitlemiş ve babasının evine gitmişti. Onu görmemeye ve boşanmaya kesin kararlıydı. Fakat görüşmeye gittiğimiz gün dahil her gün, kayın pederi (amcası) pek çok aracılar göndermiş ve dönmesini istiyordu. Ama o, anne ve babasının desteğiyle dönmemeye

kararlı olduğunu ve onların tek niyetlerinin evi kendisinden almak olduğunu söylüyordu.

Bu evlilikle ilgili bütün umutlarını yitirdiğini söyleyen Nejla “şimdiye kadar çevreden ve ailemden çekindiğim için yıllarca sabrettim. Bir gün Almanya’ya gideceğim umuduyla veya onun döneceği umuduyla yaşadım. Fakat artık insanların bana acıyarak bakmasını istemiyorum. Evli görünüp bekar yaşamak istemiyorum. Beklemem için hiçbir sebepim kalmadı. Zaten çocuğum da olmadı” diyerek göz yaşlarına boğuluyor...

Fakat erkek tarafı ayrılmalarına hiçbir şekilde razı olmuyor özellikle de kayınpeder, böyle bir evliliğe sebep olduğu için kendisini, suçluyor ve durumu düzeltmeye çalışıyor. “Böyle bir ayrılık törelerimize aykırı, el aleme ne deriz, başka birisiyle evlenmesine nasıl göz yumabiliriz”. diyerek döndürmeye çalışıyor. İşin kötü tarafı, eşlerin bir araya gelerek karşılıklı olarak konuşmaları yerine büyüklerin onların sözcülüğünü yapması...

Uzun tartışmalardan sonra Nejla boşanmakta kararlı olduğunu söylüyor, herkes tarafından suçlanmasına ve horlanmasına rağmen boşanıyor. Aradan bir iki ay geçtikten sonra eşinin ailesi, oğluna Siverek’te yeniden kız aramaya başlamış. Almanya’daki kızlara güven olmadığı için Siverek’ten bir kızla evlenmenin daha doğru olacağını düşünüyormuş oğulları da.

Sonunda beğendikleri bir kızın görmesi için oğullarını Almanya’dan getiriyorlar ve nişan, düğün töreni yapıyor. Üstelik yeni gelin, önce Nejla için alınıp, boşanınca kendisinden geri alınan Nejla’nın eski evine, şimdi ailesiyle birlikte yaşadığı evin tam karşısına yerleştiriliyor. Eşi, yeni gelini sürekli koluna takıp gezdiriyormuş. Nejla’ya hiç davranmadığı şekilde davranıyormuş. Arabaya bindirip gezdiriyormuş. Dediğine göre gördüğü bu manzaralar onun için ölümden betermiş. “Cefasını ben çektim, sefasını o sürüyor” diyor...

Şimdi Nejla’nın boşa giden 15 yıllık bekleyişinin ardından, yeni gelini Almanya’ya götürebilme çabası içindeler. Dediklerine göre artık kolay olacak. Çünkü Almanya’daki resmi nikahlı eşinden boşanmış ve yeni eşine resmi nikah yapmış. Nejla’nın bütün yaşadıklarından dolayı çektiği acıları yüzünden okumak mümkün. Dokunsan ağlayacak...Upuzun boyuna rağmen kilosuna bakınca sadece bir kemik yığınınını andırıyor. “Hayatımı mahvetti, en güzel yıllarımı onu beklemekle geçirdim,

artık hayattan bir beklentim ve umudum yok” diyor. Bir kadın olarak acısına katılmamak mümkün değil Nejla’nın. 14 yıl beklemenin ve bu bekleyişin sonrasındaki bu işkenceyi anlamamak mümkün değil...

Ayrılmadan önce Nejla’ya sence bütün bunların sebebi ne? diye sorduğumuzda “cahillik” diye cevap veriyor. “Eğer okuyan ve çalışan biri olsaydım, bana bunları yapamayacaktı. Bu kadar aşağılayamayacaktı. Zaten okusaydım onu bu kadar beklemek zorunda kalmazdım, çoktan boşanırdım” diyor.

Örnek olay - 5: (Görücü Usulü)

Emine 25 yaşında ortaokulu bitirdikten sonra 16 yaşındayken görücü usulüyle evlendi. Evlendikten sonra eşini sevmeye başlamıştı. Düğünden 6 ay sonra, eşi çalışmak için Almanya’ya gideceğini, 2 yıl sonra onu da yanına aldıracağını söyledi. Emine çaresiz kabul etmek zorunda kaldı ve 4 aylık hamileyken eşini Almanya’ya yolcu etti. Aradan 9 yıl geçti ve eşi hala hiç dönmedi. Şimdi 8 yaşındaki oğluyla beraber kaynana ve kayınpederiyle birlikte yaşıyor. Kendisi için de üst katta bir ev yapıldı ama tapusu ona ait değil. Zaten evin onun için önemi de yok.

Eşi gittikten sonraki ilk yıllarda sık sık telefon açıyor ve onu özlediğini söylüyordu. Fakat iki yıl önce bir kadınla tanışmış ve onunla yaşamaya başlamıştı. Bundan sonra aralarına bir soğukluk girmişti. Eşinin dediğine göre yaşadığı kadınla birlikteliği zorunlu bir beraberlikmiş. Kadınlıkla nikah yapıp Almanya da kalmayı garantileyecekmiş. 2 yıl sonra da boşanıp, eşini ve çocuğunu oraya aldıracaktı. Yani her şeyi onlar için yapıyormuş. Bütün bu fedakarlığı onlar için katlanıyormuş. Tabii birlikte olduğu kadın olayın farkında değilmiş. Hala evli olduğunu ve bunun bir çıkar evliliği olduğunu bilmiyormuş. Bu yüzden kadın ona “iki yıl birlikte yaşayalım. Eğer iyi anlaşabilirsek evleniriz” demiş.

Kadınla birlikteliğinin 18. ayında eşi Emine’yi aramış ve yakında nikah yapacaklarını söylemiş. Emine önce donup kalmış, hiçbir şey söylememiş. Fakat sonra arayarak kesinlikle buna izin vermediğini söylemiş. 6 ay sonunda dayanamamış ve nikahtan 1 ay önce konuşmaya başlamışlar. Nikah gününde mesaj çekerek haber vermiş ve bundan sonra telefonlarının kapalı olacağını, kendisini aramamalarını tembih etmiş, zaten iki yıldan beri doğru düzgün aramıyor, mesajlarına cevap vermiyormuş. Bu yüzden intihara kalkışmış Emine. Bir kutu ilaç içmiş ama ölmemiş...

Hep Almanya'ya gideceği hayaliyle yaşamış. Orda çalışmaya başlayacağını, yeni bir dil öğreneceğini, kendisini geliştirerek kocasından geri kalmayacağını ve onun karşısında ezilmeyeceğini düşlemiş.

Fakat son iki yıldır, eşi o kadınla tanıştığında beri çok umutsuzluğa kapılmış ve boşanmayı düşünmeye başlamış, ama bunu dile getirdiğinde çevresinden ve özellikle de annesinden çok tepki almış. Annesi ona “bizi el aleme rezil mi edeceksin? Bu kadar beklemişken biraz daha bekle” diyormuş. Ayrıca ağabeylerinin erkek tarafıyla kavga edeceğinden korkuyormuş. En büyük korkusu ise çocuğunun kendisinden alınması imiş. “Onu ben büyüttüm, babası ona telefonlarda hep geleceğim diyor. Çocuk günleri, ayları, bayramları sayıyor ama her seferinde hayal kırıklığına uğruyor” diyor. Çocuk en çok babasının “oğlum” deyişini seviyormuş. “Hiç kimsenin deyişine benzemiyor onun deyişi” diyormuş.

Şimdi Emine eşinin altı ay sonra geleceği sözleriyle avunuyor. “Geldiğinde karşıma alıp konuşacağım, bana herkesin gözü önünde kesin bir tarih vermesini isteyeceğim. Eğer 2 yıl sonrasına kesin bir tarih vermezse yanıma almayacağım ve boşanacağımı söyleyeceğim. Sonra da oğlumu alıp baba evine döneceğim” diyor.

Başka bir evlilik yapmayı düşünür müsün? Sorumuza “artık yeni bir evliliğe cesaret edemem. Çünkü çok acı çektim” diyor.

Elinde olsa nasıl bir hayat isterdin? Sorumuza “okumak isterdim. Kendi ayaklarım üstünde durmak, Siverek dışında kendime ait bir evde, hiç kimsenin beni tanımadığı bir yerde yaşamak isterdim” diyor.

Örnek Olay- 6 (Görücü Usulü Akraba Evliliği)

Rahime 20 yaşında. İlkokul mezunu. Komşuları ve yakınları onu çok sessiz, utangaç, kendi halinde, dışarıya çıkmayı pek sevmeyen ve hanımefendi bir kız olarak tanımlamaktadırlar. 16 yaşındayken, aynı aşiretten uzaktan akrabası olan Cemil tarafından görülüp, beğenilip istendiğini duyunca; hoşuna gitmiş ve o da Cemil'e karşı bir sıcaklık hissetmeye başladığı için evlenmeyi kabul etmiş. Cemil lise mezunu, babasını kaybetmiş, üç kız, iki erkek çocuklu bir annenin en küçük çocuğu ve aşiret reisinin de yeğeni. 3-4 yıl önce annesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiş ve bir fabrikada işçi olarak çalışıyordu.

2 yıllık nişanlılık dönemleri çok güzel geçti. Cemil ona cep telefonu alıp göndermişti ve aile büyüklerinden gizli olarak konuşuyorlardı. Telefonlarda sık sık sabırsızlıklarını ve özlemlerini dile getiriyorlardı.

İki yıl aradan sonra imam nikahıyla evlenip beraberce İstanbul'a gittiler ve eşinin annesiyle beraber yaşamaya başladılar. Gerdek gecesinde kanaması olmamıştı ve ikisinin de canı sıkılmıştı bu duruma. Sonraki gecelerde de olmadı ve başka bir sebepten dolayı doktora gittiklerinde durumu anlatmışlardı ve doktor bunun normal bir durum olduğunu ve bazı kadınlarda kanama olmayabileceğini söylemişti. Konu kapanmış görünüyordu.

Cemil'le araları iyiydi. Fakat yine de İstanbul'da karşılaştığı Cemil, telefonlarda konuştuğu Cemil'den biraz farklıydı. Ona annesiyle iyi geçinmesinin ilk şartı olduğunu söylemişti. Ayrıca güzel giyinmesini, iş çıkışı evde kendisini karşılarken bakımlı olmasını istediğini söylüyordu. Fakat arada kalmıştı Rahime. Çünkü kaynanasıyla birlikte yaşıyordu ve süslendiğinde kaynanası ona "bu da ne? Evin içinde böyle giyinilir miymiş?" diyerek tepki gösteriyordu.

Evin bir odası kendilerine ayrılmıştı. Bazen Rahime odadan erken çıkmak zorunda kalıyor, dolayısıyla dağınık bırakmış olabiliyordu. Yine böyle olduğu günlerden bir gün, kaynanasının odalarına girmek üzere olduğunu fark edince; oda müsait olmadığı için girmemesini söylemişti. Kaynana ise "A! Aaa! Oğlumun odasına bile giremeyecek miyim?" diyerek çok duygusal bir tepki göstermiş ve tüm alınganlığını oğluna da aktarmıştı. Böylece kaynana- gelin çekişmeleri başlamıştı.

İki aylık evlilikten sonra, adétler gereği Rahime Siverek'e baba evi ziyaretine gelmişti. Gelmeden önce eşi ona para vermiş ve "Oraya gidince saçlarını boyat, kendine yeni giysiler al" demişti. Rahime de öyle yapmıştı. Teyzeleriyle alışverişe çıkıp eşinin istediği tarz giysiler almıştı. Fakat görümceleri Siverek'te yaşadıkları için; onun kendilerinden habersiz teyzeleriyle alışverişe çıkmış olmasına kızmışlar ve böylece onlarla da araları bozulmuştu.

Siverek'te bir ay kaldıktan sonra, büyük görümcesiyle birlikte İstanbul'a döndü. Görümce gerdek gecesindeki kanlı çarşafı sorunca, onlar da durumu anlattılar ve işte o andan sonra her şey ters gitmeye başlamıştı. Rahime'nin ailesi görümcenin Siverek'ten getirilen eşyaların içine muska koyduğunu söylüyordu. Rahime ise görümce ve kaynananın eşini dolduruşa getirdiğini... Çünkü bundan sonra Cemil'in tavırları

tamamen değişmiş, bambaşka bir insan oluvermişti. Sevgi dolu eşinden hiç eser kalmamıştı. Akşamları geç gelmeler, umursamazlıklar, Rahime'nin giysisini, konuşmalarını, eğitim seviyesini, yemek yiyiş tarzını eleştirip, aşağılamalarla hayatını çekilmez hale getirmişti. Bu nedenle; artık ailesini arayıp, “gelip beni burdan götürün” demeyi düşünüyordu.

Görümce bir ay kadar evlerinde kalıp Siverek'e dönmüştü. Bundan iki gün sonra da kaynana ve eşi Rahime'ye hiçbir şey söylemeden alıp, Siverek'e getirdiler. Kaynana, kızı baba evine götürüp “Kısmetleri, birlikte yeme-içmeleri bu kadarmış” diyerek, başka hiçbir açıklama yapmadan ordan ayrılmış ve tabi herkes neye uğradığını şaşırılmıştı...

Aradan birkaç ay geçtikten sonra kaynanası aracılarla haber gönderip altınları istemiş. Rahime'nin ailesi de “ Öyleyse siz de kızımızı verin, oğlumuz birkaç ay kullansın ondan sonra veririz” demişler ve konu orda kapanmış. Cep telefonunu da kayınbiraderi kullanacak diyerek geri almışlar. Yani; Rahime altınları dışında her şeyini bırakıp baba evine dönmüş oldu. Resmi nikahları olmadığı için herhangi bir hak iddia edemiyor.

Şimdi o artık 20 yaşında üç ay evli kalmış dul bir kadın. Üstelik eşi, akraba ve aşiret reisinin yeğeni olduğu için artık onu istemeye kimsenin kolay kolay cesareti olmaz. Neyse ki ailesi, akrabaları, komşuları ondan desteğini esirgemiyor. Zaten artık dul damgası yediği için, bekar veya genç birisi tarafından istenmesi, Siverek geleneklerine göre pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü evler evlenmeyi bekleyen pek çok bekar kızlarla doludur. Yani şimdilik hayatı ve hayalleri sonlanmış görünüyor. Ama yine de umudu elden bırakmıyor. Kim bilir belki günün birinde eşinden daha iyi bir fırsat çıkabilir karşısına. İşte o zaman Cemil ve ailesinden intikam alabilme imkanını yakalayacak. Şimdi bu umutla ya da eşinin hatasını anlayıp bir gün geri döneceği umuduyla yaşıyor. Bu aralar eve cevapsız telefonlar geliyormuş. Sesini dinleyip kapatıyorlarmış. “O olabilir, sadece dinleyip, iç geçirip kapatıyor” diyor Rahime. Aslında arayanın O olmasını istiyor. O olursa geri döner misin? Affeder misin onu? diye sorunca; mahçup bir vaziyette boynunu büküyor. “Onu gerçekten sevmiştim. Kaynanam ve görümcem onun beynini yıkadılar” diyor.

Rahime de diğerleri gibi “okuyan ve çalışan birisi olsaydım, bu durumlarda olmazdım, kendimi bu kadar çaresiz hissetmezdim” diyerek, okumamışlığın acısını dile getiriyordu.

Örnek Olay- 7 (Çok Kadınla Evlilik)

Sultan 18 yaşındayken amcasının oğluya evlendi. Birbirlerini çok seviyorlardı. Birkaç yıl sonra eşi siyasi suçlu olarak cezaevine girdi. Beş yıl ayrılıktan sonra yeniden kavuşmuşlardı. Fakat mutlulukları yarım kalıyordu. Çünkü çocukları olmuyordu. Eşiyle birlikte pek çok doktora gitmişlerdi. Fakat çözümünü bulamamışlardı. Sorun kadından kaynaklanıyordu. Bu nedenle kendini hep kötü ve işe yaramaz hissetmişti. Gerçi eşi ona hep destek olmuştu, ta ki teyze kızlarından birinin, sorunun erkekten kaynaklandığı dedikodusunu yayana kadar. Bundan sonra eşi yeniden evlenmeye karar vermişti. 15 yıllık evlilerdi. Eşinin evleneceğini duyunca ölmek istemişti. Fakat eşine de hak vermiyor değildi. Zaten eşinin yakınları da evlenmesi için baskı yapıyorlardı. Sonunda görücü usulü dul bir kadınla evlendi ve iki eş bir arada yaşamaya başladılar. “Bunun acısı tarif edilemez” diyor Sultan. “Çok sevdiğin eşini başka birisiyle paylaşmak ölümden beter, fakat elden ne gelir” diyor. İlk yıl, eşi ve yeni gelin hep aynı odada kalmışlar. İlk çocukları olduktan sonra erkek ayrı bir odada, kadınlarsa birlikte aynı odada kalmaya başlamışlar. “Onların banyodan çıktıklarını görünce sinirden tir tir titriyordum, eşimin yüzüne bile bakmak istemiyordum” diyor. Kısa bir süre sonra, yeni gelin hamile kalmış. Arka arkaya dört kız, bir erkek çocuk doğurmuş. “Onun gebeliğini gördükçe ben eriyordum, kahrımdan sinir hastası oldum, gebeliğinde ve lohusalığında ona özel yemekler yapıyordu. Davetlere ve gezmelere o götürülüyordu. Eşim beni incitmemeye çalışıyordu, fakat yine de kendimi aşağılanmış, dışlanmış ve artık hep ikinci planda hissediyordum. Buna rağmen eşimin adına seviniyordum.” diyor. Eşini çok sevdiği için çocuklarını da çok sevmişi ve içtenlikle bağrına basıyordu. Öyle ki bazı çocuklar, annelerinden daha çok ona düşkünlerdi. Kumasıyla da onu içten içe kıskansa bile, iyi anlamaya çalışıyordu. Mümkün oldukça güçlü görünmeye özen gösteriyordu. Çünkü öyle yapması gerekiyordu ve eşinin üzülmelerini de istemiyordu. Bu nedenle gittiği her yere kumasıyla birlikte gidiyor ve dışarıya da olumlu bir görüntü vermeye çalışıyorlardı. Böyle acı bir on yılı geride bıraktı. Önceki 15 yıl boyunca da kendisini hep kötü hissetmişti. Her şey ve herkes ona eksikliğini hatırlatıyordu sanki. Acısını hep içine attı. Bu nedenle çok geçmeden kalp hastalığına yakalandı. Ardından karaciğeri rahatsızlandı ve siroza dönüştü. Şu an 43 yaşında ve ağır hastalığı ile

mücadele etmekte. Fakat “artık dönüşüm yok, zaten hayatımdan bir şey anlamadım. İnşallah diğer dünyada mutlu olurum” diyor. Teselli cümleleri kurmaktan başka bir şey gelmiyor elimizden...

SONUÇ

Tarihteki ilk yerleşim yerlerinden biri olan Mezopotamya ve Anadolu toprakları arasında geçişi sağlayan bir köprü görevi gören GAP bölgesi, tarih boyunca çok farklı medeniyetlere ve dinlere yataklık etmiş olup, sonraki medeniyetler, hep öncekilerden etkilenmiştir. Bu nedenle tamamen özgün bir kültür oluşturmak mümkün olmamıştır. Bu bölge, yıllarca geleneksel yaşam biçiminin korunduğu kapalı bir toplum yapısı, aşiretlerden oluşmuş, toplumsal kurallar ve törelerle biçimlenen bir kültürel yapı sergilemiştir. Tarım ve hayvancılığın asıl geçim kaynağını oluşturduğu bölgede, farklı dil ve inanç yapısına sahip, Müslüman, Ermeni, Katolik ve Yezidi halklar, Kürtler, Türkler, Araplar, Zazalar ve Süryaniler bir arada yaşamaktadırlar.

Bölge kültürünü belirleyen asıl etkenler; iklim, doğa koşulları, din ve üretim biçimidir. Örneğin: Siirt, Şırnak ve Batman’da doğa koşulları bitkisel üretimi sınırlandırdığı için, dağlık alanlar halkı hayvancılığa yöneltmiş, yayla ve meraların darlığı ve ekilebilir toprakların belli aşiretlerin elinde toplanması, göçer bir kültürün ve toplumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Cumhuriyet dönemindeki devrimlerle, ülke genelinde hızlı bir değişim sürecine girilmiştir. Fakat bu sürecin GAP Bölgesinde diğer bölgelere göre çok daha yavaş yaşandığını ileri sürebiliriz. Çünkü bu devrimler, burdaki toplumun gerçeğiyle bağdaşmamakta ve içinde bulunan koşullar ve sahip olunan değerlerle çatışma içerisindeydi. Bu nedenle sürekli direnişler gerçekleştirilmiş, toplumun üst kurumlarına yönelik değiştirme çabaları, alt kurumlarla yeterince desteklenmediği için uygulanmasında güçlükler yaşanmıştır.

1940’larda Batman’da petrol bulunması, 1944’te demiryolunun Kurtalan’a ulaşması, 1950’lerde karayolu ulaşımının genişletilmesi ve tarımdaki makinalaşmayla, kapalı ekonomik ve toplumsal yapıda kırıldanmalar yaşanmaya başladı. Bölge içi ve

bölgeler arası göçlerle hızlı bir kentleşme sürecine girildi. Bölgedeki ağalık ve aşiret sistemi nedeniyle topraklar belli ellerde toplanmış, nüfus artışına bağlı olarak araziler yetersiz kalmış, makinanın tarıma girmesiyle işgücü açığı ortaya çıkmış, topraksız kalan köylüler, ekonomik sıkıntıdan, ağa baskısından, kan davası vb. toplumsal baskılardan dolayı göç etmek zorunda kalmışlardır. Kalkınma planlarının yeterince uygulamaya sokulamaması, siyasal iktidarların kararsız ve istikrarsız yönetimleri ardından gelen askeri darbeler, 1980'lerde başlayıp, 1990'larda tırmanan bölgesel savaş, bölgedeki göçleri hızlandırmış ve nüfusu emme kapasitesi olmayan bazı kentleri yaşanamaz hale getirmiştir.

Özellikle bölgedeki iç savaş nedeniyle, 1990'lardan sonraki zorunlu göçler, kentleşmeyi daha da hızlandırmış ve kente göçenler en gerekli eşyalarını bile alamadan işsiz, savunmasız, parasız bırakılmışlardır. Bunlar gittikleri yerlerde en düşük maliyetli konutlar yapmışlar ve kentle bütünleşemeyen kararsız göçmenleri oluşturmuşlardır. Bunların kentleri koruması bir tarafa, kent yaşamını algılayamamışlardır bile. Bu nedenle büyük bir bocalama dönemine girmiş, kültür şoku yaşamış ve anomi içerisine girmişlerdir. Böylece GAP'ta ve diğer göç alan şehirlerde, sadece demografik açıdan bir kentleşme gerçekleşmiş, sanayileşmenin yarattığı taleple oluşan kentleşmenin özünden uzaklaşmıştır Oysa kentleşmeden söz edebilmemiz için ekonomik ve sosyo-kültürel bir dönüşümün de yaşanması gerekmektedir.

Bölgedeki göçlerin diğer nedenleri ise; Baraj gölleri altında kalan yerleşim birimlerinin boşaltılması, şehirlerin çekici gücü (Eğitim, sağlık, sosyal güvence ve özgürlük hissi) ve kitle iletişim araçlarının artmasıdır. Tüm bu sebeplerden dolayı göç eden nüfus, gittiği yerde kent kültürüyle karşılaşamayınca, süreç içerisinde kentlileşme yerine, kenti köyleştirmeye başlamaktadır. Bunlar zamanla ne köylü kültüründen kopabilmekte, ne de kent kültürüne uyum sağlayabildikleri için arada kalmaktadırlar ve bu durum, kültürel yabancılaşmaya, yozlaşmaya ve kültürel gecikmeye neden olmaktadır.

Günümüzde GAP bölgesinde hızlı bir sosyo-kültürel dönüşüm yaşandığını söyleyebiliriz. Bu dönüşümü en şiddetli etkileyen faktör, göçün yarattığı baskıdır. Bunun dışında; kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim seviyesinin yükselmesi, Güneydoğu Anadolu Projesi ve küçük ölçekli sanayileşme de kültür değişmelerine neden olmaktadır. Bu faktörlerin etkisiyle, toplumdaki semboller, değerler, yasalar,

tüketim alışkanlıkları, giysiler, ev eşyaları değişip, yerini evrensel kitle kültürü ürünlerine bırakmaktadır.

Geleneksel örgütlenme biçimi olan aşiret yapısı, kentsel mekanlarda çözülüp kendisini yeniden üreterek dönüştürmektedir. Aşiret liderleri ve ileri gelenleri siyasete atılarak hakimiyet alanlarını genişletmektedirler. Toplumdaki mihver kurum olan din, yeni fonksiyonlar üstlenerek kendini yaşatmaya devam etmektedir. Ekonomi, diğer toplumsal kurumları doğrudan etkileyen bir özellik taşımaktadır.

Kısacası; 2000'lerde GAP Bölgesi geleneksel ve çağdaş değerlerin bir arada yaşadığı bir alan görünümündedir.

Gelişen haberleşme ve enformasyon teknolojileri bireylerin hızlı bir şekilde çağdaş, siyasal, ekonomik ve sosyal normları tanımalarına ve buna paralel olarak hayat standartlarında hızlı bir değişimin özlemini duymalarına yol açmaktadır. İnsanların bu özelemlerini zaman içinde gerçekleştirebilecekleri yönündeki umutlarını canlı tutacak bir ortamın oluşturulması ve özelemler ile gerçek dünya arasında bir mutsuzluk uçurumu oluşmamasına gerekli özenin gösterilmesi, sağlıklı bir gelişmenin vazgeçilmez şartı olarak görülmektedir.

Toplumsal yapıyı oluşturan en önemli kurumlardan biri olan eğitim, insan yaşamını düzenleyen bir süreç olarak, bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerin başında yer alır. Eğitim düzeyinin artması, toplumu oluşturan bireylerin evrensel değerleri kavramasını, kadının aile ve toplum içerisindeki statüsünü pozitif yönde etkilemektedir.

Kentsel alan nüfusunun artması, kırsal bölgelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yönden değişime uğraması kadının aile ve toplum içerisindeki statüsünde hissedilir bir iyileşmeye neden olmuştur fakat bu durum yeterli değildir. Kadının statüsünde bir iyileşme gerçekleştirmek için "kadın gruplara" yönelik bilgi akışının hızlandırılması gerekmektedir: Örgün ve yaygın eğitimin motive edici gücünden yararlanmak öncelikli hedef olmalıdır.

Eğitim olanaklarının, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, kent ve kırsal alanlarda kadın ve erkek grup üyelerine eş zamanlı olarak sunulması gerekmektedir. Diğer taraftan, kadınların yetenek ve kabiliyetlerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlere ivme kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, interdisipliner planlama ve

çalışmalar yapıldığı ve yeterince çaba sarf edildiği, takdirde zaman içinde başarı sağlanabilir.

Bölgede eğitilmiş ve aileden bağımsız işlerde çalışan kadınların bazı ortak kurallar dışında, diğerlerinden daha iyi koşullarda yaşadıkları, gelecekleri hakkında karar verme yetkisine sahip oldukları, eş seçiminde asıl karar organının kendileri olduğu, ekonomik açıdan bağımlı olmadıkları için, kayınbiraderle evlilik, berdel, çok kadınla evlilik veya beşik kurtmesi gibi evliliklere boyun eğmedikleri veya başlık alınarak yapılan evlilikleri kabul etmek zorunda kalmadıkları açıkça gözlenebilmektedir.

Örneklem alanından seçilen kadınların eğitimsiz veya ev hanımı olması tesadüfi değildir. Çünkü; Siverek'te ev dışı ve tarım dışı alanlarda çalışan, eğitilmiş ve nitelikli kadın elemanlarının sayısı çok azdır. Yükseköğrenim görmüş kadınların çoğunluğu da ilçe dışında, büyük şehirlerde yaşamayı tercih etmektedir. Bu nedenle, burdaki kadınların çoğunluğu aynı kaderi paylaşmaktadır. Görüşülen kadınların hepsinin kendilerini mutsuz, çaresiz ve savunmasız hissetmelerinin en önemli nedeni bağımsız olmamalarıdır. Eğitimsiz ya da yeterince eğitim almamış kadınların kendi başlarının çaresine bakamayacakları, kendilerini savunamayacakları, saygın bir iş sahibi olamayacakları düşüncesiyle; yörede özellikle de dul kadınların tek başlarına yaşamalarına izin verilmemekte dolayısıyla bu kadınlar geleneklerin en uygun gördüğü birilerinin himayesi altına girmeyi kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da eğitimin ve ekonomik bağımsızlığın kadın statüsü ve değişimi üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Konumu dolayısıyla sahiplenilen kadınlar, çoğu kez kendi geleceği hakkında alınacak kararlarda söz sahibi olamamakta ve maruz kaldığı haksızlığın giderilmesi hususunda görüş beyan edememektedirler. Kadına eşitlik değil, ikinci olma statüsü verilmiştir. Kadın grupların sosyal yaşamda ve aile içerisinde erkeklerle eşit statü kazanması için yetenek ve kapasite yönünden zenginleştirilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanmasının en temel koşullarından biri, kırsal ve kentsel alanlardaki tüm kadın grup üyelerinin eş zamanlı olarak örgün eğitim sürecinden yeterli düzeyde geçirilmiş olmalarıdır.

Eğitim olanaklarından eşit bir şekilde yararlanamayan kadın grup üyeleri, istihdam ve iş edinme konusunda da erkeklerin çok gerisinde kalmaktadırlar. Diğer taraftan, lokal öğelerle pekiştirilmiş erkek egemen ve yaşlı dominant kültür, kadın grubun sosyal hayata entegre olarak mal ve hizmet üretmesini ve bunların cretlendirilmesini; karar alma süreçlerine, asgari düzeyde de olsa katılmasını önlemekte ve engellemektedir²⁰⁵.

Tüm bunların yanında asıl büyük değişimin yaşanabilmesi için bölge sorunlarının gerçekçi yaklaşımlarla ele alınması ve uygulanabilir üzümlerin üretilmesi gerekmektedir. Sadece kadınlar için değil, bölgedeki tüm insanlar için yaşam koşullarının düzeltilmesi, iş olanaklarının artırılması, fırsat eşitliğinin sağlanması, bölgedeki farklı etnik kimliklerin tanınması, kendileri olmalarına ve kendilerini yaşamalarına izin verilmesi, kültürel farklılıkların kabus olarak algılanmaktan çıkarılıp, zenginlik olarak değerlendirilmeye başlanması, alt yapı kurumlarının uygun hale getirilerek st yapı kurumlarındaki değişimin mümkün hale getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde yüzeysel bir biçimsel değişiklikten ve çelişkiler ve çatışmalarla dolu mutsuz yaşamlardan öteye gidilemeyecektir ki, bu da bütün ülkenin mutsuzluğuna yol açacaktır.

²⁰⁵ Ahmet Cihan,; “Kadın ve Erkek Grup Arasındaki Eşitsizlik: Diyarbakır ve çevresi rneklemi”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)**, 2004-4, s.137-153

BİBLİYOGRAFYA

- **ADİYAMAN İL YILLIĞI**, Adıyaman Valiliği, 1998.
- **ANA BRİTANİCCA**, 13. Cilt, Ana Yayıncılık, 1993.
- **AKSOY**, Gürdal, İNSAN, KÜLTÜR VE UYGARLIK, İstanbul, Avesta Yayınları, 1996.
- **AŞİRETLER RAPORU**, 1. Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları: 242, 1998.
- **ATAUZ**, Sevil. “GAP İllerinde Kentsel, Toplumsal ve Kültürel Dönüşüm” 4. ULUSAL SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ BİLDİRİLER, İNSAN, TOPLUM, BİLİM DERGİSİ, 1995.
- **BALABAN**, A. Rıza ;“Başlık”, TFA DERGİSİ, Sayı: 317, İstanbul, 1975.
- **BALAMAN** A.Rıza; EVLİLİK, AKRABALIK TÜRLERİ, 1982.
- **BALAMAN**, Ali Rıza; GELENEKLER, TÖRE VE TÖRENLER, betim yayınları, Halkbilim (folklor dizisi 1), Birinci basım, İzmir- 1983
- **BATMAN’98**, Batman Valiliği, 1998.
- **BAŞBAKANLIK** Aile Araştırma Kurumu; SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞME SÜRECİNDE TÜRK AİLESİ , C. I, Ankara 1992
- **BAŞBAKANLIK** Aile Araştırma Kurumu ; SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞME SÜRECİNDE TÜRK AİLESİ, C. I, Ankara 1992
- **BEŞİKÇİ**, İsmail; DOĞUDA DEĞİŞİM VE YAPISAL SORUNLAR, Ankara, 1969.
- **BEYSANOĞLU**, Şevket. ANITLARI VE KİTABELERİYLE DİYARBAKIR TARİHİ, 1.Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yay:1996.
- **BURKE**, Peter. TARİH VE TOPLUMSAL KURAM (Çev: Mete Tunçay) İstanbul, 1994.
- **CİHAN**, Ahmet; “Kadın ve Erkek Grup Arasındaki Eşitsizlik: Diyarbakır ve

Çevresi Örnekleme”, SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA DERGİSİ
(SBARD), 2004- 4, s.137-153

- **CHİLDE**, Gordon. TARİHTE NELER OLDU (Çev. Alaeddin Şenel, Mete Tunçay)
Ankara, Odak Yayınları, 1974.
- **DİYARBAKIR KÜLTÜR KILAVUZU**. Diyarbakır Kültür Müd. Yay. 2001.
- **TÜRKİYE İSTATİSTİK YILLIĞI**, D.İ.E. 2004
- **DÜNDEN BUGÜNE SİVEREK**, (Hazırlayan: Ramazan Özgültekin, Ekrem
Akman, Yusuf Karadağ) Marifet matbaası, Konya, 1998
- **ERGİN**, M. Emin. URFA FOLKLORUNDA DÜĞÜN, Adana, Kemal Matbaası,
1973.
- **ERDOĞAN**, Elmas. Zuhul, Dilaver. “Kültürlerin Buluştuğu Kent Mardin”, GAP
KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI, YAŞATILMASI VE
TANITILMASI SEMPOZYUMU, Şanlıurfa, 1998.
- **GAP GAZİANTEP SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1997.
- **GAP KİLİS SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1997.
- **GAP ŞANLIURFA SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1997.
- **GAP DİYARBAKIR SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1997.
- **GAP MARDİN SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1997.
- **GAP BATMAN SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1997.
- **GAP SİİRT SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1997.
- **GAP ŞIRNAK SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1997
- **GAP ADIYAMAN SOSYO - EKONOMİK PROFİLİ**, T.C. Başbakanlık Bölge
Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1997.
- **GAZİANTEP İL YILLIĞI**. Gaziantep Valiliği, 1968.

- **GAZİANTEP İL YILLIĞI**. Gaziantep Valiliği, 2002.
- **GÖRSEL TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ**. 3. Baskı, 6. Cilt, İstanbul, 1985.
- **GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ KALKINMA PLANI**, GAP Yönetici Özeti Cilt 1,GAP-BKI, Ankara,2002
- **GÜVENÇ**, Bozkurt ; **SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞME**. Ankara, Hacettepe Yay. 1976.
- _____ **İNSAN ve KÜLTÜR**. 5 Basım. İstanbul. Remzi Kitabevi, 1991.
- **İLBARS**, Zafer; “Kültür Değişmelerine Genel Bir Bakış”. A.Ü.D.T.C.F. **ANTROPOLOJİ DERGİSİ**. 12. Sayı, Ankara, 1985.
- **KARPUZ**, Haşim, Cihat Kürkçüoğlu; “Müze, Şehir Şanlıurfa’nın Kültür ve Turizm Potansiyelinin Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılmasına Yönelik Öneriler” **GAP KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI, YAŞATILMASI, TANITILMASI SEMPOZYUMU**,Ş.urfa,1998,s.234- 245.
- **KILINÇ**, Yılmaz; “Gaziantep Yöresi Halk Oyunlarında Halay Geleneği” **GAP ÇERÇEVESİNDE HALK KÜLTÜRÜ SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ** (Ekim 2001,Gaziantep)Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 2002, s.137-147.
- **KILIÇÇIOĞLU**, Cumhur; **HERYÖNÜYLE SİİRT**, Ankara, 1992.
- **KİR**, İbrahim, “Barak Aşireti” **GAP ÇERÇEVESİNDE HALK KÜLTÜRÜ SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ** (Gaziantep, 2001), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- **KIRAY**, Mübeccel; **EREĞLİ AĞIR SANAYİDEN ÖNCE BİR SAHİL KASABASI**, Ankara, D.P.T.Yayıncılık, 1964
- **KONGAR**, Emre; **TOPLUMSAL DEĞİŞME KURAMLARI VE TÜRKİYE GERÇEĞİ**. 6. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1995.
- **KÜLTÜR VE SANAT** - 28, Türkiye İş Bankası Diyarbakır Özel Sayı, Ankara, Aralık 1995..
- **MERİÇ**, Cemil; **KÜLTÜRDEN İRFANA** İstanbul, 1986..
- **ÖZÇÖREKÇİ BÖL**, Nilüfer Zeynep; “Gaziantep İli Evlenme Adetinin Kültürel Değişim Yönünden İncelenmesi”. **V.MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ. GELENEK-GÖRENEK-İNANÇLAR SEKSİYON BİLDİRİLERİ**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- **ÖRNEK**, S. Veyis; **ETNOLOJİ SÖZLÜĞÜ**, A.Ü.D.T.C.F. Yay. 200, Ankara, 1971.

- _____ TÜRK HALK BİLİMİ, İş Bankası Kültür Yay. 180, Ankara, 1977.
- **ÖZER**, Ahmet; MODERNLEŞME VE GÜNEYDOĞU, 1.basım, İmge Kitabevi, Ankara,1998
- **SARI**, İbrahim. ŞEHRİMİZ DİYARBAKIR, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay: 2, İstanbul, 1996.
- **SAĞANDA**, Fatime; SİVEREK’TE EVLENME GELENEĞİ. A.Ü.D.T.C.F. Etnoloji ABD, Lisans Semineri, Ankara, 1999.
- **SİİRT İL YILLIĞI**. Siirt Valiliği, 1998.
- **SİVEREK’TEN İSTANBUL’A SİVEREKLİLER REHBERİ**, Siverek Kültür ve Dayanışma Derneği yay. İstanbul, 1997
- **SOSYOLOJİ**. A.Ü.A.Ö.F. Önlisans Programı Ders Kitabı, 1993.
- **ŞANLIURFA İL YILLIĞI**, Şanlıurfa Valiliği, 2000.
- **TAŞ**, Mehmet, Ö. Sait Kılıç; “Şanlıurfa Kültüründe Dergah, Balıklıgöl ve Balıkların Miras Olarak Yeri ve Önemi”. GAP BÖLGESİNDE KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI, YAŞATILMASI ve TANITILMASI SEMPOZYUMU, Şanlıurfa, 1998, (s. 213 - 218).
- **TEZCAN**, Mahmut; KAN GÜTME OLAYLARI SOSYOLOJİSİ. Ankara, 1972.
- _____ KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ. T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1997.
- **TOLAN**, Barlas; TOPLUM BİLİMLERİNE GİRİŞ, Ankara, Sakay Yayınları, 1983.
- **TURHAN**, Mümtaz. KÜLTÜR DEĞİŞMELERİ. İstanbul Üniversitesi Yay:479, İstanbul, 1951.
- **TÜRKİYE İSTATİSTİK YILLIĞI** Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002
- **ÜNSAL** Artun; ANADOLU’DA KAN DAVASI. 2. Baskı, İstanbul, 2003.
- **ÜNSAL**, Artun. “Ağıt ve İntikam: Anadolu’da Bitmeyen Kan Davası”, KAN DAMARDAN COGİTO, YKY. Sayı: 37, 2003.
- **YAŞAYAN TARİH MARDİN**, Mardin Valiliği, 1998.
- **YURT ANSİKLOPEDİSİ**. 1. Cilt Anadolu Yayıncılık, 1984.
- **YURT ANSİKLOPEDİSİ**. 4. Cilt 1984.
- **YURT ANSİKLOPEDİSİ**. 9. Cilt 1984.
- **YURT ANSİKLOPEDİSİ**. 10. Cilt 1984.
- **2000’E BEŞ KALA DİYARBAKIR**. Diyarbakır Valiliği, 1995.